

Minoritetsfamiliers tanker om og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien

*Et samarbeidsprosjekt mellom Stiftelsen Kirkens
Familievern og Senter for interkulturell kommunikasjon*

Gunhild Odden
Oleksandr Ryndyk
Gerd Marie Ådna

SIK-rapport 2015:4

Stiftelsen Kirkens Familievern

Senter for Interkulturell Kommunikasjon

Misjonsmarka 11, 4024 Stavanger, Norway

P.O. Box 226, 4001 Stavanger, Norway

Phone (+47) 98 84 96 11 / E-mail: post@sik.no

Homepage: <http://www.sik.no>

ISBN: 978-82-7721-130-5	Title: Minoritetsfamiliers tanker om og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien
ISSN: 1500-1474	Authors : Gunhild Odden, Oleksandr Ryndyk, Gerd Marie Ådna
Project number: 285224	Editor : Centre for Intercultural Communication (SIK)
Completion: December 2015	Publisher: Misjonshøgskolens forlag

Abstract

Denne rapporten fra prosjektet «Minoritetsfamiliers tanker om og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien», har fokus på familierådgivning blant muslimske familier i Sør-Rogaland. Forskningsspørsmålet er formulert som følger: «Hvordan foregår familierådgivning i muslimske familier». For å besvare denne problemstillingen har vi utført en systematisk gjennomgang av litteratur på temaet, samt innhentet empirisk datamateriale ved hjelp av kvalitative intervjuer (15 individuelle intervjuer, tre intervjuer med nøkkelinformanter og ett fokusgruppeintervju), samt uformelle samtaler med og observasjoner i muslimske miljøer og i moskeer i Stavanger og omegn. Våre empiriske funn samsvarer i stor grad med eksisterende litteratur på temaet. Analysene viser familiens sentrale betydning og rolle generelt for muslimer i alle faser i livet og spesielt i forbindelse med konflikter og konfliktløsning. Videre bekreftes funn fra tidligere forskning om minoritetsbefolkningens generelle skepsis til offentlige tjenester og opplevelsen av å ikke bli forstått. Våre bidrag relaterer seg først og fremst til 1) den geografiske konteksten studien har tatt utgangspunkt i som er Stavanger, og der prosjektet har gitt et kontekstuel bidrag i form av lokal kunnskapsutvikling på det flerkulturelle feltet generelt og mht. familievern i møte med mangfold spesielt. Videre bidrar prosjektet gjennom sin etnografiske tilnærming med 2) å skrive frem minoritetenes stemmer, tanker og erfaringer knyttet til konflikt og konflikthåndtering, uavhengig av deres tilknytning til en spesifikk moské eller erfaring med familievern.

Keywords:

Familierådgivning, familievern, muslimske muslimer, minoritetsfamilier, kulturelle og religiøse møter

Innhold

INTRODUKSJON	6
1. METODE.....	8
1.1 Litteraturgjennomgang.....	8
1.1.1. Kartlegging av litteratur på tematikken.....	8
1.1.2. Vurdering av sammendrag	9
1.1.3. Helhetlig gjennomgang av utvalgte kilder	9
1.2. Kvalitative intervjuer	9
1.2.1. Individuelle intervjuer	9
1.2.2. Intervjuer med nøkkelinformanter.....	11
1.2.3. Fokusgruppeintervju.....	11
1.2.4. Andre	11
1.2.5. Transkribering og analyse.....	11
2. EKSISTERENDE LITTERATUR OM MUSLIMSKE FAMILIER OG FAMILIERÅDGIVNING.....	12
2.1. Internasjonal litteratur	12
2.1.1. Erfaring med migrasjon og tilpasning.....	12
2.1.2. Den muslimske familien og ekteskap	13
2.1.3. Religion og religiøse nettverk	14
2.1.4. Utfordringer i offentlig familierådgivning	15
2.1.5. Anbefalinger fra internasjonal litteratur	16
2.2. Norsk litteratur	17
2.2.1. Nøkkelstudier	18
2.2.2. Foreldremekling med familier med migrasjonsbakgrunn versus med norske foreldrepar	18
2.2.3. Anbefalinger fra den eksisterende norske litteraturen.....	20
2.3. Oppsummering internasjonal og norsk litteratur.....	21
3. MUSLIMSKE FELLESKAP OG MOSKÉER I ROGALAND.....	22
3.1. Praksis og ritualer som blir kroppsliggjorte.....	22
3.2. Beherskelsen av sitt (romlige) forhold til forskjellighet og tilhørighet.....	23
3.3. De mange og varierte måtene mennesker kan utgjøre og inngå i nettverk på	25
3.4. Utblikk.....	28
4. FAMILIE OG RELIGION	29
4.1. Familierelaterte roller og verdier	29

4.1.1. Familiebegrepet og familiens betydning	29
4.1.2. Hvem er den "muslimske familien"?	30
4.2. Religiøse roller og verdier	31
4.2.1. Betydning av religion i hverdagen	31
4.2.2. Muslimske verdier	32
4.2.3. Religion og migrasjon	33
4.2.4. Forholdet til det religiøse rom og organisert religion	34
5. UTFORDRINGER OG KONFLIKTER	36
5.1. De «vanlige» utfordringene	36
5.1.1. Hverdagslogistikk og økonomi	36
5.1.2. «Vi krangler om hvor koppene skal stå»	36
5.2. utfordringer hos minoritetsfamilier	37
5.2.1. Den transnasjonale familien	37
5.2.2. Familiemessige forventninger og sosial kontroll	38
5.2.3. Flerkulturell barneoppdragelse	39
5.2.4. Ekteskap hvor partnerne har ulik botid	42
6. HVOR SØKER FAMILIENE RÅD?	45
6.1. «Familien først»	45
6.2. Det utvidede nettverket	46
6.2.1. Minoritetsmiljøets «nøkkelpersoner»	46
6.2.2. Venner og bekjente	47
6.3. «Meg og min ektefelle skal løse våre problemer»	48
6.4. Formelle aktører	49
6.4.1. Krisesenteret	49
6.4.2. Minoritetsrådgiver	50
6.4.3. Imam	51
6.4.4. Andre	53
7. TANKER OG ERFARINGER MED FAMILIEVERNKONTORET	56
7.1. Familievernkontoret lite kjent	56
7.2. Familievernkontoret - «dårlig rykte»?	57
7.3. Mistillit til det offentlige generelt og barnevernet spesielt	57
7.4. Erfaringer med Familievernkontoret	58
7.5. Trenger vi Familievernkontoret?	59
7.6. Trenger muslimske familier et eget tilbud?	60
8. VEIEN VIDERE	62

8.1. Informasjon	62
8.1.1. Mulige arenaer for informasjonsarbeid og/eller familierådgivning	62
8.2. Hva slags kompetanse trenger de som jobber med minoritetsfamilier?	63
8.2.1. Interkulturell kompetanse	63
8.3. Rekruttering av ansatte med minoritetsbakgrunn	65
9. KONKLUSJON	68
9.1. Oppsummering og drøfting	68
9. 2 Anbefalinger	71
Bibliografi	72
Vedlegg	76
Tabeller	76
Tabell 1. Predefinerte søkeord	76
Tabell 2. Databaser og antall kilder angitt	76
Tabell 3. Endelige søkestrenger	77
Tabell 4. Informantenes landbakgrunn og aldersgruppe	78
Intervjuguider	79
1. Individuelle intervjuer	79
2. Intervjuer med nøkkelinformanter	81
3. Fokusgruppediskusjon	82

INTRODUKSJON

Bakgrunn

Alle familier, uavhengig av landbakgrunn eller religion, kan komme i situasjoner hvor de trenger råd eller hjelp. Familieverntjenesten er en lovpålagt og gratis lavterskeltjeneste for spørsmål relatert til parforhold og familieliv. Familieverntjenesten i Norge blir utført av både ideelle aktører og offentlige aktører som representerer to spor med lik tjeneste, men ulikt eierskap. Stiftelsen Kirkens Familievern (SKF) er en ideell aktør organisert som egen stiftelse med 11 kontorer over hele landet med totalt 140 ansatte. Kontorene tilbyr blant annet samtaler og mekling til par, familier og enkeltpersoner som opplever utfordringer i nære relasjoner. Tilbudet er likeverdig det offentlige tilbudet og uavhengig av trosretning, seksuell legning og etnisitet.

Denne rapporten er en del av prosjektet «Minoritetsfamiliers tanker om og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien. Et samarbeidsprosjekt mellom Stiftelsen Kirkens Familievern og Senter for interkulturell kommunikasjon». Prosjektleder har vært Gunhild Odden fra SIK. Fra SIK har også Oleksandr Ryndyk og Audhild Steinnes deltatt, mens fra VID Misjonshøgskolen har Gerd Marie Ådna deltatt. Øystein Lund Johannessen fra SIK har hatt en rolle som intern kvalitetssikrer.

Problemstilling

Hvordan familier forholder seg til familierelaterte utfordringer og konflikter kan variere. Dette prosjektet har hatt som mål å frembringe kunnskap om familierådgivning blant muslimske familier i Sør-Rogaland og forskningsspørsmålet ble formulert som følger: **Hvordan foregår familierådgivning i muslimske familier?** Med dette spørsmål ønsket vi å identifisere ulike aktører som for den muslimske familien har en familierådgivende rolle. Vår hypotese var at 1) religiøse ledere (imamer for eksempel) kan ha en slik rolle for noen familier, men at disse ikke når ut til alle muslimske familier, og at 2) (stor)familien i seg selv kan ha en slik rolle. Følgende delspørsmål ble formulert:

- Hva betyr (stor)familien for muslimske familier?
- Hva betyr imamen for disse familiene?
- Når oppsøker familiene råd og hjelp?
- Hvor oppsøker familiene råd og hjelp?
- Hvilke andre strukturer kjenner de til hva angår familierådgivning?
- Hva slags erfaring har familiene med disse strukturene?
- Er det tilbud familiene savner og som de kunne tenkt seg?

Med disse forholdsvis åpne forskningsspørsmålene som utgangspunkt forventet vi å kunne bringe frem kunnskap om familiemessige og religiøse roller og verdier. Vi forventet også å kunne belyse situasjoner og temaer som kan oppleves som utfordrende for disse familiene. Videre ble det lagt opp til en kritisk refleksjon rundt hvorvidt disse er spesifikke for muslimske familier eller om de også er relevante for familier med migrasjonsbakgrunn generelt. Prosjektet skulle også kunne si noe om hva muslimske familier i Rogaland vet om eksisterende strukturer som kan tilby familierådgivende støtte, og hva de eventuelt savner av tilbud.

Metoder

Ulike metoder ble tatt i bruk for å besvare den overnevnte problemstillingen. Vi har således utført en **litteraturstudie** for å identifisere tidligere forskning på temaet, både nasjonalt og internasjonalt. Videre har vi utført **kvalitative semistrukturerte intervjuer** med 12 respondenter fra 12 ulike muslimske familier og tre nøkkelinformanter som i forbindelse med sine profesjoner kjenner godt til det muslimske miljøet i Rogaland. Vi har også organisert en **fokusgruppediskusjon** med fire muslimske kvinner. Endelig har vi utført en **kartlegging av det institusjonelle muslimskelandskapet**, med hovedvekt på moskeene i Stavanger. Denne er hovedsakelig basert på observasjoner og uformelle samtaler i og med miljøer tilknyttet byens moskeer.

I forbindelse med prosjektet har vi også produsert tre ulike **filmer**: en *informasjonsfilm* rettet mot minoritetsbefolkningen på 3 minutter («Familievernkontoret. En informasjonsfilm for deg som er flerkulturell»); en *inspirasjonsfilm* med fokus på familielivet i ulike kulturer («Familien min»), også på 3 minutter, og en *dokumentarfilm* («Mor, muslim og minoritet») på 35 minutter rettet fortrinnsvis mot studenter og profesjonsutøvere.

Denne rapporten og filmproduksjonene er overlappende idet data fra våre empiriske undersøkelser er blitt brukt i utarbeidelsen av filmene. I denne rapporten vil vi imidlertid presentere og analysere empiri uavhengig av om den har blitt brukt i filmene eller ei. Vi vil i det følgende gjøre rede for rapportens struktur og innhold.

Rapportens struktur og innhold

I *kapittel 1* gjør vi ytterligere rede for metodene brukt i prosjektet. Vi går først igjennom de ulike etappene i den systematiske gjennomgangen av litteratur på temaet. Vi gjør videre rede for hvordan vi har gått frem hva angår utarbeidelse av intervjuguide, rekruttering av informanter, gjennomføring av intervjuer og analyse av datamaterialet.

I *kapittel 2* legger vi frem og drøfter resultatene fra litteraturstudien. Vi presenterer tendenser og funn i både den internasjonale og den norske litteraturen som omhandler familierådgivning blant muslimske familier i en minoritetskontekst.

Kapittel 3 tar for seg det institusjonelle, religiøse landskapet i Stavanger, med vekt på byens moskeer.

Kapittel 4 har fokus på familierelaterte og religiøse roller og verdier, mens de to neste omfatter konflikter (*kapittel 5*) og konflikthåndtering (*kapittel 6*).

Kapittel 7 tar for seg tanker og erfaringer informantene gjør seg med offentlige tjenester generelt og Familievernkontoret spesielt.

Kapittel 8 gjør rede for hvordan Familievernkontoret i større grad kan nå ut til og møte minoritetsfamilier. I konklusjonen oppsummeres og drøftes prosjektets hovedfunn før vi avslutningsvis formulerer syv anbefalinger hva angår videre arbeid rettet mot og sammen med minoritetsfamilier i familievernnet.

1. METODE

Studien er basert på 1) en litteraturstudie med fokus på internasjonal og norsk litteratur som omhandler familierådgivning blant muslimske familier og 2) kvalitative intervjuer. Vi vil her gjøre rede for ulike valg angående prosjektets metodiske tilnærming og prosessen frem mot det endelige metodiske opplegget.

1.1 Litteraturgjennomgang

Litteraturstudien ble gjennomført som en systematisk gjennomgang av relevante kilder i databaser som forskerne har tilgang til via Misjonshøgskolen¹ (MHS) og Universitetet i Stavanger (UiS). Gjennomgangen bestod av tre faser: 1) Kartlegging av litteratur på tematikken (*mapping stage*), 2) vurdering av sammendrag (*abstract screening*) og 3) helhetlig gjennomgang av utvalgte kilder (*data extraction*).

1.1.1. Kartlegging av litteratur på tematikken

I denne fasen ble en rekke søk utført i ulike databaser for å få et inntrykk av mengden litteratur som finnes på tematikken. Med sikte på å inkludere kilder fra både internasjonal og norsk kontekst, ble predefinerte søkeord formulert på både engelsk og norsk (se tabell 1 i vedlegg). For å vurdere om en kilde var relevant eller ei for denne studien ble følgende inkluderingskriterier identifisert:

- 1) Studien måtte omfatte en **vestlig kontekst**, først og fremst nordiske og andre vestlige innvandringsland som, for eksempel, USA, Canada og Storbritannia. Med andre ord, studier som diskuterte familierådgivning blant muslimske familier i for eksempel Israel, Sør-Afrika eller Indonesia, ble ekskludert da overførbarhetsverdien til den norske konteksten ble antatt å være lavere.
- 2) Studien måtte ta for seg **familierådgivning** eller andre typer av **familierelatert rådgivning** som for eksempel rådgivning for skolebarn fra minoritetsfamilier, kjønns spesifikk psykologisk rådgivning for minoritetskvinner eller menn, osv. Studier som eksplisitt gikk på helsemessige temaer som for eksempel brystkreft blant innvandrerkvinner eller psykisk terapi blant kriserammede flyktninger, ble ekskludert.
- 3) Studien måtte begrense seg til litteratur utgitt på enten **engelsk** eller **norsk**, eventuelt andre skandinaviske språk. Grunnen til dette var primært å begrense antall studier til de kontekstene som er mest relevante og overførbare for Norge.
- 4) Studien burde begrenses til litteratur som bygger på **empirisk data**, helst med bruk av kvalitative metoder. Dette kriteriet virket sterkt avgrensende for et stort antall studier som enten brukte kvantitative metoder eller diskuterte funn fra andre kilder. På grunn av en generell mangel på kvalitative studier på denne tematikken, og for å sikre et bredere utvalg av kilder, ble allikevel kilder i denne kategorien inkludert når de ble ansett som spesielt relevante.
- 5) Selv om ingen **avgrensingsdato** ble predefinert, ble studier publisert etter 2001 prioritert, dvs. fra tiden etter at diskursen rundt islam og terrorisme ble et globalt fenomen. Noen studier fra 1980-

¹ Fom. 01.01.2016 VID vitenskapelig høgskole.

og 1990-tallet som ble vurderte å være særlig relevante for denne litteraturstudien ble allikevel inkludert.

Tabell 2 (se vedlegg) viser hvilke databaser som har vært undersøkt av involverte forskere/assistenter, samt antallet kilder som fremkom i søket og antallet kilder som ble vurdert som relevante. De endelige søkestrengene som ble brukt i søkeprosessen finnes i tabell 3 (se vedlegg).

1.1.2. Vurdering av sammendrag

Fase to innebar en rask vurdering av kildenes sammendrag. En forsker og to forskningsassistenter vurderte, ved bruk av de samme vurderingskriteriene som i fase 1, parallelt hvorvidt en kilde burde inkluderes eller ekskluderes fra ytterligere analyse. Kilder hvor minst to forskere mente den burde inkluderes, ble lagret. En god del av den identifiserte litteraturen fokuserte primært på individuell rådgivning av psykiatrisk eller medisinsk art og ble ikke inkludert i den videre analysen.

1.1.3. Helhetlig gjennomgang av utvalgte kilder

Under tredje og siste fasen av litteraturgjennomgangen ble samtlige utvalgte kilder lest i sin helhet. Denne fasen omfattet innhenting av følgende nøkkeldata: problemstilling eller formål; brukt(e) metode(r); geografisk kontekst; type aktører i familierådgivning (kjernefamilie, storfamilie, venner, etnisk nettverk, religiøse ledere, offentlig tjenesteytere osv.); problemer eller spørsmål som tas opp i rådgivningssituasjonen; utfordringer ved rådgivning; rådgivningsresultater; hovedfunn og anbefalinger. I tillegg ble kildens bidrag, men også dens begrensninger, vurdert.

80 referanser ble gjennomgått og analysert i sin helhet, og vurdert som relevant ut i fra de overnevnte inkluderingskriteriene.

1.2. Kvalitative intervjuer

For å kunne beskrive og analysere tanker og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien blant minoritetsfamilier i Stavanger og omegn, har vi brukt kvalitative intervjuer som metode. Vi har intervjuet 12 personer med muslimsk bakgrunn, tre nøkkelinformanter som via sin jobb har kontakt med muslimske familiemedlemmer og organisert et fokusgruppeintervju med fire kvinner med muslimsk bakgrunn.

1.2.1. Individuelle intervjuer

Utvelgelseskriterier

I utvalget av informanter til de individuelle intervjuene var eneste utvelgelseskriterium at de måtte ha bakgrunn fra en familie som på en eller annen måte identifiserer seg med islamsk kultur eller religion. Som et resultat representerer informantene et bredt spekter av “den muslimske familien”. I utvelgelsesprosessen var vi også opptatt av å rekruttere informanter med bakgrunn fra ulike land, samt å sikre en jevn fordeling av mannlige og kvinnelige informanter. Vi ønsket videre å inkludere både personer født utenfor Norge, med ulik botid, og personer født i Norge av foreldre med innvandringsbakgrunn. For å fange opp ulike synspunkter på og erfaringer med familie og ekteskap, ønsket vi å inkludere både enslige, gifte og skilte informanter i utvalget.

Informantene

Informantene fra de individuelle intervjuene, seks kvinner og seks menn, har bakgrunn fra 10 forskjellige land (se tabell 4 i vedlegg). Ti av informantene har selv innvandret til Norge, mens to er norskfødte med foreldre med innvandringsbakgrunn. En person kom til Norge før 1980, fire kom på 1990-tallet, to på 2000-tallet og tre kom etter 2010. I tillegg til de to informantene som ble født i Norge på 1980-tallet kom fire av informantene til Norge da de var mellom 6 og 10 år. Disse hadde bodd i landet mellom 18 og 24 år på det tidspunktet de ble intervjuet, og representerer den såkalte *1.5- innvandrer generasjonen (1,5 generation)*. Informantenes alder varierer fra 27-59 år (se tabell 1 i vedlegg). Videre er åtte informanter gift, tre er ugifte og én er skilt. Ni informanter er norske statsborgere, en er statsløs og to har statsborgerskap fra sitt hjemland. Blant de som selv innvandret til Norge, var flukt grunnen for syv personer og familiegjenforening for tre personer.

Med hensyn til utdanning har seks informanter en høyere akademisk grad på enten bachelor- eller masternivå og en informant var student på bachelornivå. Videre har tre informanter yrkesutdanning og to har ikke fullført utdanning på videregående nivå. Når det gjelder jobb var åtte informanter aktive i arbeidslivet, to var uten jobb og to nylig ankomne flytninger var enten i introduksjonsprogram eller språkopplæring. Yrkesaktivitet varierte fra tolk og barnehageassistent til miljøterapeut og språklærer. En informant var selvstendig næringsdrivende. Syv informanter eide sin egen bolig, mens 5 leide.

Gjennomføring av intervjuene

Intervjuene ble gjennomført i perioden august-november 2015. De fant sted i informantens hjem eller på deres arbeidsplass, på kafé eller på Senter for interkulturell kommunikasjon (SIK). Vi lot informantene selv velge tid og sted. Intervjuene ble gjort på norsk (12), engelsk (2), russisk (1) og arabisk (1) og varte mellom 45 minutter og tre timer.

En semi-strukturert intervjuguide ble utarbeidet i forkant av det første intervjuet. Denne ble noe justert underveis. Intervjuguiden bestod av spørsmål knyttet til informantens livshistorie, med hovedvekt på familieliv og tanker rundt og erfaringer med formell og uformell familierådgiving. Betydningen av religion i informantens liv ble også drøftet. Guiden til de individuelle intervjuene finnes som vedlegg i denne rapporten.

Med unntak av én person viste informantene stor interesse for tematikken og forståelse for prosjektet og dets hensikt. Noen informanter fortalte utdypende om store familiekonflikter. For å sikre informantens anonymitet har vi valgt å utelate noen av disse i denne rapporten. Andre blir nevnt, men uten at detaljer blir formulert. En informant ba oss om å slette lydfilen etter et første intervju. Denne inneholdt svært sensitiv informasjon om konfliktfylte familierelasjoner. Filen ble slettet og informanten fikk, etter eget ønske, gjøre et nytt intervju.

Samtlige informanter har i rapporten fått fiktive navn. I noen tilfeller har vi valgt å utelate informantens fiktive land og landbakgrunn, dette også for å sikre informantens anonymitet. To av informantene har fått fiktiv landbakgrunn. Dette fordi de kommer fra land som i liten grad er representert i studiens lokale kontekst.

1.2.2. Intervjuer med nøkkelinformanter

I tillegg til individuelle intervjuer har vi gjennomført tre intervjuer med nøkkelpersoner som via sin jobb daglig er i kontakt med muslimske familiemedlemmer. Disse nøkkelpersonene er (1) en minoritetsrådgiver, (2) en ansatt ved et krisesenter og (3) en imam i en moské i Stavanger. Intervjuene med ressurspersoner ble gjort i løpet av perioden august-september 2015 og varte mellom 45 minutter og 1,5 time. Nøkkelinformantene har stilt opp som informanter i kraft av sitt yrke og/eller gjennom sin arbeidsplass. Vi har allikevel valgt å ikke bruke nøkkelinformantenes navn. Samtidig, ved å oppgi yrke og/eller arbeidsplass, vil det i noen tilfeller være mulig å spore tilbake til hvem disse er. Vi har derfor utelatt personlig og/eller sensitiv informasjon fra disse intervjuene i rapporten. Guiden til intervjuer med ressurspersoner finnes som vedlegg.

1.2.3. Fokusgruppeintervju

Et fokusgruppeintervju med fire kvinner med muslimsk bakgrunn fra fire ulike land ble organisert i oktober 2015. Diskusjonen varte i underkant av 3 timer og en av de fire kvinnene ledet selv samtalen. Diskusjonen fokuserte på kvinnenes tanker om identitet, ekteskap, religion og familie. Hele diskusjonen ble filmet og har resultert i filmen «Mor, muslim og minoritet» (35 minutter). Filmen er rettet mot studenter og fagpersoner som arbeider med minoritetsfamilier. Kvinnene kommer fra Sri Lanka, Eritrea, Tyrkia og Norge (norsk konvertitt). I rapporten har vi valgt å ikke identifisere landbakgrunn hos kvinnene som figurerer i filmen. Sitat fra fokusgruppeintervjuet refereres derfor til som «informant» eller som «kvinne, fokusgruppediskusjon».

1.2.4. Andre

Foruten gjennom de overnevnte metodene er kartleggingen av det religiøse fellesskapet i Rogaland (kapittel 3) basert på intervjuer og observasjoner gjort av religionsviter / førsteamanuensis ved VID Misjonshøgskolen, Gerd Marie Ådna i forbindelse med ulike prosjekter med fokus på islamske profethistorier, overføring av islamske verdier og fortellinger og muslimske kvinners migrasjonsfortellinger knyttet til Stavanger (Ådna 2014; 2015a; 2015b). Gerd Marie Ådna, som er forfatteren av dette kapitlet, har også ervervet kunnskap om det muslimske miljøet via vennskap med og kjennskap til muslimer siden 1996, samt studier av og undervisning om og sammen med dem.

1.2.5. Transkribering og analyse

Samtlige intervjuer har i sin helhet blitt transkribert og oversatt der det har vært nødvendig. Datamaterialet har så blitt analysert ved bruk av tematisk analyse. Hovedtemaene som kom frem i analysen var “familiebegrepet hos den muslimske familien”, “betydningen av religion”, “konflikter og konflikthåndtering”, “erfaringer med offentlige tjenester generelt og Familievernkontoret spesielt”. Temaene var i stor grad representert i datamaterialet, og ulike nyanser ble identifisert og analysert som undertemaer. Temaene og undertemaene som kom frem, er brukt som utgangspunkt for strukturen i rapporten.

2. EKSISTERENDE LITTERATUR OM MUSLIMSKE FAMILIER OG FAMILIERÅDGIVNING

Blant de 80 kildene vi har basert litteraturstudien på er 55 av disse internasjonale kilder, mens 25 fokuserer på den norske konteksten. Nedenfor gjør vi rede for hovedtendenser og funn fra den eksisterende litteraturen.

2.1. Internasjonal litteratur

Den utvalgte internasjonale litteraturen på tematikken fokuserer hovedsakelig på amerikanske (37 kilder), kanadiske (6) og i mindre grad på andre vestlige kontekster (bl.a. Sverige, Storbritannia, Danmark). Når det gjelder de vitenskapelige metodene de identifiserte studiene baserer seg på, er semi-strukturerte intervjuer og dybdeintervjuer (20 kilder), litteraturgjennomgang (15), case studier (9) og kvantitative undersøkelser (5) oftest brukt. En betydelig del av studiene kombinerer to eller flere metoder som for eksempel intervjuer og litteraturgjennomgang. Et viktig fellestrekk ved den identifiserte litteraturen er en generell mangel på studier hvor nøkkelinformantene er muslimske familiemedlemmer. I de fleste studiene som baserer seg på kvalitative intervjuer er det profesjonsutøvernes opplevelse av tematikken som er vektlagt. Med hensyn til typen aktører og/eller rådgivning, berører svært mange studier fra den amerikanske konteksten temaer relatert til psykisk helsearbeid med minoriteter (Abdullah, 2007; Al Mateen, 2004; Bradby, 2007; Hakim-Larson, 2007; Hall, 2006; Mourad, 2010; Robertson, 2013; Springer, 2009). I mindre grad er studiene opptatt av rådgivning med skolelever fra muslimske familier (Alizadeh 2011, Goforth 2011, Haboush 2007). En betydelig andel studier drøfter familieterapi med muslimske familier angående reglene i islam og hvordan islam som religion påvirker individers forståelse av familie, kjønnsroller og samfunn (Ibrahim, 2011; Hodge 2005). Flere av studiene fra den amerikanske konteksten bruker vekselvis begrepene 'muslimsk' og 'arabisk' (bl.a. Al Krenawi, 2000; Carter, 2010; Goforth, 2011; Caroppo, 2009) og den velkjente diskusjonen om hvorvidt det er religion ('muslimsk') eller kultur ('arabisk') som spiller den viktigste rollen er ofte fraværende.

2.1.1. Erfaring med migrasjon og tilpasning

For å bedre forstå utfordringer og konflikter i muslimske familier er det viktig å huske at mange har innvandret i nyere tid, noe som i seg selv kan forårsake stress og psykiske problemer relatert til tilpasningsprosessen (Abbott, 2012; Goforth, 2011). Utfordringer knyttet til migranternes økonomiske situasjon, endringer i sosial status og etnisk identitet, tilpasning til nye kjønnsroller, generasjonskonflikter, ensomhet, tap av bredere familienettverket, kommunikasjonsbarrierer, lange arbeidsdager og mangel på tid til familien er nevnt som de viktigste årsakene til utfordringer og konflikter for innvandrerfamilier i en rekke vestlige land (Abbot, 2012; Shirpak, 2011; Caroppo, 2009; Kaufmann et al. 2007; Hattar-Pollara 1995; McFadden, 1993). I tillegg kan mange nylig innvandrede familier med bakgrunn fra Midtøsten lide av depresjon, posttraumatisk stresslidelse (PTSD), angst og andre voldsrelaterte psykiske problemer (Al Krenawi, 2014; Goforth, 2011; Springer et al. 2009; Hakim-Larson et al. 2007; Haboush, 2007; McFadden, 1993). Derfor er det viktig at rådgivere som skal jobbe med innvandrerfamilier tar hensyn til familiens migrasjonshistorie og er bevisste på at ulike familiemedlemmer vil tilpasse seg på forskjellige måter i en ny kontekst (Hall, 2006; Nath, 2005 i McGoldrick et al 2005; Haboush, 2005 McGoldrick et al

2005; Berry, 1980; Berry & Kim, 1988; Gushue & Sciarra, 1995; Landau-Stanton, 1990 sitert i Sciarra, 1999).

2.1.2. Den muslimske familien og ekteskap

Muslimsk ekteskap

Ekteskap oppfattes i islam som en religiøs og sosial forpliktelse og et sosialt behov for den enkelte. Å gifte seg kan derfor ses på som en personlig plikt ovenfor både familien og samfunnet (Alshugairi, 2010; Vanessa, 2005 i McAdams-Mahmood, 2005 (i McGoldrick et al 2005); Basit, 1997). I tillegg til ektefellene selv, stiller også deres familier store forventninger til ekteskapet (Al Krenawi, 2014; Mourad et al. 2010,). Dette kan for eksempel gjelde forventning om å leve opp til bestemte kjønnsroller som vanligvis er veldig klart definerte (Mourad et al. 2010, Graham et al., 2009). Kollektivism, sterke bånd med den utvidede familien, patriarkalske strukturer med klart definerte hierarkiske relasjoner og foreldres ubestridte autoritet over sine barn er nevnt som grunnleggende verdier for muslimske familier (Al Khateeb et al, 2014; Cook-Masaud, 2011; Hakim-Larson et al. 2007; Haboush, 2007). Det underliggende vestlige konseptet om individuell frihet og autonomi er derfor ofte i strid med det muslimsk verdensbildet (Springer et al., 2009; Hakim-Larson et al., 2007).

Familie og velferd

Familien er en grunnleggende sosial enhet for muslimer og defineres bredt ved å inkludere både nære og fjerne slektninger og kanskje til og med hele det islamske samfunnet *umma* (Abbott, 2012; Alshugairi, 2010; Graham 2009; Hall, 2006; Hodge, 2005). Familien har en sentral rolle i utforming av ens identitet og alle familiemedlemmer forventes å yte emosjonell, økonomisk eller annen støtte tilbake til fellesskapet (Haboush, 2005 i McGoldrick et al 2005; Basit, 1997). Ifølge Al-Mateen (2003) er samhold, gjensidig avhengighet og felleskap viktige verdier for muslimske familier. Fragmentering av storfamilien som resultat av migrasjon kan derfor være en stor utfordring for den muslimske familien (Ashbourne et al. 2012; Hall et al. 2011; Dhami and Sheikh, 2000 sitert i Bushfield, 2010).

Familiens rolle i forbindelse med konfliktløsning

I mange muslimske land har familien en sentral rolle hva angår konfliktløsning. Rasmi (2014) påpeker at barna ofte må ta hensyn til foreldrenes ønsker for å unngå åpne konflikter i familien, og familieråd fungerer her som en mekanisme for problemløsning. Samtidig er familiens ære et overordnet anliggende for muslimske familier (Suzanne and Tanya, 2010 sitert i Bushfield, 2010; Haboush, 2007; Diller, 2004; Smith, 2004; Basit, 1997). Forpliktelsen til ikke å skade familiens ære kan føre til at problemer, i noen tilfeller så alvorlige som voldtekt eller annen type vold, forblir fortiet (Al Krenawi, 2014; Rasmi et al. 2014; Mourad et al, 2010; Hakim-Larson et al., 2007; Kaufmann et al., 2007). Disse forholdene kan bidra til å øke skepsisen blant muslimske par når det gjelder å henvende seg til offentlige familieverninstitusjoner. For øvrig er konfidensialitet viktig i forbindelse med terapi eller mekling med muslimske familier som det vil være for enhver som oppsøker slike tjenester (Al Khateeb et al, 2014; Al Krenawi, 2014; Abbot, 2012; Mourad et al, 2010). For å opprettholde familiens ære og samtidig styrke anerkjennelsen av institusjonalisert hjelp, er det dessuten viktig å inkludere hele familien i familieterapi (Al Khateeb et al, 2014; Abbott, 2012; Goforth, 2011; Mourad et al., 2010; Springer et al., 2009; Haboush, 2007).

2.1.3. Religion og religiøse nettverk

Islam

Islamsk tro og praksis spiller en stor rolle i utformingen av den enkelte muslims identitet og tenkemåte (Abdullah, 2007; Hall, 2006; Lambert and Dollahite, 2006 sitert i Alshugairi, 2010; Caroppo, 2009). Når begge ektefeller er enige om en felles religiøs forståelse, kan tro spille en beskyttende rolle ovenfor ekteskapet. Felles tro har i seg selv en forenende funksjon, hvilket igjen kan bidra til å forhindre ekteskapsproblemer. Har problemene oppstått, kan troen bidra til å løse disse (Lambert og Dollahite, 2006 sitert i Alshugairi, 2010). Om familierådgivning med klienter med muslimsk bakgrunn skal lykkes, er det derfor viktig å anerkjenne betydningen av religion for klienters verdensbilde, tenkemåte og levemåte (Abbott, 2012; Ibrahim, 2011; Alshugairi, 2010; Graham, 2009; Hall, 2006).

Ifølge Cook-Masaud (2011) er islam en holistisk religion og for muslimer innebærer dette at den kan tilby svar på alle viktige spørsmål i livet. Videre, ved problemer i familien eller parforholdet, er partnere i islam oppmuntret til å oppsøke råd og hjelp innad i egen storfamilie (Abbot, 2012). Det kan ifølge Springer et al. (2009) føre til at muslimske familier ikke oppsøker råd ved offentlige kontorer. Islamske intervensjoner som kan sammenlignes med sosiale tiltak i vestlige praksis kan finnes i det muslimske personlige lovverket (MPL – Muslim Personal Law) og bare hvis disse mislykkes kan sekulære tjenester tas i betraktning (Abdullah, 2007). Derfor mener Al-Krenawi og Graham (2000) at familieterapeuter må sette seg inn i hvordan et religiøst syn kan fremme en konservativ tilnærming til familieproblemer, ekteskap og barneoppdragelse. Videre blir det sagt at å dyrke tilhørigheten til det religiøse fellesskapet og en felles religiøs identitet har blitt en typisk strategi for mange muslimske migrantfamilier for å takle diskriminering av gruppen etter 11. september (Carter 2010).

Samtidig er det viktig at terapeuter kan vurdere om familieproblemer skyldes kulturelle eller religiøse praksiser, for ofte er det kultur og ikke religion som forårsaker problemer i innvandrerfamilier (Abbott 2012). Cook-Masaud (2011) hevder at patriarkalske og kvinnefiendtlige fortolkninger av Koranen er kulturelt forårsaket og at de fleste muslimer har en oppfatning av islam som en egalitær religion.

Moskéen og religiøse ledere

Siden islam fortolkes som en holistisk religion er det naturlig at muslimer oppsøker råd innad i sine religiøse miljøer (Abu-Ras, Gheith & Cournos, 2008 sitert i Goforth 2011; Abdullah, 2007). Helsearbeidere i religiøst baserte institusjoner får ofte lettere tilgang til og større tillitt blant muslimske familier enn rådgivere ved sekulære offentlige etater (Al Krenawi, 2014; Hakim-Larson et al. 2007). Religiøse steder som moskeer og islamske kultursentre er i den nord-amerikanske konteksten blitt viktige steder for å dekke behovet for rådgivning innad i det muslimske samfunnet (Al Khateeb et al, 2014; Abbot, 2012; Ozyurt, 2010; Graham, 2009; Springer, 2009). Samtidig som de oppfyller religiøse og åndelige behov, tilbyr disse stedene sosial og materiell støtte spesifikt rettet mot for eksempel muslimske kvinner når disse opplever vanskelige faser i livet (Ozyurt, 2010). Kulturen i innvandrermoskeene og imamenes verdensbilde vil ifølge Ozyurt (2010) ha en betydelig innvirkning på medlemmenes tilpasning i et nytt land. Moskeer som er mer liberale vil da fremme bedre tilpasning og interreligiøs kontakt, mens mer konservative moskeer i større grad vil

oppfordre sine medlemmer til å bevare sin kultur og særpreg og slik i større grad kunne bevirke segregerende strategier blant migrantfamilier (Ozyurt 2010).

Religiøse og lokale ledere blant muslimske migrantfamilier kan virke som nøkkelpersoner som kan påvirke familiens beslutning om for eksempel å søke terapi eller å akseptere behandlingen ved offentlige rådgivningssentre (Haboush, 2005 i McGoldrick et al, 2005).

2.1.4. utfordringer i offentlig familierådgivning

Litteraturen viser at det finnes mange årsaker til at muslimske familier unnlater å henvende seg til offentlig etater.

Stigmatisering av offentlig hjelp

En betydelig barriere for offentlig rådgivning kan være den generelle motviljen blant muslimske og andre migrantfamilier fra arabiskspråklige land til å søke profesjonell rådgivning (Al Khateeb et al 2014; Nassar-McMillan 2003). Denne kan skyldes en sterk stigmatisering av psykisk funksjonshemming og psykisk sykdom i de muslimske miljøene. Følelsesmessige problemer og psykiske lidelser blir ofte ansett som defekter (*defects*) (Hakim-Larson et al. 2007; Al Khateeb et al, 2014; Hall, 2006; Cook-Masaud, 2011) eller et tegn på at personen er besatt av *jinn*s eller, med andre ord, onde ånder (Hammad et al., 1999, s. 18 sitert i Goforth, 2011). Derfor blir tradisjonell helbredelse ifølge Abdullah (2007) fortsatt mye praktisert i muslimske land over hele verden og inkluderer eksorsisme av onde ånder. Funksjonshemming anses videre å bringe skam ovenfor familien og særlig mødre som tradisjonelt er pålagt ansvaret for barneoppfostring (Hakim-Larson et al, 2007; Al Khateeb et al, 2014). Cook-Masaud (2011) mener at noen familier oppsøker hjelp fra profesjonelle terapeuter kun i de tilfeller der mentale og emosjonelle forstyrrelser allerede bringer skam over familien og ikke lenger kan tolereres. Både muslimer så vel som andre religiøse grupper i Midtøsten har en tendens til å betrakte psykisk sykdom som somatisk sykdom og vil følgelig heller ta kontakt med en vanlig lege i stedet for en psykoterapeut eller annen psykiskhelsearbeider (Al Khateeb et al, 2014; Hall, 2006; Al Krenawi, 2014).

Frykt og mistillit

En generell frykt for og mistillit til offentlig etater blant migrantfamilier byr på utfordringer for familierådgivning i den forstand at det derfor tar tid å bygge en god relasjon mellom terapeut og klient (Mourad et al. 2010; Al-Krenawi & Graham, 2000). Noen klienter føler seg truet av det offentlige idet de frykter at offentlige etater kan bryte opp familieenheten (Graham, 2010). Al Krenawi (2014) antyder at en grunn til dette kan være at migranter fra muslimske land har en oppfatning av at vestlige samfunn er mot deres tro og tradisjoner. Andre kan føle at det offentlige hjelpeapparatet ikke forstår deres problemer (Al Khateeb et al, 2014; Graham, 2010). For eksempel viser Lundqvist og Dykes (2003) til at kvinnene intervjuet i deres studie følte at legene var fordomsfulle mot dem som muslimer. Migranter med høyere utdanningsnivå og et mer nyanserte kunnskap om det offentlige hjelpeapparatet vil vise mindre frykt for og mistillit til det offentlige tjenesteapparatet.

Hindringer i kommunikasjonen mellom terapeut og klient

Språk

Forskningen viser at språklig kompetanse hos terapeuter bør vektlegges for å øke kvaliteten på tjenestene rettet mot minoritetsfamilier, dette fordi språkbarrieren kan begrense eller blokkere effektiviteten av arbeidet med klienter som ikke mestrer språket (Graham 2009; Bradby, 2007).

Hvis rådgiveren er tospråklig, kan terapiens mål lettere oppnås ved at rådgiveren skifter til klientens førstespråk (Graham, 2009; Sciarra & Ponterotto, 1991 in Sciarra 1999).

Verdi- og kulturforskjeller

Det er likevel ikke bare språket som kan være utfordrende i kommunikasjonen med minoritetsfamilier. Graham (2009) viser til andre barrierer i offentlig familierådgivning som for eksempel kulturelle forestillinger og feiltolkninger, mangel på kulturell sensitivitet og andre strukturelle og systemiske hindringer. I noen tilfeller kan verdiene til ansatte i det offentlige hjelpeapparatet komme i konflikt med de behov og de kulturelle verdiene klienter med bakgrunn fra muslimske land har (Baptiste, 1990). Dette kan eksempelvis handle om de omtalte patriarkalske strukturene noen migrantgrupper tar meg seg fra hjemlandet (Springer, 2009).

Kommunikasjonsstiler

For at familieterapi med muslimske migrantfamilier skal lykkes, er det videre viktig å ha kjennskap til migrantenes kjente kommunikasjonsmønstre og rolleforventninger i møte med offentlige tjenestepersoner og å ta hensyn til de følelsene det aktuelle problemet vekker hos ulike familiemedlemmer (Haboush, 2005 i McGoldrick, 2005). Kommunikasjonsstiler er et svært viktig aspekt i dette. For eksempel vil en direkte konfronterende eller en rett-på-sak-tilnærming i omtalen av et familieproblem gjerne bli ansett som uhøflig og fornærmende blant muslimske familier (Al Krenawi 2014).

2.1.5. Anbefalinger fra internasjonal litteratur

Al-Krenawi og Graham (2000) understreker at det finnes et stort mangfold blant muslimske familier som har sin bakgrunn i ulik opprinnelsesregion, etnisitet, språk, religiøs tradisjon, familiesystem, stammetilhørighet, sosioøkonomisk status og nasjonalitet. Derfor er det umulig å anbefale en universell praksis som kan ivareta behovene til alle klienter med muslimsk bakgrunn (Graham, 2009; Graham, 2010). Allikevel gir den eksisterende litteraturen en rekke anbefalinger med allmenn gyldighet for arbeid med muslimske familier.

Migrasjonsaspektet

Mange studier viser at terapeutenes bevissthet om den individuelle dimensjonen ved migrasjons- og integrasjonsprosessen er viktig. Erkjennelsen av at ulike individer i en innvandringskontekst vil ha ulik tilpasningsevne og ulike strategier, kan hjelpe dem til bedre å forstå situasjonen til den enkelte muslimske migrantfamilien og slik legge til rette for en tilpasset terapi eller rådgivningsstrategi (Al Khateeb et al, 2014; Bushfield, 2010; Hakim-Larson et al. 2007; Kaufmann et al. 2007).

Religionsaspektet

Siden religion ofte har en sentral rolle i mange muslimske familiers liv anbefales det at rådgivere og terapeuter har god kunnskap om islam og trening i å knytte denne til det verdensbilde, de fortolkningsmåtene, holdningene og relasjonene den enkelte muslimske familien kan ha (Goforth, 2011; Hall et al., 2011, Hall, 2006). Terapeuter bør videre lære å lytte til klientens fortellinger for bedre å forstå i hvilken grad og på hvilke måter religion er en del av utfordringen eller konflikten (Abdullah, 2007; Hall, 2006; Haboush, 2005 i McGoldrick et al 2005; Al Mateen, 2003). For noen klienter kan bønn være en svært viktig mestringsstrategi som bør inkorporeres i terapien (Baggerly 2010; Hall, 2006; Nath, 2005 i McGoldrick, 2005). Studien til Santa Sosa (2014) viser til at *hasanat*, en belønningsform for barns gode oppførsel i islamsk tradisjon, kan sammenlignes med vestlige metoder for barneoppdragelse. Noen studier antyder at samarbeid mellom representanter fra det

offentlige hjelpeapparatet og klientens trossamfunn kan være nyttig for å skape tillit og for at terapien skal lykkes (Abbot, 2012; Al Mateen, 2010; Hakim-Larson et al. 2007; Hall, 2006).

Tjenestepersonellets kulturelle kompetanse

I rådgivning eller terapi med minoritetsfamilier bør tjenestepersonen til enhver tid være klar over sine personlige fordommer og være i stand til å ta standpunktet som en *ikke-viter* (Hakim-Larson et al. 2007, Graham, 2009; Springer 2009, Hall, 2006). Det betyr at tjenestepersonen må kunne møte klienten som individ og ikke som kulturbærer. Videre bør tjenestepersonen utvikle en grunnleggende kulturell kompetanse (Haboush, 2007; Kaufmann et al. 2007; Mourad et al. 2010; Graham 2009; Goforth 2011). Det betyr å kunne gjenkjenne direkte og indirekte kommunikasjonsstiler og forstå de kulturelle og språklige forskjellene blant migrantfamilier med ulik muslimsk bakgrunn (Al Khateeb et al, 2014; Pederson, 1988; Abudabbeh and Nydell, 1993 in McFadden 1993).

Når det gjelder kulturelle verdier, bør tjenestepersonen kunne erkjenne at noen aspekter ved migrantsfamiliers kultur, som for eksempel, språk, familiestruktur og tradisjonelle kjønnsroller, er viktige dimensjoner i deres liv (Mourad et al. 2010; Nassar-McMillan, 2003 sitert i Sabbah et al. 2009; Haboush, 2007; Kaufmann et al. 2007). Det kan for eksempel være nødvendig at en kvinnelig terapeut jobber med kvinnelige klienter (Graham, 2009). Videre kan det være nyttig å ha flerspråklige rådgivere eller terapeuter som kan tilby rådgivning eller terapi på klientens morsmål (Graham, 2009). Videre, grunnet storfamiliens sentrale rolle, bør det åpnes for at den kan involveres i terapi eller rådgivning når individuell terapi ikke lykkes (Al Krenawi, 2014; Haboush, 2007).

Tillitsaspektet

Det finnes mange strategier for å skape tillit mellom rådgiver eller terapeut og klienter med muslimsk bakgrunn. For det første, anbefales det at terapeuten viser hensyn til og aksepterer klientens fortolkning av sin situasjon ut fra sin egen kulturforståelse (Cook-Masaud, 2011; Bushfield, 2010; Springer, Abbott, & Reisbig, 2009 sitert i Springer 2009). For det andre bør terapeuter velge en kommunikasjonsstrategi som unngår direkte konfrontasjon og som tar hensyn til alle medlemmene i familien. For det tredje kan hjemmebesøk være en god strategi for å skape tillit siden det innebærer rådgivning på en kjent arena for klienten og derfor i større grad vil kunne skje på klientens egne premisser. En uformell tilnærming og innstilling til terapi er videre anbefalt, og kontakt med nøkkelpersoner i klientenes lokale etniske miljø kan bidra til å skape tillit innen minoritetsgruppen (Springer et al. 2009, Hall, 2006, Graham, 2009).

2.2. Norsk litteratur

Vårt søk i norsk litteratur viser en generell mangel på studier med fokus på familierådgivning blant familier med minoritetsbakgrunn. Som nevnt tidligere i metodebeskrivelsen identifiserte søket 27 studier som omfatter dette området. Temaer belyst i den eksisterende litteraturen er fagpersoners møter med klienter med innvandrerbakgrunn (Aissaoui, 2012; Bergset, 2010; Lopez, 2007; Langaard, 1996), arbeid mot tvangsekteskap og æresrelatert vold (Jonassen, 2013; Ansar, 2012; Skogøy, 2008; Bredal, 2002) og forebyggende arbeid rettet mot minoritetsfamilier (Waagbø, 2008; Danielsen, 2007; Dyrnes, 2007). Gjennomgangen viser videre at de fleste studiene er basert på

intervjuer med ansatte ved offentlige kontorer, mens et mindre antall studier er basert på minoritetsfamiliens perspektiver.

2.2.1. Nøkkelstudier

Vi har valgt å presentere de fem studiene som vi anser som mest relevante for denne rapporten (Lopez, 2007; Lopez, 2003; Tjelflaat, 1998; Long, 1994; Bondesen, 1994).

I sin studie «Minoritetsperspektiver på norsk familievern: klienters erfaringer fra møtet med Familievernkontoret» (2007) intervjuet Lopez 19 menn og 15 kvinner med ulik minoritetsbakgrunn. Mens de fleste av informantene kun hadde erfaring med mekling relatert til samlivsbrudd og samvær med barn, hadde noen av dem også erfaring med familierapi. I en tidligere studie av samme forfatter, «Kulturmøter på familiekontoret: Erfaringer og eksempler fra flerkulturell mekling og terapi» (2003), drøfter Lopez utfordringene som foreligger i familievernkontorenes møte med personer med etnisk og kulturell minoritetsbakgrunn. Denne studien er basert på intervjuer med familierapeuter, observasjon under mekling og en brukerundersøkelse. Familiekonferanser som metode er tema i Tjelfaats studie 'Familiekonferanser som metode i arbeidet med innvandrerfamilier' (1998). Studien er basert på intervjuer med 3 familier og 13 profesjonsutøvere (pedagoger, helsesøstre, saksbehandlere m. fl.). Bondensens studie «I gode og onde dager - kloden rundt: tverrkulturell foreldremekling» (1994) er en evaluering av et pilotprosjekt med fokus på mekling med migrantfamilier gjennomført ved Kirkens familierådgivningskontor avdeling Holmia. Prosjektet omfattet 62 foreldrepar fra totalt 31 forskjellige land. Longs (1994) bidrag har også som utgangspunkt den overnevnte evalueringen og drøfter noen av de viktigste elementene som gjør mekling med innvandrerforeldre annerledes enn mekling med norske par. Det følgende presenterer de viktigste funn i de overnevnte studiene.

2.2.2. Foreldremekling med familier med migrasjonsbakgrunn versus med norske foreldrepar

Long (1994) poengterer at mekling med innvandrerfamilier ofte kan ha mye til felles med mekling med norske foreldrepar. Derfor er det viktig, mener hun, at man ikke antar at alt må være annerledes i meklingen kun fordi paret har minoritetsbakgrunn (Long, 1994: 36). Ubalanse mellom fritid og arbeid kan eksempelvis oppleves som utfordrende både for minoritetskvinner og norske kvinner. (Bondesen, 1994). Samtidig er det en rekke andre faktorer, som for eksempel migrasjonserfaring, manglende kunnskap om det norske offentlige hjelpeapparatet, språk og/eller kulturelle forskjeller som bør tas hensyn til i arbeidet med innvandrerfamilier (Lopez, 2007; Lopez, 2003; Bondesen, 1994; Long, 1994).

Migrasjonserfaring

Erfaringer i migrasjonsprosessen og i tilpasningen til det nye livet i Norge, er viktige elementer i arbeidet med migrantfamilier. Å komme til et nytt land og å bli konfrontert med en annen kultur kan føre til at uenighet og konflikter lettere oppstår mellom partnere (Bondesen, 1994). Videre kan ens sosiale posisjon som innvandrer ha konsekvenser for mulighetene for jobb og fritid. Flere av de mannlige informantene i Bondensens studie forteller for eksempel om fravær av fast arbeidstid og ingen eller liten tilfredshet med lønn og andre arbeidsvilkår. Studien viser også til at manglende arbeidstilknytning hos mannen ofte er kilde til større konflikter i parforholdet. Lopez (2003) viser også til hjemlengsel som en kontinuerlig tilstand som kan ha konsekvenser for familielivet hos par med migrasjonsbakgrunn.

Ifølge Long (1994) kan det være en utfordring for meklere å sikre at begge partnere deltar i meklingen på lik linje. Dette gjelder spesielt for par hvor en av partnerne har bodd lengre tid i Norge eller er etnisk norsk, og derfor snakker bedre norsk og kan mer om det norske samfunnet (Long, 1994).

Manglende kunnskap om og ulike forventninger til Familievernkontoret

Med hensyn til informasjonsbehov viser Bondensens (1994) studie at mange foreldrene ikke vet hva foreldremekling er. Long (1994) understreker videre at ideen om at det offentlige tjenesteapparatet tar ansvar for oppgaver som tradisjonelt tilhører privatsfæren kan oppleves som fremmed. Mangel på eller dårlige erfaringer med lignende tjenester i migrantenes hjemland kan også være grunnen til at innvandrerfamilier unngår å søke hjelp eller råd fra offentlig kontorer.

Konfliktløsning, hjelp, opplæring, oppfølging og en mekler som tar hensyn til deres spesielle situasjon er nevnt som noen av informantenes forventninger til Familievernkontoret (Lopez, 2007). Når informantene forteller om sine konkrete erfaringer, kommer det frem at de opplever å bli møtt av en mekler med en universalistisk tilnærming og som jobber ut fra et avgrenset mandat (Lopez, 2007: 10). Meklerne på sin side opplever at klientene har urealistiske forventninger til i hvilken grad meklingen kan løse deres problemer (Lopez, 2007). Oppsummert kan det sies at klientene forventer at konflikter *løses*, mens meklerne forventer at konflikter skal *håndteres*. (Lopez, 2007: 10).

Aspekter relatert til kjønn, kultur og etnisitet

Samtidig som det er et stort informasjonsbehov hos minoritetsfamiliene, er det også et behov for kulturkunnskap hos tjenesteyterne.

Variierende kjønns spesifikke opplevelser i møtet med Familievernkontoret er diskutert i Lopez' (2007) rapport. I følge henne oppleves det å være innvandrer og mann, og spesielt muslimsk mann, som en ulempe i møtet med norske familieterapeuter (Lopez, 2007). Noen av studiens mannlige informanter forteller om en opplevelse av (1) å ha blitt møtt med stereotypier og (2) at kvinner får mer forståelse og støtte i møtet med Familievernkontoret, både fra kvinnelige og mannlige terapeuter (Lopez, 2007: 10-11).

Videre fremkommer det i Lopez' (2007) rapport at mekling sjelden senker konfliktnivået i minoritetsfamilier og at dette kan forklares med mangel på ansatte med en annen bakgrunn enn den etnisk norske på familievernkontorene. Meklernes idealisering og formidling av norske kjønns- og foreldreroller kan faktisk føre til at menn med minoritetsbakgrunn vil reagere med ulike motstandsstrategier (Lopez, 2007). Noen av informantene i Lopez studie mente at familiemeklere oppførte seg som belærende i måten de formidlet «hvordan det er i Norge» på (Lopez, 2007: 10). Rapporten viser videre at det oftest er kvinnen i forholdet som tar initiativ til terapi eller mekling, mens mannens deltagelse er mer eller mindre ufrivillig (Lopez, 2007).

I tillegg til kjønn blir også kultur og etnisitet brukt av informantene i Lopez' studie som fortolkningsrammer for deres forståelse av erfaringene de har fra møtet med Familievernkontoret (Lopez, 2007). Ikke-norske kvinner som har vært gift eller samboende med en norsk mann rapporterer eksempelvis å ha opplevd en norsk terapeut som partisk (Lopez, 2007: 11). Med andre ord, terapeutens og klientens norskhet kan betraktes av den ikke-norske parten som grunnen til dens opplevelse av å ikke bli forstått (Lopez, 2007). Videre formidler noen av informantene at i møtet

med Familievernkontoret følte de et indirekte krav om å akseptere den norske tenkemåten og løsningsforståelsen (Lopez, 2007: 11).

Innblanding av storfamilien

Meklere kan på sin side oppleve det som utfordrende når storfamiliene er innblandet i meklingen (Long, 1994). I land med dårlig utviklet velferdssystem er det ofte slekt og familie som fungerer som sikkerhetsnett (Long, 1994). I et samfunn hvor slekt og familie er fremhevet, kan ekteskap oppfattes som et familieanliggende snarere enn en privatsak mellom to personer (Long, 1994: 39). Ofte blir derfor ingen viktige beslutninger tatt før medlemmer av storfamilien har «sittet sammen» (Bondensen, 1994). På samme måte kan en skilsmisse betraktes som en sak som i stor grad berører to storfamilier (extended families) (Long, 1994). I slike situasjoner blir gjerne ulike familiemedlemmer spurt om råd (Long, 1994). Tar man ikke hensyn til disse, kan familiemedlemmer oppleve det som mangel på respekt og lojalitet (Long, 1994).

Språk og tolk

Språk har en stor betydning for at man forstår hverandre. Manglende språkkunnskaper kan derfor by på utfordringer i arbeidet med minoritetsfamilier (Lopez, 2008; Tjelfaat, 1998). Eksempelvis nevner noen av informantene i evalueringen av Familievernkontoret (Lopez, 2007) at det er vanskelig å snakke om følelser på et annet språk enn sitt eget morsmål.

Ved manglende språkkunnskaper kan tolk brukes. Lopez hevder at det kan være både ulemper og fordeler relatert til det å bruke tolk (Lopez, 2003: 107). På den ene siden påpeker hun at noen av minoritetsmiljøene er såpass små og gjennomsiktede at partene er engstelige for om informasjon gitt med en lokalkjent tolk tilstede vil komme ut i miljøet. Dette kan føre til begrensninger når det gjelder hva som blir sagt i en meklingssituasjon (Lopez, 2003: 107). Videre, hvis tolken kjenner eller har en privat relasjon til den ene eller begge partnere, kan det være fare at han eller hun kan ta parti. På den andre siden kan noen av tolkene fungere som *kulturtolker* på grunn av deres innblikk i både norsk kultur og minoritetskulturen.

2.2.3. Anbefalinger fra den eksisterende norske litteraturen

Se på innvandrersfamiliers erfaring med migrasjon

Long (1994) mener at når familieterapeuter og foreldrepar møtes i en meklingssituasjon, gjør de det både som individer og som «kulturbærere innenfor en ramme av strukturelle muligheter og begrensninger» (s. 42). Av den grunn bør man ikke se på parenes oppførsel og holdninger som noe de har brakt med seg fra sitt hjemland, men som noe som har utviklet seg med utgangspunkt i parenes kulturbakgrunn og i forhold til de mulighetene og begrensninger de nå må forholde seg til (Long, 1994).

Når det gjelder hjemlengsel og mistriivsel blant migrantfamilier, mener Lopez (2003) at *kultursensitivitet* er avgjørende. I stedet for å håndtere forskjelligheter ved bruk av stereotyper anbefaler Lopez å vektlegge «brukernes situasjon som utlendinger i Norge» (Lopez, 2003: 105).

Skape tillit

Videre, for å skape et konstruktivt og tillitsfullt forhold mellom familieterapeuter og par, anbefales det i den eksisterende litteraturen at foreldrepar får et inntrykk av at terapeutene ser på dem som gode foreldre og at de selv vet hva som er best for deres barn (Long, 1994: 42). Relatert til dette er meklernes nøytrale rolle i meklingssituasjonen. Det betyr først og fremst at for å kunne forstå

personer med en annen bakgrunn på deres egne premisser, må meklerne kunne lytte og spørre (Long, 1994). Dessuten er det viktig at de ikke engasjerer seg i detaljer som ikke er relevante for meklingen og ikke i strid med norsk lov, selv om de kan fremstå som merkelige i forhold til norsk barneoppdragelse (Long, 1994). Samtidig som Long (1994) legger vekt på at meklerne bør forstå foreldrepårene på deres egne premisser, understreker hun at det er forskjell mellom å forstå og å godta og at brudd på norsk lov ikke kan godtas.

Kulturforståelse og ansatte med minoritetsbakgrunn

Å skape tillit er i stor grad relatert til kulturforståelse hos de ansatte. Lopez (2003: 106) mener at det kan være fruktbart for terapeuter å reflektere over grunnleggende (norske) kulturelle syn på individ og samfunn og hvordan disse er kommunisert i terapeuters møte med minoriteter på familievernkontor.

Videre kan terapeuter med minoritetsbakgrunn av brukere med minoritetsbakgrunn oppfattes som mer troverdige på grunn av deres antatt felles forståelse av å være minoritet i Norge (Lopez, 2003; Tjelfaat, 1998). Rekruttering av terapeuter med minoritetsbakgrunn kan også bidra til forsterket integrering av minoritetsperspektivet i familievernet og til videreutvikling av nye kultursensitive arbeidsmetoder (Lopez, 2003: 108).

2.3. Oppsummering internasjonal og norsk litteratur

De fleste studiene med fokus på familierådgivning blant muslimske familier tar utgangspunkt i den amerikanske konteksten og baserer seg ofte på kvalitative intervjuer hvor *profesjonsutøvernes opplevelse* av tematikken er vektlagt. Videre berører svært mange studier fra den amerikanske konteksten temaer relatert til psykisk helsearbeid med minoriteter. Studier hvor de muslimske familiemedlemmers egen stemme er hovedfokuset er i mindre grad prioritert.

Den eksisterende litteraturen ser også ut til i høy grad å prioritere *formell rådgivning* (offentlige familierådgivere, skolepsykologer, migrantorganisasjoner ...), mens *uformell rådgivning* (innad i kjernefamilien, storfamilien via venner og andre uformelle nettverk) i mindre grad er berørt. Dette kan imidlertid skyldes vår søkestrategi og bruk av søkeord som 'counselling', 'mediation' eller 'therapy', som i akademisk litteratur på dette feltet hovedsakelig fanger opp formell rådgivning. Inkludering av begrep 'informal' i søkestrategien ville sannsynligvis ha fanget opp flere studier med fokus på uformell familierådgivning. Prosjektets størrelse og omfang har imidlertid ført til visse begrensninger. Oversikten over hvilke kombinasjoner av søkeord som har vært brukt i søket er vedlagt denne rapporten (se tabell 1 og 3 i vedlegg).

3. MUSLIMSKE FELLESSKAP OG MOSKÉER I ROGALAND

Med referanse til Manuel A. Vasquez og Kim Knott's (2014) artikkel om religiøse migrantfellesskap i storbyer som London og Johannesburg, er det nærliggende å legge vekten på tre ulike dimensjoner når man skal gi et bilde av slike fellesskap. Disse tre dimensjonene kan formuleres som (1) praksis og ritualer som blir kroppsliggjort (*embodied performance*), (2) den romlige håndteringen av forskjellighet og tilhørighet (*the spatial management of difference and belonging*) og (3) de mange og varierte måtene mennesker kan utgjøre og inngå i nettverk på (*multiple embedding across networked spaces*). I det følgende skal vi² beskrive muslimske fellesskap og moskéer i Stavanger – og i noen grad ellers i Rogaland – ved hjelp av disse tre dimensjonene. Vi vil også understreke at disse fellesskapene har en mye rikere historie enn vi kjenner til og makter å framstille.

3.1. Praksis og ritualer som blir kroppsliggjorte

Den følgende observasjonen er nedtegnet under en offerfest-bønn for mer enn 1200 mennesker i Stavanger Idrettshall på Tjensvoll 3. oktober 2014:

Jeg sitter bakerst sammen med de kvinnene som ikke kan be den dagen på grunn av at de har menses eller det er kort tid etter en fødsel. De øvrige kvinnene, som har stilt seg opp for å be, virker som om de er dypt inne i bønnens mysterium og i fellesskapets styrke når de skulder ved skulder bøyer seg mot gulvet og i retning Mekka og utfører id-bønnen på foreskrevet måte.

Stavanger Aftenblad er til stede og har intervjuet flere unge menn. Det framheves at det er vanskelig å være muslim og feire i Stavanger når familien lider under bomberegnet i Syria.³ Journalist Rune Nedrebø fortsetter,

«I prekenen kom imam Abdul Waheed Aslam [fra Makki-moskéen] inn på fellesskapet og broderskapet som bør eksistere mellom muslimer, og oppfordret dem til å leve i fred med hverandre. Imamen bad muslimske menn å respektere kvinnene, fordømte de [sic] som mishandlet kvinner og understreket at det handler om ære og ikke undertrykkelse når kvinner kler seg i tråd med sin muslimske tro».⁴

Fellesskapet synliggjøres gjennom den felles bønningen og de kroppslige bevegelsene. Men også muslimske kvinners klesdrakt som et kroppslig tegn på religiøs renhet og det motsatte av undertrykkelse blir holdt fram. Fellesskapet går dessuten langt utover denne idrettshallen og denne byen. Imam Abdul Waheed Aslam, som forkynner på klingende stavangersk, har pakistanske foreldre og utdanning i islamsk teologi fra England fram til begynnelsen av 2000-tallet. Han og de andre opplever seg som en del av det globale fellesskapet med familie i mange land og med trossøsken i de fleste av verdens nasjoner. Samtidig ser alle på Mekka som «jordens navle» hvorom mye av det religiøse og den kulturelle arven dreier seg. (Observatør: Gerd Marie Ådna.)

² «Vi» i dette kapitlet referer til Gerd Marie Ådna.

³ <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Tankene-pa-Midtosten-preget-muslimer-pa-offerfest-3527297.html#.VDJEJOYTnFU.mailto> (lest 21.11.2015)

⁴ <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/Tankene-pa-Midtosten-preget-muslimer-pa-offerfest-3527297.html#.VDJEJOYTnFU.mailto> (lest 21.11.2015)

Hver eneste av årets 365 dager samler muslimer seg i Stavangers seks moskéer, små grupper til de fem daglige bønnene og større grupper til fredagsbønnen. Det er kun ved de to store festene, offerfesten og *id-al-fitr*-festen, som bryter fasten etter *ramadan*, at de 11 000 muslimer har et tilbud om å møtes i en av byens idrettshaller. Men mange av dem som er medlemmer i en moské, kommer ikke dit i det hele tatt.⁵ Mange – og ikke bare kvinnene som ikke er pålagt å be i en moské – ber dagens fem bønner hjemme eller bare av og til. Man har også lov til å slå sammen to eller tre av bønnene. Men de frommeste prøver å holde bønnetidene nøyaktig. Med ulike apper og klokker blir man minnet på når bønnen skal foregå. For byens muslimske taxi-sjåfører kan bønnetidene gi kjærkomne pauser i kjøringa hvis det passer slik at de er i nærheten av en moské når appen sier fra. Islamsk Råd i Norge og andre legger dessuten ut nøyaktige kalendere og klokkeslett for måneder framover.⁶

3.2. Beherskelsen av sitt (romlige) forhold til forskjellighet og tilhørighet

Imamen i **Makki-moskéen**, som etablerte seg i Erichstrupsgate 10 i 1996,⁷ har som nevnt, selv pakistansk bakgrunn, men understreker hver gang vi treffer ham at han er imam for mange flere enn dem med urdu som morsmål. Han bruker ofte norsk og engelsk når han treffer folk. På en vanlig fredagsbønn i november 2015 forteller han at det antagelig var menn fra 18 nasjonaliteter til stede. Mange av dem bor kanskje i byen kun et kort tidsrom og kommer til denne moskéen fordi den ligger nær sentrum, jernbane, buss og parkeringsplass. Imamen har en misjonærs klare mål, nemlig å samle mennesker i tro på Allah. Moskeen skriver på sin hjemmeside:

*“If a Muslim adopts the nationality of a Non-Muslim country for the purpose of calling its people towards Islam, or to convey Islamic laws to the Muslims residing there, and to encourage them to stay firm on their faith, then this is not only permissible, but also a source of reward. Many of the Sahabah and Tabi’een settled in distant Kuffar lands for this very purpose, and this action of theirs is counted amongst their virtues and points of merit”.*⁸

Kvinnene kommer ikke til Makki-moskéen til bønn; de samles i hjemmene, forteller Abdul Waheed Aslam. Bygget er heller ikke godt tilrettelagt for at de to kjønn skal kunne be samtidig, selv om det er et rom i kjelleren som egentlig er tenkt for kvinner. På koranskole-samlingene som imamen ofte har, er derimot både gutter og jenter til stede. Da underviser han på norsk. Da er det også en målsetting å gjøre barna kjent med arabisk språk, lære dem å lese Koranen på arabisk og undervise om islams lære.

Det er enda en moské med pakistansk majoritet, **Hanafiya-moskéen** (Rogaland Muslim Society) i Store Skippergate 4, som ble stiftet i et annet hus i 1981. Her er det et stort innslag av eldre sør-øst-asiatiske familier som har bodd i byen siden slutten av 1970-tallet. Som navnet tilsier, står de i den

⁵ Man regner med at vel halvparten av landets 200 000 muslimer er medlemmer av en moské. Se <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf/aar/2013-12-04> (lest 9.10.2014) I 201. I 2012 oppgir SSB at det i Rogaland var 7444 muslimer registrert som medlemmer. Se <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/trosamf/aar/2013-12-04?fane=tabell&sort=nummer&tabell=149598> (lest 22.11.2015)

⁶ <http://www.irn.no/bonnetider> (lest 21.11.2015)

⁷ <http://makkimasjdstavanger.webs.com/> (lest 20.10.2014)

⁸ <http://makkimasjdstavanger.webs.com/> (lest 21.11.2015) Ordet *kuffar* er arabisk og betyr ‘de vantro’.

sunni-islamske *hanafi*-lovskole-tradisjonen, som er den rådende i Pakistan, og urdu er hovedspråket.⁹

Rett ved siden av ligger den moskéen som har eksistert lengst tid i samme bygg, nemlig **Mevlana-moskéen** i Verksgata 41. Dette fellesskapet har hovedsakelig tyrkisk-kurdisk-språklige medlemmer og står i tradisjonen til den store poeten og mystikeren Mevlana Rumi fra Konya i Tyrkia, mannen som levde og skrev sine dikt på 1200-tallet, en litteratur som er kjent langt utover Tyrkias og islams grenser. I perioder har moskéen hatt imamer fra Tyrkia; de har oppholdt seg i byen i inntil fire år før de måtte dra tilbake. Én av dem, imam Adem, ble flink i norsk og ønsket å skrive en avhandling om norsk koran-oversettelse, men han rakk det ikke ved siden av de mange forpliktelser for og i moskéen.¹⁰ Denne moskéen har i likhet med flere andre hatt flinke kvinnelige lærere for barn og kvinner. Kjønnsgledningen og islams syn på kvinners oppgaver gjør det uaktuelt for kvinner å fungere som imamer for menn, men de ser ut til å spille en meget viktig rolle for de barne- og kvinnegruppene de samler til undervisning og som de besøker hjemme ved behov.

Like bortenfor Mevlana-moskéen, i Reidar Bergesgate 14, ligger en annen tyrkisk-kurdisk moské, **Det Islamske Kultursenter i Stavanger**. Dette senteret ble stiftet 6. november 1988, og kontaktperson er ifølge Brønnøysundregisteret Kadir Karaduman.¹¹ Kilder har fortalt meg at de holder på med å pusse opp et større hus i Randabergveien, men det er ikke klart når dette kan innvies.

Verken Mevlana-moskéen eller dette senteret er medlem av det såkalte Muslimsk Fellesråd i Rogaland (MFR), men senteret er svært aktivt når det gjelder basarer og aktiviteter for hele det tyrkiske miljøet i byen. Minst én gang i året (gjerne i Midjord bydelshus på Storhaug) arrangeres det basar der det bakes *gözleme*, flatbrød, og selges mat, klær og gjenstander som folk forbinder med sitt hjemland og som symboliserer fromme kvinne-klesdrakter. Basaren trekker gjester fra et mye større felt enn kun fra denne moskéen; annonsering både på *Facebook* og andre steder åpner denne aktiviteten for mange i Stavanger og omegn, men de tyrkisk-kurdisk-språklige er i absolutt flertall.

Eyüp Sultan-moskéen i Harald Hårfagresgate 4 er et stort (ca. 500 medlemmer) og aktivt fellesskap der Yasir Akdeniz er kontaktperson. De tilhører det såkalte Milli Görüs-fellesskapet med stor aktivitet både i moderlandet Tyrkia og i Tyskland der det bor kanskje mer enn 2 millioner personer med tyrkisk bakgrunn.¹² Fellesskapet har folk som organiserer hjemmesider med detaljerte opplysninger om aktivitetene og om ulike former for internasjonalt hjelpearbeid. Så sant de har en imam, vil denne stå for undervisningen av barn og voksne menn. Det er også pensjonerte imamer som kommer til Stavanger på turistvisum for å undervise i islam på tyrkisk. Disse har sjelden den kulturkunnskap som trenges i møtet med yngre folk på leting etter sin åndelige og sosiale identitet,

⁹ Se blant annet, Junaid Amjad Khawaja (2014). *Reasons and Effects of the Immigration on Lives of Immigrants in Norway*. Masteroppgave. Stavanger: MHS.

¹⁰ Se interessante artikkel om imamenes roller og arbeidsbyrde; Cora Alexa Døving (2012). «Pressens mørkemenn/troens tjenere» – posisjon og selvforståelse blant sunni-muslimske imamer. I C.A. Døving og Berit S. Thorbjørnsrud (red.). *Religiøse ledere: makt og avmakt i norske trossamfunn* (s. 26–46). Oslo: Universitetsforlaget.

¹¹ <https://w2.brreg.no/enhet/sok/detalj.jsp?orgnr=979485891> (lest 21.11.2015)

¹² www.eyupsultan.no (lest 21.11.2015) Milli Görüs betyr 'nasjonal visjon' og ble stiftet i 1969. I 2005 hadde de 50 000 medlemmer i Tyskland. Se https://en.wikipedia.org/wiki/Milli_G%C3%AE_G%C3%B6r%C3%BC_C5%9F (lest 22.11.2015)

men kilder har fortalt meg at det er svært dårlig betalt å være imam og at lønnen ikke rekker til familiens behov.

I perioder har også de hatt svært dyktige kvinnelige lærere som står for undervisning av barn og unge og eldre kvinner, gjerne også kvinner som enten har tenkt å konvertere eller nylig har gjort det. Å inkludere disse etnisk norske kvinnene i fellesskapet har syntes å være en viktig oppgave. Kulturforskjeller og liten kunnskap om islam har gjort denne «samkjørings-prosessen» ikke alltid like enkel for konvertittene. Også Eyüp Sultan-fellesskapet har sin årlige basar på parkeringsplassen rett ved moskéen. Mye mat blir laget på forhånd; menn griller *halal* kjøtt, og det selges også her gjenstander og artefakter som kan forbindes med et fromt muslimsk liv, en lysende bue med profetens navn skrevet på arabisk eller noe så prosaisk som tekopper av glass som kan tolkes som en understrekning av det islamske gjestfrihetspåbudet. Også på denne basaren kommer hele familier som støtter opp om aktivitetene selv om kanskje ikke alle deltar i moskéens ukentlige og daglige aktiviteter. Dette leder oss over i det neste delkapittelet.

3.3. De mange og varierte måtene mennesker kan utgjøre og inngå i nettverk på

Mens de ovenfor omtalte moskéene med unntak av Makki-moskéen (som også kalles Anjman Islahul-Muslemin), er språklig ganske homogene, er Stavangers største moské, Islamsk Opplæringscenter, **Moské Masjid Noor** (som betyr 'Lysets moské') i Bergsagelveien 9, heller heterogen når det gjelder sine mer enn 1200 medlemmer¹³ og disses land- og språkbakgrunn. Her snakkes det engelsk, somalisk, tamilsk, men stadig mer norsk. Den ble stiftet 2. mai 1995 og har hatt tilhold ulike steder i byen, Vestre Platå, i skråningen ned mot Gamle Stavanger, i 2. etasje i bilforretningen KIA på Mariero, men nå i mange år i Hillevåg. I en del år hadde de en egyptisk imam som skrev en doktoravhandling i kjemi på Universitetet i Stavanger. Tidligere hadde de en imam med bakgrunn fra Somalia og Malaysia. Dette fellesskapet har et aktivt arbeid for 190 barn gjennom lørdagsskole, dvs. leksehjelp og koranskole. Undervisningsleder er Naz Fatima Cader.¹⁴

I Masjid Noor/Islamsk Opplæringscenter er det også mennesker med bakgrunn fra Indonesia som var rammet av tsunamien i 2004. Etter denne ble det samlet inn penger til de etterlatte og til

¹³ På en samling 22.11.2015 ble jeg fortalt at denne moskéen har mer enn 3000 medlemmer. Det har jeg ikke fått bekreftet.

¹⁴ Samtale med Naz F. Cader (22.11.2015) og <http://www.iosenter.no/> (lest 21.11.2015)

Reglene for skolen ligger på hjemmesiden: **Islamskopplæringscenter; Skolens reglement; Retningslinjer:** Barneundervisning er et tilbud fra Islamsk opplæringscenter til sine medlemmer som har barn fra 6 år og oppover. De blir prioritert over ikke medlemmer i tilfelle det er knapt plass i skolen. Ellers er tilbudet åpent til alle muslimske barn.

For å støtte og avlaste Senteret økonomisk, er det innført semesterbidrag på 500 Kr per Familie. Beløpet skal betales i løpet av september måned. Barn plasseres i forskjellige nivåer, avhengig av alder og kunnskap. Det er lærerne som bestemmer dette og det må respekteres.

Foreldre må levere barna på skolen i god tid før leksjonen starter og hente dem rett etter (og ikke før) slutten av leksjonen. Det er foreldrenes ansvar å sørge for at barna har med seg alt de trenger i skolen for eksempel matpakke, pennal, skrivebøker og lignende. Foreldrene forplikter seg til å følge barna hjemme. De må hjelpe barna med lekser og diskuterer med barna det de har lært på skolen; Foreldrene forplikter seg til å delta på vakt arbeid. De må stille opp ifølge vaktlisten som blir utarbeidet av undervisningsgruppen.

Orden/oppførsel: Elevene må: Møte opp presis til hver time; Tre for sent kominger fører til melding hjem; Syv anmerkninger = nedsatt orden; **Fravær: Eleven må:** Dokumentere planlagt fravær i forkant (melding i meldebok. Med foresattes underskrift); Dokumentere sykefravær med melding i meldebok. Med foresattes underskrift.

Klasseromsregler: Eleven må: Stille i klasserommet; Rekk opp hånden for å prate; Tyggegummi er ikke tillatt. Ha med deg blyant og visk til hver time.

Kontakt Person: IOS Undervisnings Leder: Søster: Naz Cader [med mobilnummer] Se <http://www.iosenter.no/skole-regler/> (lest 21.11.2015)

gjenoppbygging i Aceh, både i moskéen og under lignende felles festbønner som er nevnt tidligere i dette kapittelet.

Mange av kvinnene her i moskéen har også vært aktive i den såkalte Islamsk Kvinneforening, som er et møtested for forholdsvis konservative muslimske kvinner som vil lese og lære mer om islamsk teologi og lære. Masjid Noor har også nære bånd til den islamske studentforeningen på universitetet og inviterer til hyppige samlinger med tilreisende predikanter, bl.a. fra Medina Institute¹⁵ eller fra andre islamske lærde. Kvinneforeningen har i perioder vært svært aktiv med å arrangere svømmekurs, kurs i taleteknikk, kurs i håndarbeid, og basarer der menn og gutter over 11–12 år ikke har hatt adgang. Både mat og salg av islamske artefakter er viktige innslag i disse samlingene.

Nettverk synes å være viktige for alle de ulike gruppene av muslimer. Det finnes nettverk som er basert på ulike forståelser av islam, slik at f.eks. Masjid Noor er forholdsvis konservativ i sine tolkninger av forholdet mellom kvinner og menn, jenters roller osv. Samtidig er det sterke signaler i nettopp denne moskéen om at kvinner skal være flinke på skolen, studere hvis de har evner til det, eller skaffe seg et respektabelt yrke. Mange av disse kvinnene er derfor yrkesaktive samtidig som de er ektefeller og mødre.

De menneskene som var med å grunnlegge det første bønnestedet i det tidligere rådhuset på slutten av 1970-tallet, kom fra ulike land- og språkbakgrunner.¹⁶ Mange av dem, men ikke alle, fortsatte i Masjid Noor.

Noen av de muslimske lederne, kvinner og menn, er aktive i lokalpolitikken. Særlig Arbeiderpartiet har trukket til seg gode folk fra disse miljøene (særlig fra Masjid Noor), mens andre er parti-uavhengige eller tilhører Høyre. En ung gutt med tilknytning til Masjid Noor var på Utøya den 22. juli 2011, men ble heldigvis ikke drept eller alvorlig skadet.

De fleste moskéene er som nevnt, medlem av Muslimsk Fellestråd i Rogaland, MFR. Dette ledes for tiden av Ahmad Abu Nima og har sin kontaktadresse i Eyüp Sultan-moskéen. De skriver på sin Facebook-side at de ble stiftet i 1993¹⁷ og har følgende formål: «Muslimsk Fellestråd Rogaland er en interesseorganisasjon for moskeer & organisasjoner i Rogalandsområdet og representerer noe under 8000 muslimer». De har følgende medlemmer:

- Islamisk Opplærings Senter (Masjid Noor) Stavanger
- Rogaland Muslim Society (Masjid Hanfia) Stavanger.
- Anjman Islah-ul-Muslemin (Makki Masjid) Stavanger.
- Rogaland Islamisk Fellestrening (Masjid Eyup Sultan).
- Idara Minhaj-ul-Quran Stavanger.
- Muslim Forum Sandnes (Madni Masjid) Sandnes.

MFR opplyser også at Islamsk Kvinneforening har en representant i MFR-styret, og at det finnes muslimske organisasjoner som *ikke* er medlem av MFR (de to tyrkiske moskéene, men Eyüp Sultan

¹⁵ www.madinainstitute.org (lastet ned 21.11.2015)

¹⁶ Informanten jeg snakket med, mener bygget der biblioteket og kommuneforvaltning lå i Olavskleiva fra 1963 til 1986. Se Windsholt 2009: 10–11; 11.

http://www.stavanger.kommune.no/Documents/Komposten/Komposten_2009_juni.pdf (lest 30.1.2015)

¹⁷ Men et annet sted står det at stiftelsesdagen er 25.07.1985; se <http://www.proff.no/selskap/muslimsk-fellestr%C3%A5d-i-rogaland-mfr/stavanger/foreninger-og-forbund-%C3%B8vrige/ZOIOGPTN/> (lest 21.11.2015)

er medlem). Dessuten ble MFR på slutten av 1990-tallet medlem av det nasjonale Islamsk Råd Norge.¹⁸ Videre utdyper de sine interesser og mål på følgende måte:

«MFR ble dannet for å ta opp de saker som er felles for muslimer, og som har betydning for alle muslimer bosatt i Rogaland. Det er stort sett hvert enkelt kommune som våre saker gjelder, dvs gravlund, barnehager, undervisning, sykehus m.m. Etterhvert har det dukket opp saker som gjelder hele landet. Første sak som kom opp var innføring av KRL-fag på ungdoms skoler. Da var det naturlig at saken tas opp på sentralt nivå, dvs med regjering.

Det har dukket opp saker etterhvert, karikaturesaken, omskjæring av gutter, 9/11-2001, homofili, osv. bare å nevne noe av dem. I slike saker er det veldig viktig at muslimer taler med et stemme utad til stor samfunnet rundt land og strand. Derfor følte vi at vi må ha et nært samarbeid med Islamsk Råd Norge slik at vi kan både bidra med ressurser, og utveksle erfaringer.

MFR har vært veldig aktiv lokalt og på mange områder har vi vært fremsynt. Dette nær samarbeid startet i 2010 og for første gang i IRNs historie hadde vi et styremedlem i IRN styret fra Rogaland (2011-2013). Dette nære samarbeid har resultert i opprettelsen av lokalt Halal gruppe, som skal jobbe videre med at lokalt befolkning får fersk kjøttvarer slaktet i henhold til islamisk sharia.

Stavanger er første byen i hele Norge som har 3 halal sertifisert butikker for salg av fersk kjøtt. Ifølge IRN vil de bruke samme modellen i resten av landet også.»¹⁹

I denne oversikten kommer det ikke fram hvilken rolle MFR spiller også på andre fronter, som barnevernssaker, besøk av muslimer i fengsel, besøk til syke og døende, rituell vask av avdøde, begravelse av muslimer. Dette er oppgaver som gjennomføres av den troendes familie hvis en slik familie finnes. Hvis ikke, vil moskéfellesskapet eller MFR tre inn og hjelpe til. For tiden er imam Aslam kontaktperson i Stavanger for *al-Khidmat*, et muslimske begravelsesbyrå med hovedkontor i Oslo.²⁰ Muslimer kan også benytte byens andre begravelsesbyråer i tilfelle død og behov for begravelseshjelp. Alle byråer er nå trenet i å betjene et pluralistisk samfunn med innbyggere fra ulike tros- og livssynssamfunn.

Stavanger kommunens ulike utvalg har gjennom mange år også hatt svært gode dialogfolk som har økt forståelsen for og dermed også integreringen av de menneskene som har en muslimsk tro og tilhørighet i Stavanger, som i alt har innbyggere fra nesten 190 nasjoner.

Noen av de ulike utfordringene har blitt diskutert i det såkalte *Kirkens Dialogsenter* der presten og politikeren Kian Reme er daglig leder. Også *Samarbeidsrådet for Tros- og Livssynssamfunn*²¹ som har en lokal avdeling i Stavanger, er aktivt i religionssaker. I perioder har dette lokalrådet hatt en person i 20 % stilling. Noen muslimer er aktive i disse foraene og bidrar til tjenlige drøftinger av utfordringer som å finne fosterfamilier med muslimsk bakgrunn, eller temaer som radikaliserings av unge og andre sider ved det å være et religionsfellesskap i et stadig mer sekularisert samfunn. Den 19. desember 2015 arrangerte MFR sammen med Kirkens Dialogsenter fotballkamp for menn og håndballkamp for jenter for å vise byen at mennesker av tro kan bedrive sport og dyrke vennskap. (Se plakater under!)

¹⁸ www.irn.no (lest 21.11.2015)

¹⁹ https://www.facebook.com/MFR-Rogaland-298675498660/info?tab=page_info (lest 21.11.2015) og <http://mfrogaland.no/> (lest 21.11.2015) De mange språklige feilene i dette sitatet er ikke rettet.

²⁰ <http://alkhidmat.no/> (lest 22.11.2015)

²¹ Se <https://www.facebook.com/trooglivssynstavanger> (lest 21.22.2015); <https://www.facebook.com/trooglivssyn/?fref=nf> (lest 21.11.2015) og <http://trooglivssyn.no/index.cfm?id=428359> (lest 21.11.2015)

I forbindelse med terroren som skjedde i Paris fredag 13. november 2015, arrangerte disse gruppene et dialogmøte som Stavanger Aftenblad ga overskriften, «Hat må vendes til kjærlighet».²² Her møtte mange ledere fra ulike islamske og kristne religionsfelleskap og drøftet mulighetene for enda bedre samarbeid, gjennom å møtes til ballspill og felles måltider.

3.4. Utblikk

Det har bodd muslimer i Stavanger siden 1970-tallet, noe dette kapittelet ikke har gått videre inn på. Men vekten på de ulike *organiserte* fellesskapene kan føre til den misforståelsen at alle de 11 000 muslimene er svært religiøse og at de fleste praktiserer sin tro gjennom bønn, ukentlige og årlige ritualer. Verken SSB eller vi har tall på dem som ser på seg selv som *kulturelle* muslimer, der tilhørighet til en muslimsk kulturbakgrunn og familie betyr mye, men en tro på en gud er fjernere. For å bedre forstå de nyankomne flyktingene – derav mange med muslimsk bakgrunn – som kommer til byen høsten 2015, ville det være svært interessant å undersøke hva deres tro betyr for dem og hva de eksisterende fellesskapene gjør for dem.

²² <http://www.aftenbladet.no/nyheter/lokalt/stavanger/--Hatet-ma-vendes-til-kjarlighet-3810258.html> (lest 22.11.2015)

4. FAMILIE OG RELIGION

Vi vil i dette kapittelet gjøre rede for hvordan informantene forholder seg til familie og religion. Vi vil gjøre rede for hvordan familien generelt og den muslimske familien spesielt defineres, samt vektlegge familiens og religionens betydning i informantenes hverdag. Vi vil også identifisere muslimske verdier slik de fremkommer i datamaterialet. Avslutningsvis vil vi gjøre rede for hvordan informantene forholder seg til det religiøse rom og andre religiøse nettverk.

4.1. Familierelaterte roller og verdier

4.1.1. Familiebegrepet og familiens betydning

Det er gjennomgående i datamaterialet at familien er viktig for informantene. Zara fra Tyrkia sier eksempelvis at «... familie betyr selvfølgelig alt for meg. De er min hverdag. De er mitt liv. De er mine støttespillere. De er alt for meg ...» (Zara, Tyrkia). Hvem som inkluderes i familiebegrepet er imidlertid noe varierende. Mens noen først og fremst tenker på kjernefamilien, inkluderer andre umiddelbart den utvidede storfamilien i sine refleksjoner rundt familiens betydning.

«Familien er det viktigste i Sudan. Og der er det et veldig godt forhold mellom alle generasjoner i familien: mellom bestefar og bestemor, min mor og min far og mine fettere, mine nevøer, tanter og onkler. Familien er bundet godt sammen. Alle tar vare på hverandre. Det er ikke som i noen land hvor man plasserer gamle folk på et sted for gamle mennesker. Nei, det ville aldri ha skjedd i mitt land» (Suleyman, Sudan).

Flere av informantene forteller at de bruker mye tid sammen med den utvidede familien. Farah fra Irak forteller at hver søndag er hennes mann og deres to barn sammen med hennes søsken og deres barn. Hun har ellers lite nettverk utover familien. Zara fra Tyrkia forteller at hun ringer sin mor hver dag.

«Jeg tar telefon til min mor hver eneste dag, gjerne flere ganger til dagen. Det betyr mye. Det at jeg kan fortelle henne hvilke karakterer jeg har fått på skolen, hvilken jobb jeg har fått, hvilke kurs jeg har vært på, hvilke ... Altså det å kunne dele alt. Og mennesker generelt elsker jo å snakke om seg selv og det at jeg kan snakke om meg selv til henne dagen lang og hun hører på. Det betyr altså. Bare å vite at de er der» (Zara, Tyrkia).

Erez fra Tyrkia poengterer også at familien alltid «er der for deg» og at «det er litt vanskelig å si 'nei, jeg vil holde meg unna familien min'». Andre informanter forteller imidlertid at de, grunnet ulike familierelaterte konflikter, har liten kontakt med familien. Dette oppleves som sårt og vanskelig, nettopp fordi familie er viktig også for disse. Vi kommer tilbake til vanskelige familieforhold senere i rapporten.

På spørsmål om når det er godt å være en familie, blir opplevelsen av å få støtte, forståelse og hjelp nevnt av flere. Sykdom og barneoppdragelse blir gitt som eksempler på konkrete situasjoner hvor familien kan være til hjelp. Zara fra Tyrkia foreller for eksempel at i oppdragelsen av hennes sønn er den hennes foreldre og svigerforeldre som har ansvaret for det hun kaller for den «kulturelle delen», mens hun selv tar seg av det hun definerer som «den norske» delen av barneoppdragelsen. Yasmin, med foreldre fra Pakistan, påpeker også at det å være en del av en familie gir en følelse av tilhørighet og fellesskap: «Jeg tror familie er røtter egentlig, så det er godt å vite at du har røtter.

Har du ikke familie... Hvis du ikke vet hvem din familie er, så er du litt rotløs» (Yasmin, Norge-Pakistan).

Flere av informantene har forlatt sine hjemland med den hensikt å kunne skape et bedre liv for familien. Khalid fra Syria forteller om en lang, dyr og farlig reise fra Syria til Norge via Egypt og Italia. Han forklarer at han valgte Norge som migrasjonsmål fordi han hadde hørt at her var det mulig å bli gjenforent med sin kone og sine barn, som han forlot i Syria, raskt.

«Selvfølgelig betyr familien alt. Hvorfor skulle noen dra ut på havet og i døden? Folk spør meg hvorfor jeg ikke reiste til Syrias naboland. Hva hadde vært poenget med dette hvis jeg ikke hadde kunnet redde familien min der? Det viktigste for en person er hans kone og barn. Det forstår du [intervjuer] selvfølgelig» (Khalid, Syria).

Khalid er i dag gjenforent med kone og barn. Han mener selv at det å være her som en familie er en faktor som fremmer integrering.

«Som familie, samhandler man med flere grupper som [for eksempel] barnehagen. På grunn av at min sønn ble syk, oppdaget jeg hvordan ting fungerer på sykehuset [...] Den andre tingen er relatert til arbeid. Hvis du er gift og har en jobb, er en lønn ikke nok for å møte familiens behov. Men hvis din kone jobber også, kan du stå på egne bein» (Khalid, Syria).

4.1.2. Hvem er den “muslimske familien”?

På spørsmål om hvordan informantene definerer en muslimsk familie varierer dette stort. Erez, kurder fra Tyrkia, fremhever at muslimer ikke er en homogen gruppe og at det derfor er store variasjoner fra familie til familie. Noen kan være «ekstreme», mens andre kan være «myke» forteller han.

Khalid fra Syria har en *verdimessig og relasjonell definisjon* av den muslimske familien.

«En muslimsk familie er en familie som forstår seg selv. Det er en relasjon mellom mor, far og barna og ungene klarer seg godt. Forholdet mellom mann og kone er basert på tillit og respekt og begge parter utfyller hverandre. Ungene respekterer foreldrene og foreldrene respekterer barna. Dette høres litt poetisk ut, men det er slik det er. Det som betyr noe for meg er å ha en familie som klarer seg godt, som er vellykket. En muslimsk familie er en familie hvor barna går på universitetet og hvor barna hjelper til» (Khalid, Syria).

Deepika fra Sri Lanka mener på sin side en muslimsk familie per definisjon er en familie som godtar de grunnleggende prinsipper i islam. Slik kan hun sies å ha en *nominell definisjon* av den muslimske familien.

«Hvem er en muslimsk familie? En muslim per definisjon [...] er den som har godtatt at det finnes bare en Gud og Muhammed er hans sendebud. Så lenge du aksepterer det, så er du en muslim per definisjon» (Deepika, Sri Lanka).

Zara, kurder fra Tyrkia, definerer ikke seg selv og sin familie som muslimer men som «tradisjonsmuslimer» hvor «kulturen er viktigere enn religionen». I intervjuet med Khalid fra Syria fremkommer det også at den arabiske identiteten kanskje er sterkere, og i alle fall «letter å snakke om».

4.2. Religiøse roller og verdier

4.2.1. Betydning av religion i hverdagen

Religion betyr, og praktiseres, ulikt i informantenes hverdag. Noen har en holistisk forståelse av sin religion, hvor religionen omfatter og regulerer alle livets aspekter, mens andre kommuniserer at religion har liten eller ingen betydning i deres liv. Den første gruppen definerer seg selv både som muslimer og som en del av en muslimsk familie. I den andre gruppen derimot kan vi finne individer som ikke definerer seg selv som muslimer, men som allikevel betrakter seg som en del av en muslimsk familie.

Marzet er en kvinne i midten av 40-årene som kom fra Russland sammen med sin ektemann til Norge for 15 år siden. For henne omfatter islam «alt fra barneoppdragelse og klær til måten man snakker på» og «alt må passe sammen, både det indre og det ytre». Marzet er i dag skilt fra sin ektemann. Hennes tro har hjulpet henne med å akseptere skilsmissen i form av en forståelse av at hennes skjebne er Guds vilje. Hun forteller videre at hennes tro i stor grad bidrar til å gi henne en følelse av indre ro og trygghet.

Opplevelsen av at religion gir en følelse av ro og trygghet blir også nevnt av andre informanter. Amir, som i løpet av oppveksten tidvis har tatt avstand fra sin religion, sier for eksempel at:

«Religion for min del er en slags betryggende plass hvis jeg går gjennom svarte dager. Hvis jeg har det vanskelig, da vil det religiøse aspektet dukke opp i mine tanker. Da vil jeg på en måte bruke islam til noe positivt i min hverdag. Men nøyaktig hvordan, det er litt vanskelig for meg å si, altså å si hva islam betyr direkte for meg i dag» (Amir, Jordan)

Yasmin, med foreldre fra Pakistan, sier at ved å utøve sin religion føler hun «et roligere selv inni meg». Salma, også med foreldre fra Pakistan, poengterer på sin side at religion kan hjelpe henne også til å tilgi seg selv.

«For meg er religion veldig viktig. Jeg tenker at hvis jeg føler at jeg har behov for hjelp, eller er lei meg eller noe sånn, så er Gud spesielt viktig. For det er et håp, sant. Og så er det ... Jeg tenker at jeg spør Gud om å tilgi meg, så må jeg tilgi meg selv også. Sant, jeg må kunne tilgi meg selv også. Det også er utrolig viktig. Så for meg har religion en veldig positiv betydning» (Salma, Norge-Pakistan).

For noen av informantene er deres religion det grunnleggende fundamentet i deres identitetsforståelse. Yasmin, født i Norge med foreldre fra Pakistan, forteller eksempelvis at hun i løpet av oppveksten kunne føle seg fanget i et konfliktforhold med hensyn til om hun var norsk eller pakistansk. Hun forteller at hun i perioder kunne føle seg mer norsk, mens i andre perioder følte hun seg mer pakistansk. Til slutt klarte hun å forsones det som hun opplevde som to konkurrerende identiteter ved hjelp av en forsterkelse av sin religiøse identitet.

«Jeg har alltid visst at å være muslim er [en del av] min identitet. [Og] så det har bare forsterket seg på en naturlig måte. Så [nå] ser jeg bare på meg selv som en verdensborger som ikke trenger å ha et hjem» (Yasmin, Norge-Pakistan).

Salma relaterer også sin muslimske identitet til oppveksten i Norge som norskpakistaner. Hun forteller at hun er oppvokst i en familie med en far som hun definerer som «veldig religiøs» og som har vært spesielt opptatt av å oppdra henne, og andre søsken, etter islamsk tro. Salma uttrykker takknemlighet ovenfor faren for dette. Hun går i dag med hijab og forteller at hun ber fem ganger

daglig og avstår fra svinekjøtt og alkohol. Andre som også er oppdratt i spesielt religiøse hjem kan ha en annen opplevelse av hvordan dette har påvirket oppveksten deres og den de er i dag. Amir fra Jordan forteller eksempelvis at det å ha vokst opp i et svært religiøst hjem både har vært og er, den dag i dag, vanskelig og konfliktfylt. Vi kommer tilbake til familiære konflikter knyttet til religion senere.

Andre igjen kommuniserer at religion har liten betydning i deres hverdag og identitetsforståelse. Erez fra Tyrkia sier at han tror på Gud, men at han ikke definerer sin tro gjennom en spesiell religion. Han ser på det å følge en spesifikk religion som «et system for å kontrollere mennesker». Han forteller imidlertid at han gjennom oppveksten har «vært i moskeen». Islam har med andre ord til en viss grad vært til stede i oppveksten og han har hatt, og har fortsatt, tilhørighet til en muslimsk familie. Zara, også fra Tyrkia, forteller at hun «ikke helt vet» hva hun er, og at det i hennes familie både finnes ateister og muslimer. Hennes far definerer for eksempel seg selv som ateist, mens hennes mor er muslim og går med hijab. Felles for dem alle, mener hun, er at kulturen er viktigere enn religionen, herav hennes tilhørighet til det hun kaller en familie hvor man er «tradisjonsmuslimer». Said fra Egypt er på sin side vokst opp i en familie hvor faren var ateist og kommunist i en kontekst hvor majoriteten var muslimer. Han definerer seg selv som ikke-troende. Hans kone er derimot muslim. Han er derfor også del av en familie hvor muslimsk religion og kultur i ulik grad er tilstede, gjennom ulike praksiser og/eller i samtaler og/eller konflikter rundt utøvelse av identitet og familie i vid forstand.

4.2.2. Muslimske verdier

Åpenhet og medmenneskelighet er verdier som går igjen i datamaterialet når informantene blir utfordret til å si noe om det de definerer som «muslimske verdier». Disse symboliserer begge, hos informantene, evnen til å møte alle mennesker på lik linje, uavhengig av religiøs tilknytning.

«Som min far sier så er det er viktig for oss at vi er shiamuslimer, men det er ikke viktig for oss hvorvidt andre er kristne eller det eller det. Alle er mennesker. Det er viktigst» (Afghansk familie²³).

«Man må oppføre seg bra mot alle, både muslimer og ikke-muslimer. Man må ha gode verdier og hjelpe andre. Dette handler religion om» (Khalid, Syria).

Suleyman ser ut til å relatere medmenneskelighet til sin forståelse av at alle religioner har samme Gud, hvilket gir han en følelse av ett religiøst fellesskap.

«Selv om jeg er muslim, tror jeg på Jesus også. Jeg tror på alt det kristne tror på [...] Noen ganger går jeg i kirka med dem [...] For meg kommer alle religioner fra samme Gud. Og de regulerer menneskers liv. Derfor liker jeg både kristne og jøder og . Jeg liker alle. Jeg lever i fred med alle religioner. Jeg respekterer meningene til andre, og derfor respekterer de mine også» (Suleyman, Sudan).

Tilgivelse blir nevnt av Amir fra Jordan som en viktig muslimsk verdi. Han har hatt en vanskelig oppvekst, men bruker religionen for å tilgi sine foreldre for det de har gjort mot han. Han viser til at i islam må man kunne «tilgi så mange ganger som det kreves» og at paradiset ligger under ens mors føtter hvilket krever at man til enhver tid skal tilfredsstille sine foreldre.

²³ Under intervjuet med den mannlige informant fra Afghanistan var flere familiemedlemmer tilstede, i tillegg til en norsk venn. Alle bidro under intervjuet og grunnet begrensede norskkunnskaper hos informantene ble store deler av samtalen oversatt fra dari til norsk av familiens eldste datter. Vi har derfor valgt å referere til sitatet fra dette intervjuet som «afghansk familie».

«I bunn og grunn så ligger paradiset under føttene til din mor. En sånn holdning har vi [i islam]. Og da er det viktig for meg å leve etter dette islamske perspektivet ved å tilfredsstille foreldrene mine, selv om de, eller far, har gjort mye dumt så handler det om å tilgi og bare gå videre» (Amir, Jordan).

Andre viser til *god oppførsel* som en viktig verdi og eksemplifiserer dette med for eksempel å ta avstand fra alkohol. Det sier for eksempel Deepika fra Sri Lanka på spørsmål om hva hun synes om et hypotetisk giftermål hvor hennes barn gifter seg med en ikke-muslim.

«Så lenge det er en som ikke drikker alkohol og gjør sånne ting så [er det greit] [...] Men betingelsen er jo at det ikke er en være en som går ut og drikker hele tiden og alle sånne ting, for det er jo forbudt i islam» (Deepika, Sri Lanka).

Sitatet illustrerer hvordan ens tro og praktisering av religionen, som ifølge informanten betyr alt, kan relativiseres så lenge ens oppførsel ikke bringer skam over familien. Dette kan kanskje best forstås i relasjon til begrepene ære og skam og til fenomenet familie-ære og faren for å tape ansikt på grunn av den «dårlige oppførselen» til noen av familiemedlemmene.

4.2.3. Religion og migrasjon

Tro kan både oppleves og praktiseres annerledes i en migrasjonskontekst enn i hjemlandet. Zara fra Tyrkia forteller at hennes mor har begynt å gå med hijab etter at de kom til Norge, noe hun mener kan relateres til forhold som at «venninnene gjør det» og at «det er mer religion i Stavanger enn de plassene vi kommer fra i Tyrkia». I en kontekst hvor man er (blitt) minoritet, kan en felles religiøs identitet styrke følelsen av fellesskap og sådan sees på som en akkulturasjonsstrategi (hvordan man tilpasser seg en ny kultur og et nytt samfunn). Tilhørighet til religiøse fellesskap kan i en migrasjonskontekst både hemme og fremme integrering. Amir fra Jordan har eksempelvis opplevd at hans far, svært religiøs og en del av et formelt religiøst nettverk, i stor grad har hindret han i å delta på arenaer som i vid forstand anses som integreringsfremmende (fritidsaktiviteter, skoleturer osv.). Vi kommer tilbake Amir og hans utfordrende oppvekst senere.

Deepika fra Sri Lanka mener at hun som migrant må ha et mer bevisst forhold til sin religion fordi hennes barna stiller flere spørsmål rundt religion her i Norge enn hva de ville gjort om de vokste opp på Sri Lanka hvor øvrige familiemedlemmer og kontakter i samfunnet ellers i større grad ville hatt samme verdenbilde og religiøse forståelse som de selv.

Andre påpeker at det i en migrasjonskontekst noen ganger oppleves som vanskelig å være en religiøs minoritet. Spesielt synlige symboler på tilhørighet til islam, som hijab, kan oppleves som utfordrende. En av kvinnene fra fokusgruppediskusjonen som kom til Norge da hun var rundt 10 år, forteller at hun hadde et personlig ønske om å gå med hijab fra hun var 15 år, men ikke turte å ta den i bruk før hun var i en alder av 22.

«I perioder har det være litt sånn at det har vært vanskelig [å praktisere min religion riktig]. Når jeg skulle begynne å gå med hijab [for eksempel], så måtte jeg tenke meg om ganske lenge. Det var et skritt jeg hadde tenkt å ta siden jeg var 15 år, men jeg begynte med det [hijab] først når jeg var 22. Så det var en sånn prosess. 'Hvordan skal jeg gå på jobb? Hva kommer folk til å si om meg?' Altså jeg hadde den tvilen i en periode» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

Reaksjonene til informantens kollegaer var positive, i form av komplementer («så fin du var med den!») og utsagn som at hun for de var «den samme som før». Kvinnen går med hijab også i dag.

4.2.4. Forholdet til det religiøse rom og organisert religion

Blant informantene finner man et bredt spekter av forhold til det religiøse rom, som her først og fremst relaterer til moskeene i Stavangerregionen. Mens noen aldri har vært i noen av byens moskeer, forteller andre at de i perioder kan ha «gått litt i moskeen» men at de i dag «ikke går lenger». Andre igjen går «innimellom», mens et fåtall av informantene forteller at de går regelmessig. Vi vil her vektlegge de som går innimellom og regelmessig for å forstå 1) hvorfor man oppsøker moskeen og 2) identifisere ulike aspekter som kan spille en rolle i valget av hvilken, eller hvilke, moske(er) man oppsøker.

Marez fra fra Russland forteller at hun ikke går ofte i moskeen, men at hun går sammen med sine barn i forbindelse med religiøse feiringer som Eid «for å vise de et muslimsk fellesskap». Hun er også en del av et kristent nettverk og deltar i sosiale aktiviteter her. Hennes holistiske forhold til sin religion, hvor hun mener hennes tror regulerer alle aspekter i hennes liv, er med andre ord ikke inkompatibel med å være en del av religiøse nettverk hvor fellesskapets utgangspunkt er et annet enn islam.

Yasmin, med foreldre fra Pakistan, går regelmessig til moskeen og forteller at det er hennes «personlige kontakt med Gud» som er det viktigste for henne når hun besøker moskeen, men også å få kunnskap om sin religion via «et religiøst innhold». På spørsmål om hva som er avgjørende i valg av moské påpeker hun at beliggenhet er viktigste. Videre tar hun avstand fra moskeer hvor innholdet som formidles er «for politisk» og/eller det samles inn penger som «går i lommen» eller brukes på begivenheter som ikke er direkte religiøse. Hun deltar heller ikke på arrangementer hun definerer som fester («pakistansk fest»). I tillegg til å gå i moskeen deltar Yasmin, sammen med sin mor, i et nettverk hvor muslimske kvinner samles en gang i måneden, hjemme hos hverandre, for å ta opp ulike temaer som opptar dem. Yasmin forteller at hun ikke alltid har hatt det samme forholdet til det religiøse rom og nettverk som hun har nå: «Jeg har jo hatt perioder hvor jeg har vært opprørsk også, absolutt. Jeg har jo det».

Amir fra Jordan har gjennom hele barndommen vært tilknyttet den samme moskeen som sin far. Som Yasmin, har han i løpet av ungdommen tidvis tatt avstand fra religionen og moskeen. I dag, som voksen, definerer han seg selv som en muslim og forteller at han går i moskeen. Grunnet konflikter i familien oppsøker han nå andre moskéer i byen for å utøve sin religion («I min fars moské spør de hele tiden hvordan det går med meg og min far. Det er kjipt»). Han sier at det ikke er et problem for ham om fredagsbønnen foregår på et språk han ikke forstår (for eksempel tyrkisk), men at han uansett forstår det som er på arabisk. Nærhet til Gud via det religiøse rom fremstår som viktigere enn forståelse av hva som formidles. Amir går ikke regelmessig, og forteller at han går «oftere om sommeren enn om vinteren» hvilket sannsynligvis kan relateres til lys- og værforhold²⁴. Amir er ikke selv med i organiseringen av det religiøse rom, men kommuniserer at han synes det er viktig at ungdommen i større grad blir inkludert i denne.

«Helt siden jeg var fjorten-femten år så har jeg vært opptatt av at ungdommer skal bli inkludert, sterkere inkludert i organiseringen av moskéer, for vi har fått nok av å høre på de gamlingene, [...] jeg og de andre ungdommene. Så jeg tror det er en endring der fra ledelsen i moskéene, og at det [nå] er sterkere samarbeid med ungdommene (Amir, Jordan).

²⁴ A *propos* vær og vind i en migrasjonskontekst: I forbindelse med et prosjekt med fokus på senegalesiske migranter i Spania ble en av forskerne fortalt at i løpet av vinteren hadde de liten kontakt med familien i Senegal «fordi det var for kaldt å gå ut til telefonkiosken».

Salma, med foreldre fra Pakistan, gikk også som barn og ung i den samme moskeen som sin far. Det finnes flere moskeer i Stavanger hvor en stor andel av medlemmene er pakistanere. Salma forteller at det er en moskes eksplisitte tilnærming til islam som ofte avgjør om man velger det ene fremfor den andre. Salma forteller at hun i dag snarere oppsøker moskeer som har et tilbud rettet spesifikt mot kvinner. Hun viser for eksempel til den internasjonale moskeen hvor det organiseres temamøter rettet mot muslimske kvinner i det norske samfunnet. «Fremstillingen av muslimske kvinner i media», «Kjønnsrelasjoner på arbeidsplassen» eller «norsk juletreff» blir av Salma gitt som eksempel på temaer som her kan tas opp. Salma sier hun ikke går like ofte i moskeen i dag som da hun var yngre, men at hun ber fem ganger daglig. I islam er det ingen forventning om at kvinnen skal praktisere sin bønn i det religiøse rom. Salma har også vært medlem av islamsk kvinneforening.

Farah fra Irak er den eneste av informantene som forteller at hun går i moskeen hver uke. Hun går sammen med sin mann og deres barn, som kan lære koranen. Det sosiale fremstår som spesielt viktig for denne informanten. Hun forteller at de andre medlemmene av moskeen hovedsakelig er irakere som hun selv, men at noen syrere har begynt å komme i løpet av den siste tiden.

Utfordringer og konflikter relatert til moskeen og spesielt til imamens rolle hva angår konfliktløsning, vil vi komme tilbake til senere. Her har vi først og fremst fått et innblikk i de mange årsakene til at man kan oppsøke det religiøse rom (følelse av tilhørighet, ervervelse av kunnskap om religion og/eller religionsutøvelse i det norske samfunn, personlig møte med Gud ...) og hvorfor man kanskje velger en spesifikk moské fremover en annen (religiøs retning, fravær av politiske hensikter, personlige relasjoner, beliggenhet, etnisk tilhørighet ...) Vi har videre sett at man kan parallelt være en del av flere religiøse nettverk (oppsøke ulike moskeer og/eller også være del av en annen type religiøst nettverk som en kvinnegruppe, islamsk kvinneforening, religiøs forening som organiserer sosiale aktiviteter ...) og at slike parallelle nettverk kan gå på tvers av religiøs identitet (være muslim og gå i moskeen, men også delta i aktiviteter organisert av et kristent fellesskap).

5. UTFORDRINGER OG KONFLIKTER

Informantene gir i ulik grad eksempler på utfordringer eller konflikter de har møtt som en del av en familie. Noen av informantene har opplevde store konflikter, hvor ulike aktører har vært involvert og hvor familiemedlemmer i dag ikke er på talefot, mens andre igjen forteller om et familieliv uten større utfordringer eller konflikter. Videre kan noen av konfliktene som identifiseres knyttes direkte opp mot familienes status som minoritetsfamilier, mens andre igjen er konflikter som ikke er unike for disse familiene.

5.1. De «vanlige» utfordringene

5.1.1. Hverdagslogistikk og økonomi

Utfordringer relatert til kombinasjonen av småbarnsliv og yrkesaktivitet er et første eksempel på en utfordring som ikke er spesifikk for minoritetsfamilier. En av de kvinnelige informantene har små barn og jobber skift. Det samme gjør hennes mann. Hun forteller at hun har opplevd det som svært utfordrende å få kabalen til å gå opp, spesielt med tanke på levering og henting i barnehage. Hun forteller at hun har utviklet et høyst stressnivå på grunn av en utfordrende hverdagslogistikk. Situasjonen ble løst ved hjelp av involvering av familiemedlemmer, lege og psykolog. Vi kommer tilbake til bruk av lege og psykolog i forbindelse med familierelaterte utfordringer senere. Informanten har flere familiemedlemmer som kan hjelpe til med barnepass. Dette gjelder imidlertid ikke alle minoritetsfamilier. Barnefamilier med migrasjonsbakgrunn som bor alene i landet kan oppleve dette som spesielt utfordrende²⁵.

Utover en periode med en «litt stram økonomi» i forbindelse med en lengre sykemelding identifiserer ikke informanten andre utfordringer eller konflikter i sitt familieliv. Hun kan, i vårt utvalg, kategoriseres som tilhørende en typisk «lavkonfliktfamilie»²⁶.

Yasmin, en ugift kvinne med foreldre fra Pakistan, nevner også økonomi som et tema som har ført til uenigheter mellom henne og den øvrige familien: «[Siden] det økonomiske ikke alltid har vært så viktig for meg, så har det alltid vært litt *klæsjer* hjemme på grunn av at de vil at jeg skal ha litt mer stabilitet i mitt liv». Økonomisk stabilitet er ikke nødvendigvis kulturbetinget. Samtidig ser det ut til at Yasmin til en viss grad knytter dette opp mot pakistanske statussymboler: «Det er jo veldig typisk at pakistanere enten blir ingeniører eller leger, eller sånn. Det er status. Pakistanere er status-folk. De tenker på to ting: penger og mat» (Yasmin, Norge-Pakistan).

5.1.2. «Vi krangler om hvor koppene skal stå»

Zara, fra Tyrkia, forteller om et parforhold hvor det har vært «mye storm». Samtidig har ikke, ifølge henne selv, konfliktene vært av alvorlig karakter. Selv bruker hun begrepet «krangling» når hun forteller om uenigheter hun og mannen kan ha. På spørsmål om hva de kan krangle om svarer hun

²⁵ I et pågående forskningsprosjekt med fokus på polsk familieliv, og hvor flere av forfatterne av denne rapporten er involvert, fremkommer det at mange polske småbarnsfamilier synes det å ikke ha besteforeldrene i umiddelbar nærhet er utfordrende. Billige flybilletter gjør det imidlertid mulig å få hjelp i lengre perioder av besteforeldre som ikke er eller lenger er yrkesaktive, hvorav konseptet *flying grandmothers* (se for eksempel Nesteruk and Marks, 2009). Visumplikt og dyre flybilletter gjør at dette ikke like lett kan praktiseres for familier fra land utenfor Europa.

²⁶ Denne kategoriseringen refererer til utfordringer og konflikter som informantene selv identifiserer under intervjusituasjonen. Det kan være at informantene bevisst eller ubevisst har unnlatt å fortelle ting fra sitt familieliv til forskerne som har intervjuet dem.

at de kan være uenige om ting som «hvor koppene skal stå». Paret giftet seg da Zara var forholdvis ung og har i dag vært gift i rundt 10 år. Hun mener at det faktum at de giftet seg så tidlig forklarer mye av uenighetene de har hatt. Hun sier at de måtte enten «vokse fra hverandre» eller «vokse sammen» og at «det i seg selv [å vokse sammen] er utfordrende». Videre refererer hun til både hennes egen og mannens stahet som en av grunnene til at de kan ha uenigheter. Alder (giftet seg unge) og personlig karakteristik (stahet) brukes altså her av informantene som mulige forklaringer på hvorfor det har vært en viss turbulens i forholdet.

En annen kvinnelig informant forteller også om et parforhold hvor det har vært en del utfordringer. Hun går ikke inn i detaljer, men presiserer at disse ikke kan relateres til verken kultur eller religion.

Selv om visse identifiserte utfordringer ikke direkte kan relateres til verken kultur, religion eller migrasjon, er det viktig å understreke at en for eksempel ikke-kulturell utfordring i én familie (f.eks en «stram økonomi» som hos den overnevnte kvinnelige informanten) kan være kulturelt betinget i en annen (f. eks i familier hvor større beløp av inntekten sendes til familiemedlemmer i hjemlandet hver måned²⁷). En stram økonomi i forbindelse med familiære forpliktelser kan dessuten også forekomme i norske familier.

5.2. Utfordringer hos minoritetsfamilier

Et flertall av utfordringene og konfliktene informantene forteller kan imidlertid ses i sammenheng med deres status som minoritetsfamilier, eller *transnasjonale familier*.

5.2.1. Den transnasjonale familien

Mens begrepet *minoritet* først og fremst referer til familienes status som minoritet her i Norge, inkluderer konseptet *transnasjonal* også deres tilhørighet til et hjemland. Glick Schiller *et al.* (1994) anses som pionerene bak begrepet og deres forståelse av transnasjonal migrasjon kan oppsummeres som «en sosial prosess hvor migranter etablerer sosiale felt som krysser geografiske, kulturelle og politiske grenser, og hvor de utvikler og opprettholder grenseoverskridende familiære, økonomiske, sosiale, religiøse og politiske relasjoner. Transmigranter handler, tenker og føler innenfor et felt av sosiale relasjoner som kopler sammen opprinnelseslandet og det nye hjemlandet, og utformer sine hverdagsliv deretter» (Sæther, udatert). En av informantene, Zara, forteller at involvering av familiemedlemmer i Tyrkia i familiens daglige liv i Norge har vært utfordrende i hennes familie.

«Det har vært en stor, stor krangel om det [storfamiliens innblanding i deres privat liv] hver eneste dag i vår familie, mellom min mor og min far og mellom meg og min mann. Fordi min mor er veldig avhengig av storfamilien sin, mens min far har ingen ting med ... altså for han er det kjernefamilien [som er viktigst]» (Zara, fra Tyrkia).

Utfordringer relatert til det å være en familie *her* og *der* forklares på følgende måte av en av prosjektets nøkkelinformanter som er minoritetsrådgiver ved en ungdomsskole i Stavanger:

²⁷ Høsten 2015 kunne vi for eksempel lese en rekke avisartikler med fokus på denne problemstillingen blant mindreårige afghanske asylsøkere og med titler som «Unge afghanere lever på bønner og pasta for å sende penger hjem» (<http://www.nrk.no/norge/unge-afghanere-lever-pa-bonner-og-pasta-for-a-sende-penger-hjem-1.12671560>) eller «Regjeringen vil slutte å gi enslige, mindreårige asylsøkere penger» (<http://www.nrk.no/norge/regjeringen-vil-slutte-a-gi-enslige-unge-asylsokere-penger-1.12671948>). Stipendiat Guro Brokke Omland understreker, fra de enslige mindreåriges perspektiv, at de «strever med å få aksept for sitt ønske om å hjelpe familien» (<http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/Mindrearige-asylsokere-strever-med-a-fa-aksept-for-sitt-onske-om-a-hjelpe-familien-sin-8237429.html>)

«Det er ganske tøft for familien. For det første så må de forholde seg til det landet de kommer fra, med familien der nede, som har sine krav overfor familien her. Og så må de også forholde seg til det nettverket som de omgås her i Norge fra deres hjemland, og som har denne sosiale kontrollen på familiene, som setter sine krav igjen. Og dette gjør at de må ha et strengt regime hjemme da. For hvis ikke sier de kanskje at “du kan ikke gå kledd sånn som dette her. Hva ville den og den familien si når de treffer på deg i byen? Det går jo utover familien vår, vi vil miste æren”. Så det er jo tilbake til dette her med sosial kontroll. Den er ganske sterk i minoritetsfamiliene, dessverre. For det er jo det [bevare æren] som ofte fører til den enorme kontrollen, spesielt på jenter» (nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

5.2.2. Familiemessige forventninger og sosial kontroll

Familiemessige forventninger og sosial kontroll fremstår her som sentrale begrep, som gjensidig påvirker hverandre. Sosial kontroll referer til situasjoner hvor ulike virkemidler tas i bruk for å vise at sosial atferd er ønsket eller uønsket i en gruppe (*inn-gruppen* eller *referansegruppen*). Nøkkelinformant 1 forteller at «mobbing» og «utestengelse» av en familie fra den nasjonale gruppen kan være et slikt virkemiddel. Hun forteller videre at for å beskytte seg mot nettopp dette (mobbing og utestengelse), vil mange familier følge gruppenormen for dernest også selv utøve sosial kontroll overfor for eksempel egne barn i form av begrensninger hva angår nettverk, fritid, valg av yrke eller partner. Slik opplever familien anerkjennelse fra inn-gruppen og distanserer seg fra ut-gruppen. Om barnet selv ikke følger familiens normer og regler, til tross for iverksatte virkemidler, kan familien selv velge å utestenge barnet. En av informantene forteller at han/hun mot sin vilje, og som ungdom, i perioder bodde i utlandet uten kjernefamilien. En annen opplever i dag at hans far ikke ønsker å kommunisere med han fordi han har valgt å gifte seg med en kvinne med en annen nasjonal bakgrunn enn den hans far anser som akseptabel for hans sønn. En annen informant igjen, en norsk konvertitt, opplever på sin side at kontakten med moren er blitt svært begrenset etter at hun giftet seg med en muslimsk mann.

«Ringer hun [moren] meg så er det helst fordi at hun har sett en eller annen plass at jeg har uttalt meg om noe eller fordi at hennes perfekte venner har sett meg ute på byen med noen av mine venner eller noe sånt... Noen som ringer og sier: “Jeg så *navn ute, helt forandret. Hun går med sjal og holder seg bare seg med disse her muslimene» (kvinnelig informant, fokusgruppeintervju).

Familiemessige forventninger (ønske om at datteren ikke giftet seg med en muslim) og sosial kontroll (venner som “følger med på” datteren) kan også forekomme i etnisk norske familier.

Også søsken kan komme i en situasjon hvor man forholder seg ulikt til normer og regler, og hvor konsekvensen kan være at man kommer i en konflikt. Zara forteller om et søskenforhold som ble konfliktfylt da broren begynte å få tyrkiske venner som ikke anerkjente Zaras væremåte.

«Jeg og broren min, vi var jo sammen hele tiden. [Men] så kom det et sånn stort kultursjokk som ødela mellom meg og han så vi sluttet å ha et forhold ... et søskenforhold. Vi sluttet å snakke sammen på veldig lang tid. [Det som skjedde] var at broren min begynte å være med tyrkere som ... Ungdommer som egentlig ikke gjorde noe annet enn å stå foran Arkaden eller Kulturhuset dagen lang, som skulket skolen alle sammen og bare sto utfor Kulturhuset hver dag. Og der fikk han veldig mye press i fra guttekompisene sine som sa: “Hvorfor er søsteren din kledd sånn?”, “Hvorfor kommer søsteren din til byen?”, “Hvorfor oppfører hun seg som en gutt?” Og broren min er en som veldig fort blir påvirket» (Zara, Kurder fra Tyrkia).

Noen av informantene tror det er mer sosial kontroll i Stavanger enn i for eksempel Oslo. Yasmin fra Pakistan forteller om forskjeller mellom de to byene.

«Jeg tror det kommer veldig an på familien [hvorvidt de aksepterer at individer kan ta egne valg]. Jeg tenker at familier i Oslo aksepterer det mye mer fordi det er en "Oslo-mentalitet". Oslo er en veldig annerledes by. Der har de [pakistanerne] sett mye mer. Folk er mye mer liberale også». [Og når det gjelder å velge å gifte seg med en nordmann] er det mye lettere for pakistanere å akseptere det hvis en mann velger en norsk kvinne enn hvis en ... Det har ikke skjedd så ofte tror jeg [at en pakistansk kvinne gifter seg med en nordmann]. Noen tilfeller er det, men det er mer av det i Oslo enn i Stavanger. Stavanger er jo veldig backward når det gjelder det faktisk ... At en pakistansk kvinne for eksempel finner en rogalending eller noe sånt. Det hadde ikke skjedd med det første! Det hadde ikke skjedd med det første! [...] [Og] Pakistanere i Stavanger er jo ikke så åpne for andre muslimer heller. I Stavanger snakker vi om, sant. Det er jo også litt teit» (Yasmin, Norge-Pakistan).

Yasmin forteller videre at hun har hørt at pakistanere i Stavanger som dater hverandre drar til Klepp²⁸ for å unngå at forholdet skal bli lagt merke til. Å trekke seg ut av bybildet til nærliggende tettsteder fremstår sådan som en strategi for å unnsnippe sosial kontroll.

Zara på sin side forteller at det er «mer religion i Stavanger enn på den plassen hvor vi kommer fra i Tyrkia.» og viser til at hennes mor nylig har begynt å gå med sjal slik hennes venner i Stavanger gjør.

Det er viktig å understreke at ikke alle minoritetsfamilier føler seg bundet av normer, regler og sosial kontroll, eller har opplevd konflikter relatert til dette. Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, mener at desto høyere utdanningsnivået i en familie er, desto større er sjansen for at familien har et mer varierende spekter av nettverk å støtte seg på (etniske, norske, religiøse, yrkesmessige ...) For disse familiene får derfor ikke avstanden fra (noen) kulturelle normer og regler og dermed en hypotetisk utestengelse fra den nasjonale gruppen, en like stor konsekvens som for de familiene som kun har relasjoner med andre fra samme land.

5.2.3. Flerkulturell barneoppdragelse

«De må ikke bli for norske»

Identitet, og frykten for at barna skal bli «for norske» er nevnt at flere informanter som en utfordring relatert til flerkulturell oppdragelse. Mange snakker imidlertid på generell basis, og referer ikke til egne barn. Salma fra Pakistan, som selv ikke har barn, sier følgende:

«Foreldrene ønsker jo ikke at ungene skal miste sin identitet. At de skal være muslimer, det er jo selvfølgelig. Helt ærlig så er pakistanere redde for at ungene skal bli for europeiske. Og med det menes det for eksempel å drikke alkohol, å få kjæreste i veldig ung alder, eller kanskje få barn utenfor ekteskap. Og jeg tror at veldig mange norske også er redd for at ungene skal prøve alkohol altfor tidlig. Og egentlig, ja, få kjæreste veldig tidlig, eller gjør alle disse tingene» (Salma, Norge-Pakistan).

Salmas sitat er interessant fordi hun, mens hun resonnerer rundt temaet, konkluderer med at utfordringene som muslimske foreldre kan ha er de samme som norske foreldre kan ha. Hun ser derimot ut til, hva angår muslimske foreldre, å i større grad knytte disse utfordringene opp mot *identitet* («foreldrene ønsker jo ikke at ungene skal miste sin identitet»). Amir fra Jordan, som heller

²⁸ Klepp er en kommune på Jæren som ligger sør for Stavanger.

ikke har barn, mener også at norske og muslimske foreldre har de samme utfordringene og nevner sex, livssyn, utdanning og yrke som eksempler på tematikker som kan føre til utfordringer eller konflikter innad i familien. For han ligger forskjellen i hvordan problemene løses. Slik Amir har erfart kan slike konflikter i muslimske familier løses med straff, mens i norske familier løses de snarere ved dialog eller ved å la barnet lære av egne (eventuelt uheldige) valg.

Deepika fra Sri Lanka er blant de få informantene som selv har oppdratt ungdom i Norge. Hun sier at det har vært viktig for henne å formidle «hva som er greit» og «hvor grensen går»:

«Ja, det er jo en utfordring [å oppdra barn]. Sant, vi vil beholde vår kultur, det som er bra i vår kultur, samtidig som vi vil beholde det som er bra i storsamfunnet her [i Norge]. Helt i fra begynnelsen av, så må vi forklare de [barna] at “her går det grenser”. At “dette kan du gjøre, og dette kan du ikke gjøre”. For eksempel alkohol og steder det er alkohol og sånne ting, det er jo ikke ok hos oss. Det er noe de ser fra liten alder, så de skjønner det. Så ja, det er jo en utfordring, det må jeg si [...] Men de... De har jo skjønt det, mine unger i alle fall, hvilke grenser vi har» (Deepika, Sri Lanka).

Innetider og forbud mot å «gå på byen» er eksempler på grenser Deepika har satt for sine barn. Hun forteller videre at hennes barn har funnet venner som har de samme grensene som hennes egne barn, noe hun mener har gjort det lettere for dem å akseptere de grensene som er definert.

Ungdomstiden blir også av nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, fremstilt som den mest utfordrende perioden for både foreldre og barn med minoritetsbakgrunn.

«Ja, altså de typiske utfordringene begynner jo når ungdommene kommer opp i en viss alder, når de begynner på ungdomskolen. Da gjelder det jo kanskje spesifikt jenter, for nå blir forskjellene store, altså mellom den norske kulturen og den kulturen de har fra hjemlandet sitt, med muslimsk bakgrunn. Det vil si at når jentene kommer i puberteten så blir jo ting litt ... Altså det blir jo litt strengere på hjemmebane, med at kanskje noen av disse jentene må begynne å gå med sjal, de må kle seg mer anstendig, de får ikke være i sammen med gutter, de må komme hjem tidligere, de får ikke lov til å være så mye ute. Det er en del krav og begrensninger. Mens i den norske kulturen så blir jo ... Altså da får ungdommen mer frihet. Og her skjer det motsatte. Og da sier det seg selv at det blir en god del utfordringer, spesielt hos jentene. Og så er det jo også selvfølgelig en alder der du vil finne ut mer og du er nysgjerrig, rundt kropp og seksualitet og alt som finns der ute. Og alt som du ikke har lov til, det vil du jo selvfølgelig prøve. Og da kommer du selvfølgelig i konflikt med foreldrene» (nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Ungdomstiden og den vanskelige «tredje kulturen»

Flere av informantene har selv opplevd hvordan det er å vokse opp som minoritet i Norge. Felles for de alle er at de snakker om denne tiden som vanskelig. I faglitteraturen omtales ofte det å stå mellom to kulturer, slik minoritetsungdom gjør, som «den tredje kulturen» (se f. eks Dahl, 2013). Erez, en ung tyrkisk kurder, bruker selv dette uttrykket da han forteller om sin oppvekst. For Erez var venner med innvandrerbakgrunn, slik som han selv, ensbetydende med denne «tredje kulturen».

«Foreldrene dine greier ikke å forstå hvordan du har det på skolen [...] Skolen forstår ikke så godt hvordan du har det hjemme. Men de folkene som har de samme problemene som deg, de forstår deg veldig godt. Da føler du deg veldig sann sikker da. Du er med de. Det har ikke noen betydning hvor de kommer fra. De kan være fra hvor som helst. Det er ikke noe «Tyrkia», «Ukraina» eller «Somalia» – det har ikke noen betydning fordi du har noe felles med dem. De har

de samme problemene [...] Derfor har du noe felles med dem. Den tredje kulturen bygger deg og gir deg motivasjon rett og slett» (Erez, Tyrkia).

Erez drar paralleller til det å «spille teater» når han forteller om hvordan det var å være en person på skolen og en annen person hjemme. Zara, også kurder fra Tyrkia, bruker metaforen «å være som en kameleon» for å illustrere hvordan man spiller ulike roller i ulike kontekster.

«Du blir som en kameleon. Du må skifte farge ut i fra omgivelsene dine, ut ifra hvor du er. Videre i livet, i voksenlivet så kan du jo bruke det som fordel, at du har så mye bagasje, og ha det som ressurs. Men det kan fort føre til at du går andre veier også, som ikke vil være så heldige, for å si det sånn. Så det er alt etter hvordan man håndterer den bagasjen man får tildelt» (Zara, Tyrkia).

Ved å tydeliggjøre viktigheten av å kunne spille ulike roller i ulike kontekster referer Erez og Zara, kanskje ubevisst, til den kjente amerikanske sosiologen Erving Goffmans (1959) teateranalogi. Sistnevnte bruker begrep som *frontstage* og *backstage* for å beskrive hvordan individer tilpasser sin samhandlingsevne i ulike situasjoner, hvordan de spiller ulike roller. Goffmans teateranalogi, eller sosiale rollespill, er en del av det teoretiske perspektivet *symbolsk interaksjonisme* som vektlegger aktørenes subjektive tolkninger av den sosiale verden de er en del av. «Definisjonen av situasjonen» er et viktig begrep innenfor denne tilnærmingen. Med andre ord vil hvordan en aktør *definerer* en situasjon påvirker hvordan samme aktør *reagerer* på den samme situasjonen. Følgende sitat er et eksempel på hvordan en av informantene, Amir, ser tilbake på en situasjon som han som barn definerte som «synd», og hvordan han reagerte.

«I musikktime der var det sånn at jeg nektet å røre den blokkfløyta. Sånn satt jeg og tenkte: «Dette er djevelens verk» [...] Jeg er oppvokst med å tenke sånn. Sant. Da satt jeg i mitt eget hjørne, mens alle samla seg tett sammen og sang, og jeg bare leste Koranen i hodet mitt. Veldig rart å tenke tilbake på den tiden da, men da var jeg altså ti år» (Amir, Jordan).

Amir forteller videre om en særdeles vanskelig skolegang, med mange konflikter og vonde hendelser. Han er selv bevisst på at han «vokste opp med visse verdier» (primærsosialisering) som ikke var forenelig med det norske klasseromsfellesskapet. Hans definisjon av musikktime (synd, trussel) er for eksempel ikke den samme som læreres og medelevers definisjon (læring, utfoldelse) og måten Amir og læreren/medelevene reagerer på (ikke deltakelse versus deltakelse) er derfor ulik. I dag, flere år etter, reflekterer Amir rundt og forstår hva som skjedde i musikktime da han var 10 år. Etter å ha bodd snart 20 år i Norge har han lært seg å navigere mellom den norske og den arabiske-muslimske kulturen; han er kjent med begge meningsuniversene. Den kontinuerlige navigeringen mellom et strengt og religiøst familieliv og personlig utfoldelse i et norsk samfunn er likevel fortsatt vanskelig og konfliktfylt. Amir føler i dag at hans konfliktfylte oppvekst i stor grad preger han som person.

«Jeg føler det at jeg har blitt ganske skada av det jeg har gått igjennom, altså. Jeg prøver helst å ikke si at jeg har blitt skada, men så klart det gjør noe med deg opp igjennom årene, altså [Intervjuer: Men så tror jeg at du av en eller annen grunn har den styrken at du har klart å snu det, å gjøre det til en ressurs, sant?] Jeg føler ikke at jeg har helt gjort det, altså, men jeg prøver jo å tenke at disse utfordringene her kan jeg bruke for å forstå andre konflikter» (Amir, Jordan).

Amir forteller at han ønsker å oppdra sine fremtidige barn på helt andre premisser. En flerkulturell oppvekst kan med andre ord på ulike måter påvirke måten man selv ønsker å oppdra barn på (videreføre eller bryte med foreldrenes oppdragelsesstil).

Perspektiver fra en nyankommet syrisk far

Noen av informantene er småbarnsfamilier med kort botid i Norge. Khalid er en syrisk småbarnsfar som har kort botid i Norge. Han sier følgende om hvordan han oppdrar sine to små barn:

«We are mixing. We are trying to keep the good things from our culture by taking the good things from the new culture. There are people who are bad and get the bad things; we are trying to get the good things» (Khalid, Syria).

Khalid refererer ikke til etniske eller religiøse skiller når han snakker om hva som er rett eller gal atferd. «Of course, Norwegian parents don't like their children to use drugs, and we don't like that either. So we agree on that», sier han. Han skiller derimot mellom det norske og hans egen kultur når det gjelder viktigheten av utdanning:

«Here they do care about education but we care even more about education. The good thing that I noticed in general is that the kids of the majority of the families (who came) before us got educated and got good jobs. That thing encouraged me more and made me convinced that the government cares and is doing a good job» (Khalid, Syria).

På spørsmål om hva han anser som utfordrende som far i Norge svarer Khalid Barnevernet.

«We have a big issue which is the Child Protection Unit [Barnevernet]. It is frightening many families here [...] There are two perceptions about the unit: One view says that they are good and it was established for the rights of the child. Originally, it was established for the Norwegians and not for the refugees as there are cases of drug or alcohol abuse among many (Norwegian) families. We understand that and we support (their mission). But there are also many individuals who newly arrived and might need the support of the unit, but could end up having more troubles. I have information not only from Arabs, but from Norwegians themselves who gave me this image of the unit where sometimes the workers are young who lack wisdom and could destroy families. I am not speaking badly about the unit, I have kids and the unit can help me [...] I heard from others that they give financial assistance to those who lack resources to buy the needs of their kids. But sometimes they take away the kids [...] You find information and stories on Facebook and you do not know if they are true. The majority that we met and who have been living in Norway for 10-15 years, have never had an issue with the unit. [But] I also heard that the unit can pay a house visit and if they find out that you do not have milk, they can take away your kid. Honestly for me, my son is more important than me. If he likes something he can even take it from my mouth. It is a big issue in all Europe that they had been asking the unit to be less strict, but in Norway it is still very strict» (Khalid, Syria).

At en nyankommen syrisk flyktning nevner Barnevernet som sin største utfordring som far i Norge forteller oss noe om viktigheten av å spre informasjon og kunnskap om denne institusjonen spesielt og offentlige tjenester generelt blant nyankomne migranter. Vi vil komme tilbake til rollen oppfatninger om offentlige tjenester spiller med tanke på hvorvidt minoritetsfamilier søker hjelp eller ikke, senere i rapporten.

5.2.4. Ekteskap hvor partnerne har ulik botid

I den eksisterende faglitteraturen på feltet er ulik botid hos partene i et ekteskap identifisert som en av flere utfordringer. Denne tematikken blir også synliggjort av informantene i dette prosjektet. Akkulturasjonsteorien er her relevant for å forstå hva slags sosiale dynamikker som ligger under slike utfordringer. Akkulturasjon defineres av Berry (1997) som endringer som oppstår som et

resultat av kontinuerlig kontakt mellom mennesker som tilhører ulike kulturelle eller etniske grupper (Berry, 2007). Ulike individer vil mestre denne tilpasningen på ulikt vis²⁹.

Når mannen i forholdet er akkulturert

Noen av informantene har bodd i Norge i flere år og har nylig giftet seg med muslimske kvinner som ikke tidligere har bodd i Norge. Amir for eksempel er i dag gift med en muslimsk kvinne, Aicha, som fortsatt ikke har kommet til Norge. De kommuniserer via Skype, eller møtes i et land som begge har muligheter til å reise til. På sikt er planen at Aicha skal komme til Norge. Amir har et bevisst forhold til utfordringer som kan oppstå i et slikt forhold.

«Jeg ser på dette som en slags jobb, fordi at et forhold, det er en jobb. Jeg har aldri trodd at et forhold er dans og bare det. Men det er jo ekstra arbeid når din dame er fra en helt annen verden. For da må hun forholde seg til masse, og jeg må jo prøve å forstå hvorfor hun er veldig overrasket i mange settinger» (Amir, Jordan).

Eksempler på situasjoner hvor Aicha har uttrykt overraskelse, er når Amir forsvarer kvinner som blir seksuelt trakassert på åpen gate, at han mener at kvinner ikke alltid skal «adlyde mannen» eller at deres fremtidige barn må få lov til å «feile». Paret er for eksempel noe uenige rundt hvordan de skal oppdra sine fremtidige barn:

«Fra mitt ståsted, hvis jeg skal etablere familie, så har jeg lyst til at disse barna her ikke skal føle seg forskjellige fra de andre barna. Jeg har lyst å være den pappaen som lar mine barn være frie til å utfolde seg selv, og finne ut av ting selv. Jeg synes det fineste man kan gjøre er å la et barn eksperimentere litt. Om ungen din går på en smell, så får han gå på en smell. Den ungen lærer. Det er greit du som far forteller og beskytter. Som far vil jeg alltid beskytte, men jeg vil også gi slipp på en del ting, noe mine foreldre ikke gjorde da. For de var veldig overbeskyttende» (Amir, Jordan).

Kleskoder og sminke er også nevnt som temaer parene i denne kategorien kan være uenige om.

«Vi er litt uenige om for eksempel kleskoder og måten man, ja... Det som er vakkert og fint der [i kvinnens hjemland] er ikke nødvendigvis vakkert her [i Norge]. Og hvis du spør meg hva som er vakkert, så vil jeg si ei dame som ikke har fem kilo pudder! Så det er sånne... Vi er uenige om ting som ikke er fundamentalistiske. Fordi når det gjelder måten jeg vil leve på, så er det viktig å bli enig der. At vi er enige om vi ønsker å leve livet sånn og sånn, og at jeg aksepterer at hun vil leve sånn. Men vi har jo våre uenigheter som er ganske latterlige» (Amir, Jordan).

En annen informant, Said fra Egypt, nevner at han og hans ektefelle er uenige rundt tidspunktet for når de skal få barn. Han er opptatt av at ektefellen skal lære norsk og få jobb, at de skal kjøpe bolig og at de kan «reise rundt i verden litt først» før familieførøkelsen. Kvinnen i forholdet derimot er fast bestemt på at barnet bør komme så fort som mulig.

Nøkkelinformant 2, ansatt på Krisesenteret, nevner andre typer utfordringer relatert til kvinner som har kortere botid enn ektefellen. Krisesenteret er, i kraft av sitt mandat, i kontakt med kvinner som opplever store kriser i sitt liv. Problemer oppstår, ifølge nøkkelinformanten, når kvinnen forstår at de har kommet i en kontekst hvor andre kvinner har mer frihet enn det de selv har. Slik kunnskap erverver de seg for eksempel ved deltakelse på introduksjonsprogrammet for voksne innvandrere. Her er utfordringen at mannen, til tross for lengre botid, ikke ønsker at kvinnen skal bli akkulturert,

²⁹ Disse ulike tilpasningsstrategiene er hos Berry (1997) integrering, assimilering, segregering eller marginalisering.

men snarere bevare de kjønnsrollene mannen definerer som de som er hensiktsmessige i deres ekteskap. Svært begrenset bevegelsesfrihet, eller ingen bevegelsesfrihet overhode (og dermed også frafall fra introduksjonsprogrammet) forekommer ifølge ansatte på Krisesenteret.

Når kvinnen i forholdet er akkulturert

Ifølge nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, er situasjoner hvor den kvinnelige parten i et ekteskap er den med lengst botid også utfordrende, om ikke enda mer.

«Da han sitter gjerne hjemme og venter på å få norskopplæring, og i mellomtiden er hun ute for å tjene penger, så kommer hun hjem og han forventer at hun skal lage mat, vaske klær, gjøre alt husarbeid og ... Det fungerer jo ikke i lengden når hun skal både jobbe og gjør huslige ting hjemme og han skal bare sitte og se på tv hjemme. Så det skaper store problemer i ekteskapet» (Ressursperson 1, minoritetsrådgiver).

Salma med foreldre fra Pakistan er født og oppvokst i Norge, med unntak av en kortere periode hvor hun som barn bodde i Pakistan. Hun er i dag i en prosess hvor hennes familie er i ferd med å velge ut en ektemann til henne. Hun bruker selv begrepet «arrangert ekteskap» og opplever det ikke som utfordrende at hennes fremtidige ektemann er like mye hennes mors valg som hennes eget. Salma er religiøs, og sier at slik er det innenfor islam. Hun forteller at hun har en åpen diskusjon med forelderen rundt hva slags ektemann hun mener vil passe henne.

«Jeg og mor har jo snakket om hva slags person jeg kan tenke meg. Både hva slags verdier hun ønsker og far ønsker, og hva slags verdier jeg ønsker [at han skal ha]» (Salma, Norge-Pakistan).

Et av Salmas viktigste utvalgsriterier er at hennes fremtidige ektemann er oppvokst i Europa. «Jeg orker ikke å ha en mann som ikke har bodd i Europa.» sier hun. Foreldrene hennes har akseptert at dette er en av Salmas kriterier.

6. HVOR SØKER FAMILIENE RÅD?

Vi har i det foregående kapittelet sett at informantene snakker om ulike utfordringer og konflikter. Her vil vi se på hvordan disse løses.

6.1. «Familien først»

Betydningen av familien generelt er belyst i kapittel 4. Det er gjennomgående i vår empiri at familien spiller en viktig rolle også når det gjelder familierelaterte utfordringer og konflikter. Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, forklarer dette med at når muslimske familier inngår et ekteskap inngås ikke dette mellom to parter, men mellom to familier. Slik sett er det «naturlig at familien er involvert når det er problemer». Familiemedlemmer kan «gå inn for å megle» og «prøve å løse situasjonen» (nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

En av deltakerne i fokusgruppeintervjuet forteller at hun ofte har ringt sin svigerfar i Tyrkia når hun og ektefellen har vært uenige. Svigerfaren har da fungert som en mekler mellom svigerdatteren og sønnen. Informanten føler at hun har blitt møtt med stor forståelse fra sin tyrkiske svigerfar, som har klart å forstå både hennes og sønnens perspektiver, og så kommet med forslag til hvordan spesifikke situasjoner kan løses.

«Jeg har heldigvis alltid hatt et kjempegodt forhold til svigermor og svigerfar fordi de tok jo imot meg med åpne armer. De er kjempeglade, hjertevarme og herlige mennesker. Så jeg var jo veldig kjapp med å slå opp på telefonen og ringe spesielt til svigerfar [når det var konflikter][...] Så jeg ringte til han og sa at 'vet du hva pappa, nå har jeg og [navn på ektemann] kranglet om sånn og sånn. Vi har kranglet fordi at i min kultur der har jeg lov til å gå ut. Men Isak sier at nei, jeg får ikke lov til å gå ut. Jeg skal ikke ut på byen på diskotek, jeg skal bare gå til en venninne og være der med fire andre damer men han sier nei. Hva skal jeg gjøre?' Så han har liksom hørt min side av saken. Så har jeg lagt på og så har han ringt til mannen min og sagt at 'du, nå må du høre. Ja, al hamdula hun er muslim og sånn men du må huske på at hun er født og oppvokst i Norge og har norsk kultur. Der tenker de annerledes. Du må jenke deg litt. Jeg har snakket med henne og hun har lovt å inngå kompromiss om at, ja ...' Så har han vært litt sånn mekler» (kvinnelig informant, fokusgruppeintervju).

Zara er også fra Tyrkia, og spesielt hennes mann som også er fra Tyrkia, har i stor grad mobilisert foreldre og svigerforeldre i forbindelse med det hun selv kategoriserer som «krangling». Dette har likevel ikke alltid vært like problemfritt.

«[Min mann trodde at jeg var imot å involvere andre] fordi han alltid gikk til sin mor og sin familie. Så derfor valgte han å gå til min mor isteden, for å søke etter hjelp fra min mor. Men det gjorde ikke saken bedre fordi min svigermor var rettferdig, i motsetning til min mor som mener at alt er min feil. Så det ble mye verre» (Zara, Tyrkia).

Da Marzet fra Russland begynte å fa mistanker om at ektemannen hadde en elskerinne, tok hun kontakt med sin svigerbror:

«Selvfølgelig ringte jeg hans bror og fortalte ham alt [...] Jeg snakket med svigerbroren fordi han måtte få vite det. Siden mannen min ikke sov hjemme, var jeg forpliktet til å informere om det. For ellers hadde svigerbroren i fremtiden sagt: 'Hvorfor fortalte du meg ikke dette [tidligere]? Du burde ha fortalt meg det. Jeg ville ha prøvd å gjøre noe med det'. Derfor måtte jeg fortelle han

det... Jeg fortalte det også til vennene mine, til mine nære venner her. Jeg forklarte situasjonen til dem, men ingenting hjalp» (Marzet, Russland).

Involvering av andre familiemedlemmer og venner, hjalp ikke i denne situasjonen, og Marzet er i dag skilt.

Erez fra Tyrkia forteller at han kan ringe sin onkel i Danmark for råd.

«Vi har jo en kultur der det er veldig gode bånd med andre familiemedlemmer [...] Jeg vet at min mamma og pappa har veldig gode bånd med de andre familiemedlemmene nede i Tyrkia og i Tyskland. Jeg har veldig mye onkler og familiemedlemmer i Tyskland. Og også i Danmark. Hvis det er noe jeg ikke greier å forklare til min pappa så kan jeg ringe til min onkel [i Danmark] og si at 'du, jeg vil gjør det og det, men han [pappa] forstår ikke. Kan du hjelpe meg og forklare han det?'. [...] Sånne type ting skjer da. Men det er ikke så mye eller så ofte at vi trenger noe spesiell rådgivning. Fordi jeg føler at jeg er litt heldig fordi både min pappa og mamma er litt mer åpne og greier [...] Jeg kan komme med mine kommentarer hvis det er noe jeg misliker eller de kan komme med sine kommentarer og vi kan sitte ned og diskutere dette her» (Erez, Tyrkia).

Yasmin med foreldre fra Pakistan forteller at en annen viktig grunn til at familiære problemer løses internt i familien er at det i innvandrerfamilier kan være mye «snakk og sladring» («pakistanere er veldig flinke til å plapre. De er noen sladrehøner hele gjengen, så de ødelegger jo litt for seg selv ...»)

En familie fra Afghanistan med kort botid i Norge og som tidligere bodde i Iran, forteller at de aldri snakker om sine utfordringer med andre enn familiemedlemmer.

«Vi snakker ikke med andre personer. Vi snakker ikke med venner. Ikke med noen som vi ikke kjenner veldig godt. Vi snakker i familien fordi slik var det også da vi bodde i Iran. Da snakket vi bare med familien og tante og onkel» (familie fra Afghanistan [mor, far og datter]).

Det kan være at denne familien har et noe begrenset nettverk. De har kort botid, og det afghanske miljøet i Rogaland fremstår som forholdsvis fragmentert, basert på etnisk tilhørighet (Johannessen et al., 2013). I etterkant av intervjuet med familien blir intervjueren kontaktet med forespørsel om han kunne være behjelpelig når det gjelder svigersønnen i familien og hans muligheter med tanke på fremtidige studier i Stavanger.

6.2. Det utvidede nettverket

Om problemene ikke blir løst innad i familien, kan neste steg vær å kontakte personer i familiens utvidede nettverk for de som har tilgang til kontaktpersoner utover familien. Det utvidede nettverket kan bestå av såkalte «nøkkelpersoner», venner eller bekjente man stoler på eller vet sitter på kunnskap som er relevant for den konkrete problemstillingen.

6.2.1. Minoritetsmiljøets «nøkkelpersoner»

I mange minoritetsmiljøer finnes personer som innad i miljøet har status som «nøkkelpersoner». De sitter på kunnskap og erfaringer som mange anser som nyttige. Når noen forteller at de har fått hjelp eller råd av en bestemt person, vil andre kanskje også oppsøke vedkommende med sine problemer eller utfordringer. Slik ruller ballen videre og vedkommende spiller rollen som (uformell) familierådgiver for ulike familier og individer. Hvem disse ressurspersonene er, kan variere fra

gruppe til gruppe. Det er heller ikke slik at familier fra en spesifikk nasjonal gruppe alltid henvender seg til en nøkkelperson fra nettopp denne gruppen. Eksempelvis er en av nøkkelpersonene i det muslimske miljøet i Stavanger fra et land som i liten grad er representert i byen. Noen av informantene nevner denne personen som en person «som kan hjelpe». De referer til han ved å bruke hans fornavn og tar det for gitt at også vi (forskere i prosjektet) kjenner til han. En av informantene forteller at han i en periode bodde hos denne mannen, fordi han selv kom fra et konfliktfylt hjem. At han skulle bo der i perioder var en avtale mellom hans far og denne nøkkelpersonen. Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, sier følgende om hvorfor man noen ganger må ut av familien for å få råd og hjelp, og hvem man kontakter:

«De klarer det enkelte ganger [å løse problemer internt i familien], men så greier de det kanskje ikke andre ganger. Og da søker de kanskje hjelp litt utenfor familien. Da kan det kanskje være en i nettverket deres, altså i det utvidede nettverket i den byen de bor i. Det kan være en person de stoler på i det nettverket. En som de ser opp til, eller har god kontakt med, eller en som kan være en slags nøkkelperson i det miljøet da, som alle ser opp til. Det er det jo ofte i sånne miljøer. Og det er alltid nøkkelpersoner, eller en som den gruppen ser opp til, som en slags leder. Da kan de gjerne henvende seg til den personen, og få litt råd og hjelp (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

6.2.2. Venner og bekjente

Venner kan også komme med råd eller hjelpe til i konkrete situasjoner. De fleste informantene forteller her først og fremst om venner med minoritetsbakgrunn som dem selv. Suleyman fra Sudan forteller følgende om venners rolle ved eventuelle ekteskapelige problemer:

«For example if there is some trouble between a wife and her husband, so the friend around will come and discuss with them the things and find a solution for them [...] The friends you know, we are depending on the friends» (Suleyman, Sudan).

Yasmin understreker at hvem hun kontakter, kommer an på situasjonen, men at hun har en god venninne med bakgrunn fra et annet land som hun ofte rådfører seg med.

«Jeg har en eldre kvinne [...] som jeg er veldig glad i. Hun kan jeg ringe til. Også på grunn av at hun er veldig ... Min religion er veldig viktig for meg, og hun er også veldig tilknyttet sin religion. Men ikke på en sånn fanatisk måte da» (Yasmin, Pakistan).

Både alder og religion kan her se ut til å være faktorer som spiller inn når Yasmin skal rådføre seg med noen i vennekretsen. Alder kan i mange kulturer være et symbol på visdom. Yasmin mener videre at personen hun rådfører seg bør være objektiv:

«Jeg søker en person som kan være objektiv, faktisk. Så personer som jeg vet på en måte kanskje blir veldig praktiske og veldig mye hode og føler ikke mye. Folk som kommer til forhastede konklusjoner prøver jeg å unngå, for da tenker jeg at denne personen kan ikke gi meg et balansert svar. Så jeg søker en person som jeg føler er litt objektiv, som kan få meg til å se ting på en annen måte» (Yasmin, Norge- Pakistan).

Yasmin mener videre at det er lettere å finne «objektive» personer utenfor familien, samtidig som hun forteller at hennes bror er «veldig objektiv, nesten litt for mye.».

Salma er en annen kvinne med pakistansk bakgrunn som beretter at hun ofte rådfører seg med en eldre, religiøs venninne. Mens Salma i dag er i en prosess hvor familien prøver å finne en ektemann til henne, har venninnen vært i et arrangert ekteskap i flere år. Salma forteller at hun for eksempel

spør venninnen om «hva hun synes er viktig i et forhold siden hun har vært gift i mange år.». Salma forteller videre at hun også selv kan gi råd til hennes mors venninner. Noen av disse vennene definerer for øvrig Salma også som sine egne venninner. Salma går med hijab og har høyere utdanning. Hun har studert både i Norge og i utlandet. Morens venninner kan for eksempel rådføre seg med henne rundt bruk av hijab hos sine barn.

«Jeg er jo ikke personlig for at barn skal gå med hijab når de går på barneskolen. Så hvis mamma sine venninner har spurt meg om råd, så har jeg sagt liksom ... For jeg begynte heller [med hijab] i niende og tiende. At ikke når du er barn. For at det er så sterkt symbol, sant. Og det skiller barnet så mye ut. Og barneskolen er veldig, veldig vanskelig for de fleste barn. Da prøver de å finne ut hvem de er, så jeg er egentlig for at unger ikke skal gå med hijab på barneskolen. Og ofte ... Spesielt hun ene av mors venninner har virkelig spurt 'hva syns du?'. Så da har jeg sagt 'ikke før på ungdomsskolen', ikke sant. Det blir liksom å la barn være barn uten at de må forsvare seg eller identifisere seg med noe annet. Og det har de [morens venninner] hørt på faktisk» (Salma, Norge-Pakistan).

En av informantene forteller at han har fått hjelp av mange norske venner opp igjennom årene. En kamerat gav han for eksempel husly i form av tilgang til kjelleren på nattestid på et tidspunkt informanten ikke hadde bosted på grunn av alvorlig konflikter i hjemmet. Informanten og kameraten gikk på dette tidspunktet på videregående skole, og ingen av foreldrene visste om situasjonen.

«De konfliktene og utfordringene jeg har møtt opp igjennom de siste årene, de har jeg på en måte løst ved å være i dialog med mine nærmeste venner. Og gjennom de tidene der så har jeg jo også fått mange norske venner» (navn anonymisert, land anonymisert).

Andre igjen referer til «bekjente» snarere enn venner. Zara fra Tyrkia forteller at hennes familie kan bli kontakter av ungdom som ønsker at de skal figurere som kulturoversettere for foreldrene deres.

«Vi får jo av og til henvendelser fra ungdom som sitter i krise. Om de skal få for eksempel på en skoletur, men foreldrene forstår ikke hva skoletur betyr. Og så spør de oss om vi kan forklare det til de fordi vi har hatt erfaringer med sånn i mange år» (Zara, Tyrkia).

Flere av informantene understreker at det er viktig å stole på personene de involverer i sitt familieliv. Som tidligere nevnt opplever flere av informantene at det fort kan oppstå snakk eller rykter om en familie har problemer, eller at «alle vil si sin mening», hvilket kan føre til ytterligere utfordringer og konflikter. Noen forteller derfor om en strategi som innebærer at alle konflikter skal løses ved dialog mellom de to partene i et ekteskap.

6.3. «Meg og min ektefelle skal løse våre problemer»

En kvinne fra fokusgruppediskusjonen forteller at hun og hennes ektemann ikke har opplevd store utfordringer eller konflikter som ektepar men at de har bestemt at eventuelle problemer skal løses sammen, uten involvering av andre. Amir fra Jordan, hvis kone fortsatt bor i hjemlandet, sier følgende om involvering av storfamilien versus dialog mellom ektefeller:

«Altså de [familiemedlemmer i konens hjemland] løser problemene sine veldig kollektivt. Alle skal få lov til å si sitt. Og så er det mange som går videre med det, og alle kommer med råd. [Det er] veldig primitivt på sett og vis da. Sånn fungerer det ikke her [i Norge]. For min del så vil jeg

diskutere utfordringene med henne. Og 'da løser jeg og du det. Ingen andre skal få lov til å blande seg inn'. Typisk at alle blander seg inn» (Amir, Jordan).

Amir beretter videre om hvordan hans kone, da de ble kjent, hadde en oppfattelse av at ektemann og kone alltid må være enige. Det var nytt for henne at hun kunne være uenig med ektemannen og til og med si det høyt. De har nå blitt enige om å være uenige, hvilket Amir ser på som en viktig egenskap i et parforhold. «Åpen kommunikasjon» er ifølge Amir nøkkelen.

«[Later som om han henvender seg til kona] «Mitt forhold med deg er, og kommer alltid til å være, basert på åpen kommunikasjon. Du skal få lov til å si det du vil, og jeg skal si det jeg vil». Da jeg sa det viste hun meg den holdningen om at [forandrer stemmen] «ja ja, det jeg mener, skal du og mene» Men det er feil. Min mening trenger ikke hun være enig med meg i. Ideen om at for å 'please' mannen, må du mene det samme som han, er feil hos meg. Det var nytt for henne at jeg tenkte sånn. 'Hvorfor skal jeg mene det du mener da? Bare si det du er uenig i, og så får vi bare finne ut av det'. Det var nytt for henne. Jeg kommer med et eksempel nå på noe som på en måte var litt nytt for henne å forholde seg til. Og hun satte veldig stor pris på det etter hvert, og så satte hun pris på at vi kunne være uenige. Men jeg har jobbet hardt, og jobber ennå med det, det med å få henne til å snakke åpent om ting, stille spørsmål, være kritisk. For jeg vet at hun er veldig selvstendig i sine tanker og mål, og det får ikke hun lov å være i [hjemlandet], det vet jeg» (Amir, Jordan).

6.4. Formelle aktører

Mens det meste av familierådgivningen blant de familiemedlemmene vi har intervjuet foregår på den uformelle arenaen, har noen også erfaring med å oppsøke formelle instanser for råd og hjelp i forbindelse med familierelaterte utfordringer. Intervjuene med nøkkelpersonene (minoritetsrådgiver, ansatt på krisesenteret og imam) har vært viktige for å få innsikt i kontakten mellom det offentlige og/eller det institusjonelle religiøse landskapet og familier med muslimsk bakgrunn i Rogaland.

6.4.1. Krisesenteret

Krisesenteret er et tilbud for kvinner og menn, og deres barn, som har blitt utsatt for vold. Senteret tilbyr både et botilbud og et dagtilbud. Begge tilbudene tilbyr samtaler, hjelp til kontakt med hjelpeapparatet, informasjon om rettigheter og muligheter, veiledning, samtalegrupper og aktivitetstilbud og oppfølging (krisesenter.com). Krisesenteret i Stavanger har en koordinator som jobber spesifikt med minoritetskvinner (nøkkelinformant 2). Hun forteller at volden eskalerer når et ektepar flytter til en ny kontekst. Hun forteller videre at mange av kvinnene som kommer til krisesenteret kommer fordi andre instanser har fanget opp en voldsproblematikk i parforholdet.

«Mange av de muslimske damene forteller til meg at det er egentlig veldig pinlig og vanskelig å oppsøke hjelp. Men når de kommer via politiet så har det jo en voldsårsak, hvor politiet har blitt involvert, eller barnevernet har blitt invitert eller barnehagen har tatt kontakt. Så det er andre instanser som da har egentlig ofte kanskje fått de til å komme hit til oss. For de forteller at det er mer vanlig at det liksom skal ordnes opp innad i familien» (Nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret).

En annen instans som kan fange opp mulige utfordrende situasjoner er Johannes læringscenter. For noen kvinner er dette det eneste stedet de har omgang med andre personer enn ektefellen. Om en deltaker ikke lenger kommer til undervisningen, kan det være et tegn på at hun holdes hjemme av en ektemann mot sin vilje (nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret). På spørsmål om hvilken

nasjonal bakgrunn kvinnene som kommer til krisesenteret har, er svaret «få fra Tyrkia, men mange fra Polen og Somalia». Forskjellen på kvinner fra Somalia og kvinner fra Polen er at kvinner fra Polen i større grad klarer å få seg et nettverk, forteller nøkkelinformanten. Dette gjør det for eksempel lettere å komme ut av et voldelig parforhold.

Salma sier hun kjenner flere som har vært på krisesenteret og at de som har vært der har uttrykt at de har vært svært fornøyde med den hjelpen de har fått. Det ser også ut til at flere i hennes nettverk har oppsøkt tjenesten direkte, uten «henvisning» fra andre instanser.

«Vet du hva, jeg tenker at krisesenteret er faktisk det stedet veldig mange søker direkte hjelp til. Fordi at de som jeg har kjent, har gått der. Liksom, når de har nådd et punkt da, og de har bestemt seg for å gjøre noe med problemet, sant. De har sikkert nevnt det til ei venninne tidligere, eller internt i familien. Selvfølgelig, du må jo lette deg som en person. Og så har de kanskje snakket med mannen, og så har han sagt at nei, han skal gå å gjøre det [få hjelp]. Og så gjør han det samme [fortsetter å være voldelig], sant. Og når det har nådd et visst punkt så er det gjort og de har gått til krisesenteret. Og det er veldig ... Det er flere i dag heldigvis som går der, egentlig. For å få hjelp. Når jeg hører folk fra Marokko, fra Pakistan som kommer, som syns det har blitt for mye og ... Veldig mange faktisk som søker hjelp der. Så egentlig krisesenteret gjør en kjempejobb. Mye mer enn det de kanskje får kredit for» (Salma, Norge-Pakistan).

Salma mener bildet av krisesenteret er forskjellig fra det bildet minoritetskvinner har av barnevernet. «De tenker at på krisesenteret kan de få hjelp, mens barnevernet tar barna» (Salma, Norge-Pakistan).

Zara fra Tyrkia relaterer på sin side til *æresbegrepet* når hun beskriver hva hun mener skjer med «ryktet» til en kvinne som har vært i kontakt med krisesenteret.

«Med en kvinne som sitter med flere barn og en psykisk syk mann som hun er livredd - hva skal hun gjøre? [...] Det eneste blir krisesenteret. Krisesenteret er tabu. Hvis du en gang har vært på et krisesenter, så får du rykte på deg at du har vært på krisesenter. Og da miste du all æren, så...» (Zara, Tyrkia).

Er det vold inne i bildet henviser ikke krisesenteret til Familievernkontoret, men andre instanser. Nøkkelinformant 2 forteller også at minoritetsungdom oppsøker senteret på grunn av konflikter innad i familien som går på hva ungdommen får lov til og ikke. Om disse begrensningene går på innetider, deltakelse på fester og lignende (hvilket ofte er tilfelle), kan, ifølge nøkkelinformant 2, krisesenteret ikke følge opp sakene. Nøkkelinformanten mener imidlertid at når det gjelder forebyggende arbeid med tanke på kulturkonflikter, er minoritetsungdom den gruppen det bør satses på.

“Vi hadde noen som jobbet her og som snakket med unge, ikke-etnisk norske gutter. Det er mange ting de ikke forstår. Som at vi kan velge partner ... Det er mange sånne ting ... Jeg tror at nøkkelen er disse ungen guttene. Jeg tenker ungdomsskolen, altså jeg tenker ... På en barneskole, ungdomsskole, videregående skole ... Jeg tror det er de vi må jobbe med for å få til en endring. For mange av de som kommer hit, og kanskje ikke vært så mange [år], de er veldig preget av sin kultur. Men veldig mange av de som vokser opp her, de tror jeg det er viktig at vi når tidligst mulig altså” (nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret).

6.4.2. Minoritetsrådgiver

En annen formell aktør som kan være behjelpelig i forbindelse med familierelaterte utfordringer og konflikter, er minoritetsrådgiveren. Det finnes i dag minoritetsrådgivere ved 28 skoler rundt

omkring i landet. De fleste av disse holder til ved skoler lokalisert i Oslo (12), Østfold (4), Sør-Trøndelag (4) og Akershus (3). I Rogaland har en skole minoritetsrådgiver (Ullandhaug skole). Felles for skolene er at de har en stor andel minoritetselever. Minoritetsrådgiverne utøver sin tjeneste på vegne av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og er ett av flere tiltak rettet inn mot tvangsekteskap. Minoritetsrådgiverne skal:

- «Bidra med konkret rådgivning og oppfølging av enkeltelever i saker som gjelder tvangsekteskap og relatert problematikk.
- Danne elev- og foreldrenettverk med tanke på å forebygge tvangsekteskap.
- Heve kompetansen om tvangsekteskap på sine arbeidsplasser.
- Utvikle rutiner for forebygging og håndtering av tvangsekteskap på sine arbeidsplasser.
- Bidra til tettere samarbeid mellom skolen og det offentlige hjelpeapparatet og frivillige organisasjoner i arbeid med konkrete saker» (www.imdi.no).

Som det fremkommer her, jobber minoritetsrådgiveren først og fremst med tvangsekteskap og nærliggende temaer. Begrenset frihet kan være en av disse. Samtidig kan minoritetsrådgiveren fange opp andre familierelaterte utfordringer og konflikter gjennom sin kontakt med minoritetselever og deres foreldre. Hun vil henvise til andre instanser når konfliktene ligger utenfor hennes mandat. Nøkkelinformanten forteller at hun kan fortelle elevene og deres familier om Familievernkontoret i slike tilfeller, men påpeker at hun ikke selv kobler sammen de to partene.

6.4.3. Imam

Under de innledende samtalene forskerne og oppdragsgiver (Stiftelsen Kirkens Familievern) hadde rundt temaet i denne rapporten, ble spesielt imamen nevnt som en aktør som det ville være interessant å undersøke om har en viktig rolle i familierådgivning blant muslimske familier. I kartleggingen av det religiøse landskapet i Stavanger har vi sett at ikke alle moskeer i Stavanger har en egen imam. Videre har vi sett at noen imamer kommer på turistvisum og derfor har et forholdsvis kort opphold i Norge hver gang (3 mnd.). Disse har begrenset kjennskap til det norske samfunnet. Andre imamer igjen kjenner godt til det norske samfunnet.

Imamens perspektiver

Imamen vi har intervjuet i dette prosjektet, er født og oppvokst i Norge. På spørsmål om folk kommer til han for å få råd, svarer han at det faktisk at han er oppvokst i regionen, gjør at folk som har kjent ham fra han var barn, ikke tar ham seriøst. Imamen er dessuten selv en forholdsvis ung mann.

«De fleste her i Stavanger de ser på meg som et barn [...] De sier: Skal det barnet der løse våre problemer?» (Nøkkelinformant 3, imam).

Om han drar ut av Stavanger, blir han imidlertid i større grad spurt om råd:

«Det er slik at når jeg drar til nye steder så er det flere folk som kommer til meg for råd. Når jeg drar til Oslo for eksempel, hvor ingen kjenner meg, så er det slik at: 'Å, det er en imam her!'. Da kommer det mange som vil dele sine problemer med meg» (nøkkelinformant 3, imam).

Som så mange andre har sagt, så forteller også imamen at problemer løses først og fremst innad i familien. Mange av de som går i moskeen denne imamen leder, er i Norge uten familie (f.eks. studenter). På spørsmål om hvor disse individene går når de opplever vanskeligheter, svarer imamen at han ikke vet.

Øvrige nøkkelinformanters perspektiver

For nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, er bruk av imam i forbindelse med familiekonflikter «en siste utvei», etter at man har prøvd å finne en løsning innad i familien og via det utvidede uformelle nettverket.

«Så kan det jo hende at de strekker seg så langt som å involvere en imam fra det miljøet og, ikke sant [...] En som har litt mer en sånn solid kompetanse innen religion som de føler kanskje kan være mer behjelpelig i en sånn situasjon [...] [Men] jeg tror imamen blir den aller siste utveien for mange altså. At vi hvis det er så ille at nå må liksom imamen trå til med Hadith³⁰ og litt sånn hellige skriftene og si at 'hallo, nå må dere ta dere sammen', ikke sant. Så ja, han blir vel den siste utveien» (nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Det ser her ut som at det er det religiøse aspektet - «hva sier min religion om saken?» - som er viktigst når man tar kontakt med imamen i forbindelse med familierelaterte utfordringer og konflikter.

De individuelle informantenes perspektiver

En av de kvinnelige informantene forteller at hun og hennes mann har brukt moskeen for å få ekteskapelige råd og hjelp. Mannen har da gått til en imam, mens hun selv har gått til en kvinne tilknyttet moskeen³¹. Informanten forteller at de som ektepar har hatt en del utfordringer relatert til det faktum at hun er født og oppvokst i Norge, mens ektefellen kom til Norge for å gifte seg med henne. De har blant annet hatt mange diskusjoner rundt «hva som er religion og hva som er kultur».

«Vi har brukt imamen i moskeen. Han har gått til den mannlige imamen og snakket med han og jeg har gått til den kvinnelige hocaen og snakket med henne. Sånn at jeg får svar, fordi jeg har kanskje sagt til mannen min: 'Spør [imamen om] hvordan vi skal løse det'. Så har han sagt at: 'Ja, men det er jo liksom dameting. Jeg kan jo ikke spørre han om dameting. Nei. Det får du gå og spørre om selv.' [...] Jeg tror ikke mannen min helt vet hva som er kultur og hva som er religion. Jeg har følt at det har vært en del dobbeltmoral. Se de store konfliktene har vi greid å løse ved hjelp av de i moskeen. Små konflikter har vi løst hjemme eller jeg har gått til venninner og han til venner».

En av de mannlige informantene forteller at hans far gjennom hele oppveksten har rådført seg med lokale imamer og andre sentrale religiøse aktører i forbindelse med oppfostringen av ham. De har derfor gjennom en årrekke kommet med konkrete råd til faren. Diverse tiltak ble også iverksatt for å forhindre at sønnen ble plassert i fosterhjem. Informanten mener i dag at det hadde vært bedre for ham å bli plassert i fosterhjem. Han er nå en voksen mann. Han forteller at faren fortsatt kontakter imamer og andre personer tilknyttet moskeen for å få sønnen på «andre spor», noe han opplever som slitsomt.

«Far ringte jo også til ulike imamer når han fant ut at jeg ville gifte meg med ei fra [landbakgrunn til kona]. Og [han ringte] mange andre folk også da, som er aktive i det muslimske miljøet. Når jeg sier «aktiv», så mener jeg de som er med på å finne på sosiale aktiviteter for barn og sånn i moskeen. Det er de som er aktive i mine øyne. Og de ringer jo. Og jeg tenker jo 'stakkars, de vet ikke hvem de ringer til'. For de tror at de ringer til en sydebukk, fordi det er det far er flink til å vise, at «nå er sønnen på ville fotspor». Og jeg kjefter jo. Jeg har virkelig vært en sint person når det gjelder akkurat dette forholdet [mellom faren og miljøet i moskeen]. Altså ingen skal komme

³⁰ Hadith er religiøse tekster i islam

³¹ Noen moskeer har en kvinnelig ansatt som blant annet vil kunne rådføre muslimske kvinner.

og påvirke eller si sin mening basert på at far har tatt kontakt. De kan komme sjøl og si at 'ja, du, jeg er skeptisk' [til at du skal gifte deg med henne]» (informant, landbakgrunn anonymisert).

Farah fra Irak sier imamen blir brukt ved store konflikter i ekteskap og skilsmisse. Det samme sier Salma, at når man «nærmer seg en skilsmisse » går man til imamen for råd. Imamen kan ifølge henne også gi råd om for eksempel «å be mer». På spørsmål om imamen noen ganger kan gi råd om å skille seg svarer Salma at hun har «aldri hørt at imamen anbefaler noen å skille seg». Imamen kan derimot, mener hun, kanskje anbefale at de kan søke hjelp hos for eksempel en psykolog. Salma hevder også at en kvinne heller vil ringe imamen enn å oppsøke han direkte.

6.4.4. Andre

Islamsk råd

En av informantene, mer erfaring fra islamsk råd, forteller at medlemmene i rådet har fordelt ulike tematiske områder seg imellom som skole, barnevern osv. Hun mener at ekteskapelige problemer i liten grad blir tatt opp her, men at rådet kan være hjelpelige for familier som er i kontakt med barnevernet.

«Men vi hadde et møte for ikke så lenge siden i sommer, og inntrykket jeg sitter igjen med er at de er ikke alltid like koordinerte. Fordi de er så mange og det er så mange moskeer. Det er så mange ønsker og behov fra så store grupper, og så forskjellige grupper, og fra forskjellige verdensdeler og land. Og det er en utfordring. Så det tror jeg er en kjempeutfordring for dem, og det kan og gjøre det vanskelig å ta kontakt da, for det er så mange hoder som tenker forskjellig der. Så de føler seg gjerne ikke så trygge nok til å ta kontakt med en så stor organisasjon, eller hva de nå måtte kalle det. Men jeg tror ... at av barnevernssaker, at hvis familien som har en stor utfordring knyttet til barnevernet, så vet jeg at de har tatt kontakt med de der. For de har inngått en samarbeidsavtale i Stavanger kommune. At de skal samarbeide med dem i forhold til barnevernssaker. At de kan bistå, at de kan være en slags brobygger da. Og da fungerer det i en sånn viss grad at de blir trukket inn, og kan eventuelt stille noen spørsmål og si at 'hei, vi har fått en henvendelse fra en familie', og at de kan... ja, være tilstede for den familien. På den måten. Det vet jeg at de gjør»

Fastlege og psykolog

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver, nevner fastlegen som en mulig aktør hvor familierelaterte utfordringer og konflikter kan fanges opp. Fastlege er i forhold til mange andre offentlige tilbud et lavterskeltilbud i den forstand at «alle har en fastlege».

«Om det [utfordringene i familien] går ut over arbeidsforholdet, kan det jo hende at de søker hjelp hos lege. Så legen er jo en som kan faktisk henvise videre da. Legen, ikke sant, må gjerne ... at de trenger en sykemelding da, rett og slett. For det er såpass tøft og vanskelig i familieforholdet at det går ut over jobben at de må ta et par dager, eller kanskje ei uke eller en måned. [...] Kanskje får berettet noe av situasjonen til legen, men ikke alt. Så her har jo legen en viktig rolle som en som kan henvise dem til offentlige instanser da. Men så er det jo opp til de selv om de ønsker å følge rådene til legen og ta det videre» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Tidligere i denne rapporten har vi sett at en av de kvinnelige informantene opplevde hverdagslogistikken som svært vanskelig. Stresset relatert til denne situasjon ble på et tidspunkt så utfordrende at hun tar det opp med fastlegen, som igjen henviste til psykolog. Hun forteller at «hun ikke visste noe om psykologer ...» fra før, men bestemte seg, etter å ha lett etter informasjon på nettet, for å prøve. På oppfordring fra psykologen ble også ektefellen etter hvert med på samtalen.

Psykologen foreslo at mannen skulle ta opp situasjonen med sin arbeidsgiver. Informantens ektemann fulgte psykologens råd og fikk skift som var bedre tilpasset småbarnslivets rytmer. Etter selv å ha fått kunnskap om og en positiv erfaring med psykologtjenesten, foreller kvinnen at hun i dag anbefaler sine venner, som alle har minoritetsbakgrunn, å oppsøke hjelp hos en psykolog om de anser det som hensiktsmessig. Informantens historie er et godt eksempel på hvor viktig en god førstehåndserfaring er med tanke på positiv formidling av det eksisterende tjenestetilbudet til eget (etnisk) nettverk.

Kontaktlæreren

En av de mannlige informantene forteller om en lærer som har spilt en viktig rolle i forbindelse med hans oppvekst. Skolekulturen han som gutt var en del av, var ikke forenlig med farens strenge, religiøse kultur. Kontaktlærer «Odd»³² prøvde å forstå situasjonen og de to utviklet et helt spesielt forhold:

«Jeg hadde en veldig sjelden ... et sånt veldig rart forhold til han Odd. For det var han som visste mye [om meg og familien]. Jeg tror at han på en måte klarte å formidle mitt problem videre til både barnevern og PPT når de kom. At han visste en del ting ikke andre visste, for jeg klarte å åpne meg litt mer for han. Han sa jo til meg: [forandrer stemmen, snakker østlandsk] '[Sier navnet], vi må snakke'. Så da gikk vi og snakket. [Mer østlandsk] 'Kan ikke du være ærlig og bare si hvorfor du ikke kan være med på tur?' Og da sa jeg 'du, grunnen til at jeg ikke får lov, ærlig talt, det er fordi vi er gutter og jenter som reiser på hyttetur sammen, og det er ikke greit for min far at det er jenter og meg, altså, det er...' Og det forstod han. Dagen etterpå så får jeg jo Odd med en annen lærer i stua til foreldrene mine og da sier jo far at '[sier navnet], nå sier jeg at du ikke har lyst'. Men på forhånd så hadde jeg jo sagt til Odd at jeg ville dra, men at far ikke ville. Så da jeg sa det i stua, at jeg ikke hadde lyst til å dra, så visste jo Odd at jeg sa det på vegne av far. Så det er ... Ja, jeg måtte, jeg kunne jo ikke si noe annet enn det faren min sa» (informant anonymisert, land anonymisert).

Informanten forteller også om andre episoder hvor kontaktlæreren har vært viktig.

Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF)

Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF), opprettet i 1986, er en frivillig og uavhengig organisasjon som informerer, henviser til rette instans og hjelper innvandrere og flyktninger med problemløsning i saker som blant annet gjelder NAV, skole, arbeid, oppholdstillatelse, familiegjening, økonomiske problemer, tvangsekteskap og æresrelatert vold. Organisasjonen har kontorer i Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Ålesund og Trondheim og har medarbeidere med forskjellig kultur- og språkbakgrunn. Målsettingen er å hjelpe migranter til å finne fram i det norske samfunnet og tilegne seg nok informasjon til å løse egne problemer (www.seif.no).

Khalid fra Syria forteller at han fikk god hjelp fra organisasjonen da han skulle søke om familiegjening.

«Organisasjonen SEIF er helt klart det beste stedet jeg har vært på i Norge. De tilbyr tjenester for flyktninger som nylig har ankommet Norge. De hjalp meg mye med å få til familiegjening for eksempel. Nå er jeg bekymret for min far, som er syk og i Syria, og jeg kommer til å gå dit igjen for å få råd om hvordan jeg kan løse det.» (Khalid, Syria).

Khalid meddeler også at hans erfaringer med SEIF er mye bedre enn hjelpen han fikk på NAV.

³² Navnet er fiktivt.

«Jeg har også prøvd å få råd rundt hvordan jeg kan få meg en jobb. Jeg dro da til NAV som gav meg en lang plan som forklarte meg hvordan jeg kunne finne en jobb. Jeg forstod ingenting av denne planen. Det eneste jeg forstod var at jeg måtte vente. Den beste måten å skaffe seg informasjon på er å møte noen som har erfaring og som snakker arabisk. Om dette personen ikke kan svare på spørsmålet ditt kan den i alle fall fortelle deg hvor du skal gå. Og bortsett fra det vet jeg at man kan gå til kommunen for å få råd og hjelp» (Khalid, Syria).

Khalid er et eksempel på de spesifikke utfordringene nyankomne migranter, med begrenset nettverk og språklig kompetanse, møter når de skal orientere seg i et nytt institusjonelt landskap som tilbyr hjelp, mens som kanskje ikke alltid er forberedt og kompetent til å respondere på behovene denne gruppen har. Khalids opplevelse av SEIF, som retter seg utelukkende mot minoritetsbefolkningen og som er det beste tilbudet han har erfart, forsterker denne hypotesen.

7. TANKER OG ERFARINGER MED FAMILIEVERNKONTORET

I det følgende vil vi gjøre rede for informantenes tanker rundt og erfaringer med Familievernkontoret spesielt, samt knytte disse opp mot det offentlige tjenesteapparatet generelt. Vi vil også gjøre rede for hvorvidt informantene mener det er et behov for et tilbud rettet spesifikt mot muslimske familier.

7.1. Familievernkontoret lite kjent

Det er gjennomgående i datamaterialet at Familievernkontoret er lite kjent. Flere av informantene har aldri hørt om Familievernkontoret før. Salma med foreldre fra Pakistan peker på at mange migrantfamilier ikke er kjent med offentlig familierådgivning fordi lignende tilbud kan mangle i deres land.

«Jeg tror ikke det er så mange som vet helt hva det [Familievernkontoret] egentlig er. Jeg tror ikke ... For det er ikke så veldig vanlig. Ofte, fra de landene der muslimene kommer fra, der er det ikke familievernkontor. For det er, nei sant ... Der er det sånn familie ... Der går du gjennom familien ... Enten at dine barn er med og veileder eller at det er en veiledende tante og onkel [...] Eller så er det jo besteforeldre som på en måte gir råd og veileder. Imamer i noen tilfeller. Men ikke Familievernkontoret» (Salma, Norge-Pakistan).

Erez fra Tyrkia har et noe uklart bilde av Familievernkontoret og ser først og fremst ut til å assosiere det med krisesenteret.

«Jeg er ikke så veldig kjent med det, men hvis det er Familievernkontoret som hjelper folk som ... Familier som har problemer med ekteskapet ... Eller krisesenteret, så vet jeg bitte litt men jeg har ikke vært borte i det. Men jeg har hatt venner som har hatt problemer med ekteskapet der kona har gått til et krisesenter og fått seg en plass å bo og fått støtte fra staten. Det er det eneste jeg vet» (Erez, Tyrkia).

Khalid fra Syria har en noe klarere bilde, men assosierer tilbudet først og fremst med kjønnsrelatert vold.

«I once saw a flyer about it [The interviewer asks where]. At Johannes Læringsssenter, explaining that both men and women can go there in case of gender based violence. There is a thing that here they think the Middle Eastern men oppress their women. They do not know that if the woman calls her husband, he has to be home as soon as possible. In our religion, you cannot go to the heaven if your mother, grandparents are not happy of your behavior. They ask me a lot why my wife wears a headscarf. I tell them she wears it voluntarily and she is so convinced about it » (Khalid, Syria).

Informanten har her fått informasjon om tjenesten på Johannes Læringsssenter og har et bilde av at «dit kan man gå i forbindelse med kjønnsrelatert vold». Han tolker dette i lys av bildet han mener nordmenn har av menn fra Midtøsten som «kontrollerende», noe han selv ikke kjenner seg igjen i. Videre viser han til at det er ting «de [nordmenn] ikke vet» om kjønnsrelasjoner i hans religion. Informanten har med andre ord hørt om Familievernkontoret, han vet noe om hva slags tjenester kontoret tilbyr, men relaterer dette til (norske) stereotyper av menn fra Midtøsten og manglende kulturforståelse (blant nordmenn). En slik fortolkning vil sannsynligvis ikke virke fremmede med tanke på å ta kontakt med tjenesten.

7.2. Familievernkontoret - «dårlig rykte»?

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver, forteller at Familievernkontoret blant minoritetsbefolkningen i Stavanger «har dårlig rykte». Når vi ber henne utdype forteller hun at:

«Det har vært familier som har vært der og hatt samtaler der de føler at de ikke har blitt møtt med forståelse. Tydelig og greit. Der de føler at de rett og slett ikke blir møtt med det behovet de har, eller at de blir rett og slett møtt med fordommer, fordi de nettopp har en annen kulturell bakgrunn, eller har en minoritetsbakgrunn. Det har jeg faktisk fått høre [...] Så enkelt som at det var en familie som var i den fasen at de skulle skille seg og skulle ha samtale, der mor og far er til stede. De begynte å snakke om sine problemer, og terapeuten trakk plutselig inn i diskusjonen om de hadde tenkt å la jenta, en av ungene deres, begynne med hijab, noe som ikke hadde noen med det de snakket om å gjøre i det hele tatt [...] Bare sånn, at 'sorry, jeg går ikke der igjen. Hun har ikke peiling, hun begynner å snakke om noe helt annet. Hva er det hun tror for noe, at jeg skal påtvinge meg barnehageungen min hijab?» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

På spørsmål om slike erfaringer skaper dårlig rykte svarer nøkkelinformanten at «Det tror jeg, for det sprer seg jo videre, så sier du at 'vet du hva, jeg var der, de var jo bare helt håpløse', så går det videre og spinner og går.»

Hvor utbredt denne oppfatningen av Familievernkontoret som lite kultursensitive i sitt møte med innvandrerbefolkningen er, er ikke mulig å avgjøre på basis av dette sitatet og andre uttalelser om tjenesten i denne undersøkelsen. En usikkerhetsfaktor er blant annet hvor godt kjent kontoret er i ulike miljøer og dermed hvor sannsynlig det er at de erfaringer man får høre om faktisk blir knyttet til rett instans eller kontor og kan veies opp mot annen informasjon man måtte ha om samme miljø. Som det ble sagt ovenfor er det ikke urimelig at folk i ulike innvandrer miljø ikke helt klarer å skille mellom for eksempel Familievernkontoret og krisesenteret.

En følelse av ikke å bli møtt med det behovet de har eller å ikke bli forstått, kan også gjelde andre offentlige instanser. Det samme gjelder «historier som går». Spesielt barnevernet blir nevnt som et eksempel på en instans minoritetsfamilier frykter og hvor ulike historier sirkulerer i miljøene.

7.3. Mistillit til det offentlige generelt og barnevernet spesielt

Kvinnene i fokusgruppediskusjonen drøfter grundig hvorfor minoritetsfamilier ikke i større grad søker hjelp fra det offentlige tjenesteapparatet. De forteller at de selv kan ha rådet venner til å ta kontakt med ulike tjenester, som for eksempel Familievernkontoret, uten at rådet har blitt fulgt. Kvinnene mener dette i mange tilfeller skyldes manglende kunnskap om eksisterende tjenester (hvilken igjen kan relateres til det faktum at i mange land finnes ikke tilsvarende strukturer) og utbredt mistillit til det offentlige generelt og barnevernet spesielt.

«Det er en generell mistillit mellom minoriteten og majoriteten, spesielt når det kommer til hjelpeapparatet. Og det er jo mange som kommer med et helt annet verdensbilde som tilsier at storfamilien skal fungere som familievernkontor, og kanskje også som barnevern i noen tilfeller. Og så plutselig kommer man til et land der det er nordmenn som man aldri har sett før, som har egne instanser på dette og som skal være til hjelp!» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

Hun mener mange, spesielt småbarnsfamilier, unngår å oppsøke hjelp fordi de frykter at barnevernet skal bli koblet inn. Slik sett, mener hun, at mange minoritetsfamilier er redd for å få “feil hjelp” (gå til en instans i forbindelse med utfordringer i ekteskapet, men miste barn fordi barnevernet blir koblet inn som et resultat av at utfordringene ble meddelt).

*«[Familier fra *land] vil aldri fortelle noe til helsesøster og be henne om råd. De vil aldri gå til noen norske instanser for å spørre om råd, fordi de er livredde for barnevernet, etter det som har gått [av historier] i Stavanger nå de siste årene.» (kvinne, fokusgruppediskusjon).*

En annen kvinne forteller:

«Den store stygge ulven i Norge er barnevernet [...] Det er den største skrekken [...] Fordi de [minoritetsfamiliene] har en oppfatning om at hvis barnehager eller skoler fanger opp noe i forbindelse med ungene så er de forpliktet til å melde fra til barnevernet med bekymringsmelding og sånt noe. Og da tenker de at 'hvis vi innrømmer at vi har problemer, at vi sliter som mann og kone eller som foreldre, at vi står i stampe på hvor vi går i barneoppdragelsen. Hvis vi lur på hva vi skal gjøre med denne ungen som ikke vil legge seg når klokken er 8 og som flyr oppe til klokken er 10. Hva gjør vi? Går vi til helsestasjonen, går vi til helsesøster på skolen, tar vi kontakt med Familievernkontoret?' Så først tenker de 'hvem tar vi kontakt med?' Og så tenker de 'hvis vi tar kontakt, hva skjer da?' Og så er de redd for at de [som skal hjelpe] vil tenke at 'Åh, nei de er helt udugelige som foreldre. De klarer ikke få ungen til å legge seg en gang. Dette her går ikke an. Vi sender bekymringsmelding til barnevernet og så får de komme inn og vurdere om de må hente ungene'. Og det er ... Det tror jeg nok er det største hindret. At de er livredde for at hvis de bruker noen av de andre instansene som egentlig er der for å hjelpe, så blir det brukt imot de og barnevernet kommer på banen» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

7.4. Erfaringer med Familievernkontoret

Et mindre antall informantene har førstehåndserfaring med Familievernkontoret, enten på grunn av en privat og familiære situasjon eller i forbindelse med en jobbsituasjon.

En av de kvinnelige informantene har selv gått, og går fortsatt, i parterapi på Familievernkontoret. Hun forteller at hun opplever tilbudet som godt.

«Vi har jo hatt en del kontakt, meg og min mann, med Familievernkontoret, og den første kontakten følte vi at vi hadde ikke så stort utbytte av å gå der med den terapeuten vi hadde, mens nå, vi går jo der enda, vi har bedre utbytte. For vi har en terapeut som møter oss på en god måte da, og forstår oss. Så det har jo litt sånn med kjemi og gjøre også tenker jeg» (kvinne, land anonymisert).

Hun understreker at hun og hennes ektefelle oppsøkte kontoret på grunn av ekteskapelig utfordringer som ifølge henne selv ikke kan relateres til religion eller kultur. Å bli møtt på en god og profesjonell måte behøver dermed ikke alltid å knyttes opp mot kulturkompetanse. Likevel kan det i dette tilfellet sies å være høyst nærliggende i den forstand at å se ekteparet og individene før det *musliske* paret (kulturen) også er en form for kulturkompetanse. Informanten sier videre at: «Jeg personlig synes det er et flott tilbud [...] Men det er jo ikke det som er tilfellet for andre da». Hun forteller at hun i sitt nettverk har hørt historier hvor folk har vært mindre fornøyd.

To andre informanter har erfaring med tolkeoppdrag på Familievernkontoret. En informant mener at de familiene med muslimsk bakgrunn hun har tolket for har fått god hjelp på Familievernkontoret. Hun går ikke inn i detaljer. En annen forteller om et tolkeoppdrag på følgende vis:

*«Jeg har tolket der en gang faktisk, og det var og en opplevelse, det var faktisk ... Det var den ene gangen, og jeg skal ikke basere min erfaring bare på dette. Men jeg er jo oppvokst i dette landet, så jeg vet jo litt hvordan tankegangen er. Det var faktisk ei norsk dame som hadde vært sammen med en fra [opprinnelsesland] og jeg tolket på *navn fremmedspråk. Og det gjaldt ungene og sånt, sant [...] Jeg syntes så synd på han [den utenlandske mannen], fordi de [damen fra familievernet og den norske kvinnen] bare snakket sammen [...] Og så jeg husker at mannen sa at «jeg vil treffe sønnen min». Men det ble ikke noen løsning, og han sa at «dette var jo helt forgjeves». Og jeg var jeg jo helt enig i. Men jeg sa jo ikke det, for jeg tolket bare. Og så når de var ferdige, så gikk hun norske damen og snakket med hun familievernshdama og de ble jo veldig pal-pal [venner]. Og det hadde jo også med språket å gjøre, for språk er jo makt. Og hun snakket jo norsk, mens han var utenlandsk. Så når de to begge hadde gått, så sier hun familievernshdama til meg - og hun har jo også egentlig taushetsplikt - så sier hun til meg: «Jeg holder mest med moren». Så tenkte jeg, at «jeg holdt ikke med moren, jeg holdt ikke med faren». «Etter ett besøk», tenkte jeg, «så holder du med moren! Du har null bevis. Men dette gjør du bare fordi hun er norsk og fordi hun er kvinne» (kvinne, land anonymisert).*

Eksemplet er i samsvar med det Lopez (2007) skriver om kjønnsrelaterte erfaringer i møter med norske familierapeuter. Tolken i dette tilfelle antyder at kvinnen får mer forståelse og støtte under møtet med Familievernkontoret fordi hun er både norsk og kvinne, akkurat som familierapeuten. Språk, kjønn og etnisitet fremstår dermed som faktorer som fremmer en maktrelasjon.

Nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret, forteller at hun en gang prøvde å bestille separat mekling for et par. Hun forteller at hun opplevde å bli møtt med liten forståelse i denne situasjonen. Hun viser til at i noen situasjoner er det viktig å la kvinnen komme i posisjon til å fortelle, og med mannens tilstedeværelse vil mange kvinner, her spesielt voldsutsatte, forholde seg tause.

7.5. Trenger vi Familievernkontoret?

For forholdsvis nyankomne informanter som har liten eller ingen kjennskap til familievernet kan det være vanskelig å uttale seg om hvorvidt det er behov for en slik tjeneste eller ikke. Noen av disse antyder at det ikke er nødvendig med en offentlig etat for å løse familierelaterte utfordringer eller konflikter. En av informantene med forholdsvis kort botid og uten kjennskap til tjenesten mener imidlertid, når vi forteller om hva den innebærer, at den er «veldig viktig». Det er med andre ord ingen automatikk i at de med kortere botid er mer skeptiske enn de med lang botid. Andre faktorer spiller også inn her, som for eksempel utdanning og erfaring med tilsvarende tjenester i hjemlandet. Denne informanten har høyere utdanning og jobbet selv, i kraft av sin profesjon, med nærliggende problemstillinger i sitt hjemland. Han mener behovet for oppfølging av minoritetsfamilier i Norge er enormt. Han forteller eksempelvis selv at han ofte blir spurt av ulike migranter, spesielt flyktninger, om han kan «hjelp de» med for eksempel psykiske utfordringer siden han har erfaring med dette. Han forteller at han i den forbindelsen kommer i et etisk dilemma fordi han ikke ønsker å behandle noen på uformelt vis, og utenfor rammen av sin nåværende jobb. Informanten har vært innom tanken på å starte sin egen praksis.

Informantene som kom til Norge i ung alder eller ble født i Norge uttrykker alle at det er et behov for tjenestene som tilbys ved Familievernkontoret. Salma som har foreldre fra Pakistan, fremhever for eksempel viktigheten av god kommunikasjon i et parforhold og mener Familievernkontoret kan hjelpe med nettopp dette.

«Når vi tenker familieproblemer så tenker vi som regel på enten rusmidler eller på mye vold. Men så tenker jeg at du kan jo gå på Familievernkontoret på grunn av andre ting. For relasjonsbygging, sant. Familier med utenlandsk bakgrunn tenker ofte at hvis det ikke er noe vold hjemme, at det ikke er noen som da slår hverandre, og hvis det er ingen som drikker og har alkoholproblem, hvorfor skal du da søke hjelp? Men du kan også søke hjelp for å få en bedre relasjon. For faktisk å få en bedre kommunikasjon. Rett og slett for det også. For det har jo også noe med hvordan det påvirker familien ... Tillitt til hverandre har mye å si egentlig» (Salma, Norge-Pakistan).

7.6. Trenger muslimske familier et eget tilbud?

Blant informantene er det bare nøkkelinformant 3, imamen, som eksplisitt mener at muslimer burde ha et eget tilbud, fysisk adskilt fra eksisterende tilbud. Dette fremkommer når vi spør om en imam kan henvise til krisesenteret og svaret er at «muslimer burde ha sitt eget krisesenter». På spørsmål om dette har blitt diskutert innad i moskeen, svarer imamen at dette ikke har blitt prioritert på grunn av manglende tid og ressurser («saken er den at vi har så mange andre ting å gjøre og vi kan ikke gjøre alt»).

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, er på sin side i tvil om muslimene i Stavanger trenger et eget tilbud med hensyn til familierådgivning:

«Altså jeg er litt i tvil om akkurat det, om vi skulle hatt det. Både og. Jeg tror kanskje det hadde vært lurt [...] Samtidig som kanskje noen vil følt at de blir ekskludert, eller at de blir sett på som en sånn homogen gruppe. At det er negativt. Men samtidig så må du enkelte ganger forskjellsbehandle noen for å gi dem det nødvendige. Sette i gang de nødvendige tiltakene for å gi dem den hjelpen de trenger i starten, for så kanskje å normalisere det etter hvert [...] Jeg har personlig tenkt mange ganger at det hadde ikke vært dumt å starte opp et sånt senter hvor man starter opp for råd og veiledning for familier, med den kompetansen og den bakgrunnen jeg har. For jeg får også mange henvendelser, altså da tenker jeg utenom arbeidstiden som privatperson, der jeg bruker mange timer i uken og måneden på å være hobbypsykolog. Jeg kunne nesten hatt det som en jobb» (nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Nøkkelinformanten er imidlertid åpen for at et tilbud rettet spesifikt mot muslimske familier kan være en del av et offentlig tilbud som er rettet mot alle, uavhengig av etnisk eller religiøs bakgrunn.

«Det [et tilbud rettet mot muslimske familier] kunne funnet sted i regi av Familievernkontoret for eksempel, ikke sant. Men de må de jo kanskje ha en med en annen bakgrunn, og kanskje ikke bare ha et blendahvitt kontorlandskap» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren).

Rekruttering av ansatte med minoritetsbakgrunn ser her ut til å være en måte å rette seg spesifikt mot klienter med minoritetsbakgrunn. Vi kommer tilbake til dette i rapporten neste og siste kapittel «Veien videre».

Andre er tydelige på at et eget tilbud i enda større grad vil tydeliggjøre skillet mellom majoritet og minoritet.

«Jeg tenker jo at ved å bygge noe eget så blir det jo så liksom et skille mellom de to. Så det vil jeg jo ikke anbefale» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

En annen informant er også enig i at man ikke bør ha et tilbud for majoriteten og et annet tilbud for minoriteten.

«Jeg tror absolutt at de [Familievernkontoret] trengs. Og jeg tror at vi trenger et felles familievernkontor. Ikke et for de norske og et for de andre. Jeg tror det er ganske mange som sliter med integrering, så hvis vi skal dele det så blir det enda mer splittelse og enda mer vanskelig å integrere alle i sammen i et stort fellesskap» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

Vi har i dette kapitlet gjort rede for informantenes tanker rundt og erfaringer med Familievernkontoret spesielt, samt knyttet disse opp mot det offentlige tjenesteapparatet generelt. Vi har også gjort rede for hvorvidt informantene mener det er et behov for et tilbudt rettet spesifikt mot muslimske familier. Som det fremgår er erfaringene og synspunktene til informantene delte. Det som tydeligst fremstår som et tydelig funn i analysen, er at Familievernkontoret har en nokså begrenset kontaktflate inn mot de muslimske miljøene i regionen og at kunnskapen om dette tjenestetilbudet i disse miljøene i beste fall er uklar og fragmentarisk, i verste fall er skjev og preget av betydelige negative fordommer. Dette kan i så fall skyldes at det blant de få førstehåndserfaringene med familierådgivning som finnes i det muslimske miljøet, er noen nokså negative, samtidig som disse negative erfaringene har fått større spredning inn i miljøet enn de positive erfaringene med mekling og terapi som også finnes. Denne ulike spredningen kan igjen skyldes at de negative erfaringene i større grad bekrefter og styrker etablerte forestillinger i minoritetsmiljøene om en mektig norsk offentlighet innenfor helse og sosialfeltet særlig som truer innvandreres grunnleggende verdier og levemåte.

8. VEIEN VIDERE

I dette kapittel vil vi legge frem informantenes tanker når det gjelder hvordan offentlige tjenester generelt og Familievernkontoret spesielt kan 1) bedre nå ut til minoritetsfamilier og 2) bedre legge til rette for et godt møte med disse.

8.1. Informasjon

Nøyaktig informasjon om hva familievernkontor er og hvilken type hjelp tjenesten tilbyr er identifisert av informantene som spesielt viktig når det gjelder å nå ut til og å møte minoritetsfamilier.

«Altså først og fremst så må de jo kanskje begynne fra å gi ut informasjon om at de eksisterer. Fordi det er utallig mange minoriteter her som ikke har en anelse om for eksempel Familievernkontoret. At det er noe som heter det. Altså at de kan dra dit for å få hjelp. Hvem er de og hva gjør de? Så først og fremst få ut informasjon. Det er første. Det er der man kan begynne med» (kvinne, fokusgruppediskusjon)

Nøkkelinformant 2 understreker også at det er et stort informasjonsbehov om tjenestetilbudet. Som koordinator er en del av hennes jobbe å vise de som oppsøker krisesenteret til de tjenestene som passer deres behov. Hun viser til at behov for informasjon også blir kommunisert av minoritetskvinnene selv

«Det er som damene sier: «informasjon, informasjon, informasjon». Mer informasjon om Familievernkontoret, mer om SEIF ... Altså informasjon om hvor kan de eventuelt henvende seg for å få hjelp» (nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret).

Salma med foreldre fra Pakistan mener at det er viktig å kommuniserer at tilbudet er «gratis» og «lett tilgjengelig». Hun mener at familievernkontor ikke bør promotere seg som et sted man oppsøker i kun forbindelse med vold i nære relasjoner, men også som et sted hvor man kan lære om «kommunikasjon i parforholdet», om «grensesetting for barn» og om «norsk barneoppdragelse og viktigheten av oppfølging av barn på fritidsarenaen».

8.1.1. Mulige arenaer for informasjonsarbeid og/eller familierådgivning

Asylmottak og Johannes læringscenter

Viktigheten av å gi informasjon om tjenesten tidlig i migrasjonsprosessen blir tydeliggjort av Salma.

«Jeg tenker jo at det er viktig for eksempel å snakke om det i asylmottak og på Johannes læringscenter, der familier kommer. Jeg tenker spesielt på flykningene som kommer nå fra Syria, og andre. De skal starte opp et helt nytt liv på en helt ny plass. De kommer kanskje med en bagasje og det kan være mange konflikter som oppstår. For det er et press både med tanke på hva du har opplevd og hva som er forventet her. Og hvert enkelt menneske kan faktisk trenge rådgivning om hvordan du skal være med familien. At det på en måte blir sagt, at «hvis dere vil ha litt rådgivning, så kan dere gå til Familievernkontoret» (Salma, Norge-Pakistan).

Nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret, mener også at Johannes læringscenter er en viktig arena for informasjon og samarbeid. Som tidligere nevnt får krisesenteret mange henvendelser fra ansatte på Johannes i forbindelse med konflikter og vold i parforhold hvor en part eller begge parter er nyankomne flyktninger. På spørsmål om hva slags tanker nøkkelinformanten har om en eventuell fysisk tilstedeværelse av en familievern-ansatt på Johannes læringscenter, svarer hun at dette er en god idé fordi det vil gi spesielt kvinner en større mulighet til å komme i posisjon til å *fortelle selv* om de utfordringene de har. Hun viser til at svært ofte kommer minoritetskvinner med sine ektefeller eller andre familiemedlemmer som snakker på deres vegne. Samme informant mener også at en fysisk tilstedeværelse på læringscenteret vil gjøre tjenesten lettere tilgjengelig og viser eksempelvis til at noen minoritetskvinner har begrenset bevegelsesfrihet.

«Mange har kanskje ikke lov til å gå ut. De har kun lov til å gå ut den tiden de er på skolen [...] Så det hadde vært veldig lurt å ha en rådgiver der» (Ressursperson 2, ansatt på Krisesenteret).

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver, fremhever også en opplevelse blant minoritetsbefolkningen at det eksisterende tilbudet ikke er «lavterskel nok» og at det derfor er «vanskelig å ta kontakt». Vi støtter på denne bakgrunn ideen om at et tilbud på Johannes læringscenter vil kunne være et godt tiltak for å bedre tjenestens tilgjengeligheten og motvirke de hindringene for å søke profesjonell hjelp som kan knyttes til religiøse og kulturelle praksiser.

Andre arenaer som blir nevnt i intervjuene som aktuelle steder å drive informasjons- og veiledningstjeneste fra er NAV og innvandrersorganisasjonene.

8.2. Hva slags kompetanse trenger de som jobber med minoritetsfamilier?

På spørsmål om hvordan et kontor som Familievernkontoret bedre kan nå ut og møte minoritetsfamilier og deres behov, nevner informantene også ulike aspekter ved *interkulturell kompetanse*.

8.2.1. Interkulturell kompetanse

Begrepet interkulturell kompetanse viser til «evnen til å kommunisere hensiktsmessig og passende i en gitt situasjon i forhold til mennesker med andre kulturelle forutsetninger» (Dahl 2001:175). Dahl (2001) identifiserer for øvrig tre vesentlige komponenter i det han kaller interkulturell kompetanse, nemlig *kommunikativ komponent*, *kognitiv komponent* og *affektiv komponent*. Kompetanse relatert til alle disse tre komponentene blir identifisert og reflektert over av informantene.

Kommunikativ komponent (atferd)

Atferd viser til hvordan mennesker handler og oppfører seg i vid forstand, også når det gjelder tale. Sistnevnte kan vi kalle *kommunikativ atferd*. Som Dahl skriver, innebærer kommunikativ atferd evnen til å anvende verbalt og ikke-verbalt språk i en spesifikk kulturell kontekst. I møte med andre kulturer blir man utfordret til å tilpasse sin måte å kommunisere på. Evnen til å tilpasse den kommunikative atferden i en interkulturell kontekst blir av Amir fra Jordan fremhevet som den viktigste kompetansen en tjenesteperson bør inneha i sitt møte med klienter med minoritetsbakgrunn.

«Kommunikasjon, til å begynne med. Igjen, kan du kommunisere og vet hvordan du skal kommunisere ... For vi er jo mennesker, det er jo forskjellige farge og fasoner ... Jeg tror at når du er i en offentlig etat og du vet at her er det mennesker som kommer fra ulike kanter av verden, og alle har sin virkelighetsoppfatning som ikke er den samme som den du har, da er det en fin ting

at du kan da kommunisere i den forstand at du kan tolke de setningene som kommer ut av en person eller kroppsspråket [...] Kroppsspråk kan også lett mistolkes. Men mestrer du det, så er du ganske godt på vei, altså hvis du kan kommunisere» (Amir, Jordan).

Kognitiv komponent (kunnskap)

Kunnskap er relatert til læring og erfaring. Kunnskap om andre kulturer og andre måter mennesker kan kommunisere på, både verbalt og non-verbalt, kan utvide vår forståelse for andre og slik fremme den kommunikative kompetansen (Dahl, 2001).

Kulturkunnskap er av flere informanter nevnt som en viktig kompetanse hos ansatte ved offentlige kontorer generelt og Familievernkontoret spesielt.

«Dette med flerkulturelt og kulturforståelse er veldig viktig. Det må være ... Den kompetansen må den personen ha. Å forstå at kulturer er forskjellige, at familier er bygd opp forskjellige, at menn og damer kan ha ulike roller ...» (Nøkkelinformant 2, ansatt ved krisesenteret).

Marzet fra Russland mener for eksempel at det «burde være obligatorisk for ansatte ved familievernkontor å ha kunnskap om landene deres klienter kommer fra». Med «kunnskap» mener hun spesifikt kunnskap om et lands «kultur», «tradisjoner» og «mentalitet». Med slik kunnskap vil man for eksempel, mener hun, unngå å sette en kvinne i en situasjon hvor hun blir utfordret til å snakke om temaer som kulturelt sett er tabubelagt å snakke om med en mann tilstede.

«Jeg kan for eksempel ikke være villig til å snakke om et spesielt tema hvis det er en mann som sitter ved siden av meg, uavhengig av om han er russisk eller tsjetsjensk. Jeg ønsker kanskje ikke å diskutere noen sånne temaer da. For det finnes slike temaer» (Marzet, Russland).

Noen mener at ansatte også må ha kunnskap om religion, mens andre igjen mener at religion og kultur i stor grad er overlappende og at man ved å erverve seg kunnskap om kultur, også til en viss grad erverver seg kunnskap om religion.

Noen informanter mener at det ikke er nok å ha en *teoretisk tilnærming* til kulturforskjeller og ulike kommunikasjonsstiler. For å legge til rette for at tjenesteytere også får en *praktisk tilnærming* foreslår nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, at studenter/ansatte får mulighet til å bo hos minoritetsfamilier i en kortere periode.

«Det er ikke godt nok at du har [kun] teoretisk kunnskap. Du må omgås mennesker med den bakgrunnen. Du må rett og slett kanskje reise vekk et par uker eller dager og bo sammen med en familie for å tilegne deg [den kunnskapen om] hvordan de opptrer og tenker [...] Hvis jeg skulle anbefalt noe til disse som lager disse studiene, så ville jeg ha gitt dem en klar og tydelig beskjed om at de må ha teori, men også praksis ved å... kanskje bo sammen med en familie over lengre tid for å kunne observere og forstå dem. Det hadde ikke vært dumt altså. For da hadde de lært utrolig mye. Da hadde de nok sett disse familiene, møtt dem på en helt annen måte. På en bedre måte» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Yasmin med bakgrunn fra Pakistan nevner «studieturer» som et eksempel på et tiltak som vil kunne bidra i å styrke den interkulturelle kompetansen hos ansatte som arbeider med minoritetsfamilier.

Affektiv komponent (holdninger)

I følge Dahl omfatter denne komponenten «personlighetstrekk som åpenhet, nysgjerrighet, evnen til undring, evnen til å ta den andres perspektiv (empati), respekt for andres verdier og evnen til å

forholde seg mentalt fleksibel til nye situasjoner som kan være flertydige og dermed åpne for forskjellige fortolkninger» (Dahl 2001 : 176).

Yasmin fremhever respekt som spesielt viktig i møte med tjenestemottagere. Hun mener at forståelse bør vises med respekt og ikke med fordømmelse. «Du trenger ikke å alltid å være enig, det er ikke det som er respekt for meg. Respekt er faktisk [det] at du ikke blir dømt.» (Yasmin, Nore-Pakistan).

Evnen til å ta den andres perspektiv blir uttrykt på følgende måta av Erez fra Tyrkia:

«[Du må] å prøve å forstå den personen du snakker med. Prøve å se på andre vinkler... Prøve å forstå den andre [...] Og så skal du prøve å formidle at du forstår den personen. Det er veldig viktig.» (Erez, Tyrkia).

Evnen til å forholde seg mentalt fleksibel og åpen for ulike fortolkninger i en gitt situasjon blir nevnt av mange informanter i forbindelse med hvorvidt minoriteter skal møtes som *mennesker* eller *kulturbærere*. Nøkkelinformant 2, ansatt på krisesenteret, sier eksempelvis at mange av de som i utgangspunktet er forholdsvis åpne for å ta kontakten med Familievernkontoret ofte er unge kvinner eller menn som er født og oppvokst i Norge med innvandrerforeldre. Hun mener at siden de føler seg norske og tenker «på norsk», forventer de å bli møtt på likt linje som norske klienter. Blir de møtt som *minoriteter*, så kan det føre til misforståelser og at de mister interessen for tilbudet.

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, mener også at det er avgjørende at ansatte ved offentlige kontorer, blant annet på familievernkontor, møter minoritetsperson ikke som kulturbærere men først og fremst som individer som søker hjelp og forståelse:

«Altså, det er det jeg sier til alle - når du møter en person, så skal du møte den personen som et menneske. Ikke se hva de har på seg, eller hvilke farge de er. Du møter et menneske, det må være utgangspunktet. Så enkelt og så greit er det [...] Når du først møter noen, så skal du møte de med blanke, bare blanke ark, og som et menneske. Så bygger du opp samtalen ut i fra det. En samtale. Så ser du jo veldig fort hva det går i, ikke sant. Og så tar man forbeholdene etter hvert som de kommer da, ut i fra de informasjonene du får.» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

For å kunne møte en klient som et menneske og ikke som en kulturbærer, bør ansatte ved Familievernkontoret selv ha et reflektert og bevisst forhold til seg selv som kulturbærere. En viktig side ved det å være profesjonell tjenesteperson i et flerkulturelt samfunn må handle om å være kulturbevisst og dermed reflektert når det gjelder hvordan egen «kulturlighet» vil kunne innvirke på profesjonsutøvelsen og det faglige skjønnet i gitte situasjoner. De bør med andre ord være kritiske til egne holdninger og reflektere over hvilken rolle de spiller i deres måte med familier med minoritetsbakgrunn. Dette blir fremhevet av Dahl (2001; 2013) og også vist til i litteraturgjennomgangen tidligere i denne rapporten.

8.3. Rekruttering av ansatte med minoritetsbakgrunn

Flere informanter mener at rekruttering av ansatte i offentlige tjenester generelt og på Familievernkontoret spesielt, vil ha en positiv effekt med tanke på 1) å nå ut til minoritetsfamilier og 2) å møte disse på en god måte.

«Jeg vil nesten si 'glem det'[om å familier med minoritetsbakgrunn til å oppsøke Familievernkontoret] hvis dere ikke gjør det [ansetter folk med minoritetsbakgrunn]. Du [intervjueren] for eksempel, du blir bedre tatt imot av en pakistansk familie på grunn av at du kommer fra Ukraina og hvis du sier at «jeg også kommer fra en kultur der storfamilien er veldig viktig». Da føler de seg mye mer avslappet» (Yasmin, Norge-Pakistan).

Informanten viser her til at storfamilien kan være viktig i mange kulturer, og at nettopp dette kan fungere som et felles utgangspunkt i møtet mellom terapeut og klient si en familierapikontekst, hvilket igjen vil kunne skape tillit og legge til rette for forståelse tidlig i samtalen.

Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiveren, uttrykker på sin side at ved å rekruttere ansatte med minoritetsbakgrunn, vil kontoret i større grad gjenspeile det generelle mangfoldet i Norge i dag, samt bidra til fornyelse og nytenkning:

«De [Familievernkontoret] er nødt til å tenke mangfold når det gjelder ansettelse. Rett og slett fordi det er noe med hvem de gjenspeiler i samfunnet. Det gjør de ikke når du kommer inn på Familievernkontoret der altså! Så det er noe med hvilke tilbakemeldinger du gir når du møter den gruppen, ikke sant ... Det skal gjenspeile samfunnet du lever i når du kommer inn på et offentlig kontor. Gjør det ikke det, så forteller det jo noe om den arbeidsplassen óg da, tenker jeg. At de er firkanta, rett og slett. Gammeldagse, og de trenger nye input og frisk pust. Andre ideer og tanker for å få dem til å bare snu på ting litt annerledes og tenke litt annerledes. Det tror jeg alle har godt av, ikke bare Familievernkontoret» (Nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver).

Nøkkelinformanten viser også til egen erfaring og forteller at ofte betror folk seg til henne nettopp fordi hun selv har minoritetsbakgrunn.

«Enkelte ganger opplever jeg at de sier til meg at: 'Med deg kan jeg være så åpen og ærlig og fortelle alt, det kan jeg ikke gjøre med psykologen min en gang'. Så sier jeg: 'Ja, men jeg er ingen psykolog, så du er nødt for å få profesjonell hjelp'. [Så svarer de:] 'Ja, men jeg klarer jo ikke å være åpen med den personen fordi at den personen har ikke samme bakgrunn og den kan ikke å forstå meg'» [nøkkelinformant 1, minoritetsrådgiver].

Samtidig uttrykket noen informanter at ansatte med minoritetsbakgrunn også kan ha en motsatt effekt. Zara, som kommer fra Tyrkia og som kjenner godt til mange minoritetsmiljøer i Stavanger, påpeker at det finnes mye mistillit innad i miljøene. Hun mener at noen hypotetiske klienter sannsynligvis vil unngå å snakke om sine problemer med noen med samme etniske bakgrunn som de selv av frykt for at informasjonen vil komme ut til andre i miljøet. En kvinnelig informant fra fokusgruppeintervjuet er av samme oppfatning:

«Jeg tenker og liksom at folk er jo mer redde for ... For eksempel, om en tyrker kommer til Familievernkontoret og møter en tyrker, så ville det jo være litt skummelt hvis de treffes igjen [andre steder]. Men om det er noen som ikke har noe kjennskap til tyrkere eller det tyrkiske miljøet i byen, så vil det vært greit» (kvinne, fokusgruppediskusjon).

Derfor tror Zara at noen personer med minoritetsstatus heller vil stole på etniske nordmenn enn på personer fra deres etnisk miljø. Vi hevder likevel at det ikke er rådgiverens etniske bakgrunn som er nøkkelen til et vellykket møte mellom klient og terapeut, men evnen til å skape en setting hvor klienten føler seg trygg. Samtidig vil, i noen tilfeller, informasjon om at det finnes ansatte med minoritetsbakgrunn, og kanskje også med spesifikke språkkunnskaper, spille en rolle i prosessen hvor man skal bestemme seg for om man skal ta kontakt eller ei.

En av informantene hadde ikke hørt om Familievernkontoret før han fikk høre om det i forbindelse med dette prosjektet. Som en del av rekrutteringsstrategien, og slik vi er pålagt å gjøre det i enhold til forskningsetiske prinsipper, fortalte vi om hvem Familievernkontoret er og hva de gjør. Informanten viste stor interesse for tjenesten, og vi fortalte at en av de ansatte har samme morsmål som han selv. Noen uker etter intervjuet kunne informanten fortelle oss at han sammen med sin ektefelle hadde oppsøkt kontoret og spurt om en samtale med terapeuten som snakker deres morsmål. Han formidlet at de hadde vært i samtale med denne terapeuten og at han var fornøyd med tjenesten og ville gå igjen. Den aktuelle terapeuten kommer ikke fra samme land som informanten.

Eksempelet viser at det kan være hensiktsmessig å ha en fleksibel strategi når det gjelder hvilken rådgiver klientene skal få. Hvis man helst vil snakke med en ansatt med etnisk norsk bakgrunn, så bør man prøve å ivareta et slikt ønske, og vise versa. Det som kan være viktig for noen minoritetsfamilier er at rådgiveren selv har erfaring fra å være en minoritet i Norge. Dette trenger ikke å innebære at man nødvendigvis må komme fra samme land som familien.

En av kvinnene i fokusgruppediskusjonen påpeker at for å få flere med minoritetsbakgrunn inn i familievernnet, må man også gå aktivt inn for å motivere studenter med minoritetsbakgrunn til å velge studieretninger som er relevante for tjenesten. Denne utfordringen med sitt fokus på å koble egen personlige minoritetserfaring med de profesjonelle verktøy man kan tilegne seg gjennom høyere utdanning, lar vi være opptakten til konklusjonskapittelet. Her blir nettopp behovet for interkulturell kompetanse og viktigheten av å verdsette og aktivt innarbeide klientens egen kunnskap og erfaringshorisont som ressurs i rådgivningen, bli vektlagt.

9. KONKLUSJON

9.1. Oppsummering og drøfting

Vi har i denne rapporten hatt fokus på familierådgivning blant muslimske familier i Sør-Rogaland, og forskningsspørsmålet har vært formulert som følger: «Hvordan foregår familierådgivning i muslimske familier». For å besvare denne problemstillingen har vi utført en systematisk gjennomgang av litteratur på temaet, samt innhentet empirisk datamateriale ved hjelp av kvalitative intervjuer (15 individuelle intervjuer og ett fokusgruppeintervju), samt uformelle samtaler med og observasjoner i muslimske miljøer og i moskeer i Stavanger og omegn. Vi vil her oppsummere og drøfte våre empiriske funn, for så å si noe om disse i lys av eksisterende litteratur.

Vi finner at familie fremstår som viktig for alle våre informanter, inkludert de som har konfliktfylte relasjoner til en eller flere familiemedlemmer. Mens familien for noen først og fremst er kjernefamilien, inkluderer andre umiddelbart andre familiemedlemmer i sin definisjon av familien. Hvordan «den muslimske familien» defineres, varierer fra en religiøs og nominell definisjon til en relasjonell og verdimeslig definisjon. Andre poengterer at en muslimsk familie kan ha et sterkere forhold til muslimsk kultur enn til muslimsk religion og, slik, definere seg som «tradisjonsmuslimer». Andre igjen fremhever at deres arabiske identitet, som går på tvers av både religion og landegrenser, oppleves som viktigere enn deres muslimske identitet. Videre kan et individ identifisere seg selv som ikke-muslim, men allikevel i større eller mindre grad ha en aktiv relasjon til en muslimsk familie. Begrepet «den muslimske familien» bør med andre ord forstås i vid forstand, og i mange sammenhenger fremstår kanskje begrepene «minoritetsfamilier», «migrantfamilier» eller «flerkulturelle familier» som mer sakssvarende.

Åpenhet og medmenneskelighet blir spesielt fremhevet som muslimske verdier og symboliserer for informantene evnen til å møte alle mennesker på lik linje, uavhengig av religiøs tilknytning. Evnen til å være en del av nettverk som går på tvers av religiøse og/eller etniske grenser gjenspeiles i forholdet til det religiøse rom og organisert religion. *God oppførsel* og *tilgivelse* blir også identifisert som muslimske verdier og kan knyttes opp mot konflikter (normative konflikter relatert til handlinger) og konfliktløsning (tilgivelse som grunnleggende prinsipp i islam) som er kjernen i prosjektet.

I vårt utvalg finnes både det som kan kategoriseres som *lavkonfliktfamilier* og *høykonfliktfamilier*. Noen av de identifiserte utfordringene kan ikke direkte relateres til familienes status som minoritetsfamilier (hverdagslogistikk, økonomi, «vanlig kranling») Det er imidlertid viktig at en situasjon som kan defineres som «ikke-kulturell» i en familie (som for eksempel en stram økonomi grunnet en lengre sykemelding), i andre familier kan forstås i lys av kultur og/eller migrasjon (som for eksempel stram økonomi fordi store deler av inntekten blir sendt til familiemedlemmer i hjemlandet). En bevissthet rundt betydningen av person og situasjon via en *kontekstuell tilnærming* er derfor viktig. Andre utfordringer og konflikter som våre informanter forteller om kan i større grad knyttes opp mot deres status som *transnasjonale familier* hvor det stilles forventninger både her (i Norge) og der (i hjemlandet) av ulike familiemedlemmer, (etniske) nettverk og/eller det norske samfunnet generelt. Spesielt informantene som kom til Norge som barn forteller at de har opplevd en flerkulturell oppvekst som spesielt utfordrende og tidvis vanskelig. Noen forteller om en særdeles streng sosial kontroll, utøvd av foreldrene, i form av begrensede mulighet for deltakelse på

skoleturer og fritidsaktiviteter, opphold i hjemlandet under tvang, valg av studieretning og yrke eller valg av partner. Andre fremhever den kontinuerlige navigering mellom to kulturer, i løpet av barne- og ungdomstiden, som spesielt utfordrende. Flere forteller om «opprørske» perioder hvor de har tatt avstand fra enten norsk eller etnisk kultur, for så, i voksen alder, finne et mer balansert forhold til sin flerkulturelle identitet. En av informantene forteller imidlertid at han opplever at han har tatt varig skade av sin flerkulturelle oppvekst preget av en streng far.

Aspekter relatert til ulike akkulturasjonsprosesser kan føre til utfordringer i ekteskapet. I vårt datamateriale er det hovedsakelig i forhold der partene har ulik botid dette fremstår som spesielt utfordrende. Ytre symboler som klær, sminke og hijab, samt kjønnsmessige normer relatert til familie- og arbeidsliv kan her fremstå som konfliktskapende. Her er også en kontekstuell tilnærming viktig. Ulike ektefeller vil ha ulike tilpasningsstrategier der noen vil vektlegge opprinnelseskulturen, mens andre i større grad vil ta avstand fra denne. I forståelsen av ulike tilpasningsstrategier, og eventuelle konflikter relatert til disse, vil en *interseksjonell tilnærming* være viktig, der variabler som etnisitet, kjønn, sosial klasse, alder og generasjon vil kunne si noe om identitet og makt, i vid forstand.

Når det gjelder konfliktløsning skjer denne først og fremst innenfor rammen av familien. Medlemmer av den utvidede familien, i Norge, i hjemlandet eller i et tredje land, kan stille opp, på forespørsel eller på eget initiativ, som rådgivere eller meglere. Involvering av familiemedlemmer i forbindelse med konflikter kan oppleves som både positivt (konflikten løses), negativt (involveringen gjør at konflikten eskalerer eller at nye konflikter oppstår) eller som en forpliktelse («slik er det i vår kultur»). Noen forteller at de som ektepar har bestemt at de skal løse alle utfordringer innenfor husets fire vegger, uten involvering av andre. Det er med andre ord et bredt spekter av måter konflikter løses, eller søkes løst innen rammen av familien, og opplevelsen av dette varierer.

Videre kan venner og kontakter i det utvidede nettverket gi råd og hjelp. Det kan se ut til at disse ofte har minoritetsbakgrunn, men norske venner kan også noen ganger bidra. Videre fremstår minoritetsmiljøenes nøkkelpersoner som aktører som kan bidra i ulike situasjoner. Disse har ofte lang botid, og med kunnskap om både majoritet- og minoritetskulturen fremstår de som mulige kulturoversettere. Det er ofte personer tilknyttet et formelt nettverk (arbeidsplass, innvandrersorganisasjon, politikk, moské ...) som i kraft av dette får en slik status (manifest og latent funksjon), også for majoritetsbefolkningen. I noen tilfeller kan det også se ut som om noen personer blir mer brukt og/eller sett på som ressurspersoner av majoritetsbefolkningen enn av minoritetsbefolkningen.

Hva angår imamens rolle i forbindelse med familierelaterte utfordringer og konflikter, ser denne i stor grad ut til å være av religiøs karakter, hvor det religionen sier om et aspekt eller en handling, blir vektlagt. Kun en av informantene forteller at hun og ektemannen har brukt en imam og en kvinnelig *hoca* tilknyttet moskeen i forbindelse med ekteskapelige utfordringer relatert til «hva som er kultur og hva som er religion» og at hjelpen de fikk, løste situasjonen. Imamen selv forteller at han i liten grad blir spurt om råd i forbindelse med familieutfordringer og forklarer dette med at medlemmer i moskeen har sett han vokse opp og fortsatt betrakter han som et barn. Om han befinner seg i Oslo, blir han derimot i større grad konsultert. Igjen ser vi hvordan konteksten har innvirkning på en situasjon. Det kan være at i andre geografiske kontekster kan imamen(e) ha en annen og større rolle. I Stavanger er antall imamer begrenset (ikke alle moskeene har en imam). I

tillegg er noen av disse i Norge på et tre måneders langt turistvisum. Deres eventuelle rolle som brobyggere mellom moskeen og tjenestetilbudet er i slike tilfeller begrenset. Samtidig kan andre personer tilknyttet moskeen, men som ikke har status som imam, inneha en slik rolle (som for eksempel den kvinnelige *hocaen* nevnt over). Det som er viktig er å være bevisst på at miljøet i moskeen kan ha en rådgivende funksjon for noen, men ikke for alle.

Hva angår offentlige nettverk, har informantene ulike tanker og erfaringer med disse. En tendens er imidlertid at minoritetsfamilier i liten grad oppsøker offentlige tjenester generelt i forbindelse med familierelaterte utfordringer og konflikter. Dette forklares i datamaterialet på følgende måte: 1) I muslimske familier er normen at konflikter løses innad i familien og at 2) tilsvarende tjenester (derfor) ikke finnes i hjemlandet. De fremstår derfor som fremmede, hvilket igjen kan relateres til 3) en generell mangel på informasjon om profesjonelle tjenester generelt og familievernet spesielt. Videre er det en viss 4) frykt for ikke å bli forstått fordi kulturaspektet enten blir overvurdert eller undervurdert av tjenestepersonellet i deres møte med gruppen. Dette kan igjen knyttes til 5) manglende interkulturell kompetanse hos ansatte med norsk bakgrunn og for få ansatte med minoritetsbakgrunn. Videre blir spesielt barnefamiliers mulige hindringer når det gjelder å ta kontakt med tjenesten relatert til 6) bildet og frykten mange av disse har for offentlige tjenester generelt og barnevernet spesielt.

Selv om tendensen går i retning av at konflikter blir løst innad i familien, betyr ikke det at formelle aktører ikke blir konsultert. Krisesenteret forteller eksempelvis om stor pågang fra minoritetskvinner, og flere av informantene har en formening om senteret som et sted hvor man får god hjelp. Minoritetsrådgiveren ved en ungdomsskole i Stavanger forteller på sin side om mange samtaler med unge, men også deres foreldre, relatert til familierelaterte konflikter og utfordringer. Hva angår Familievernkontoret spesielt, fremkommer det både positive og mindre positive tanker og erfaringer om tilbudet. Det foreligger imidlertid enighet om at tilbudet bør eksistere og at forbedringspotensialet med tanke på å nå ut til og møte minoritetsfamilier, først og fremst ligger i å bedre *informasjonen* om at tjenesten eksisterer og i å møte familiene med *interkulturell kompetanse* som viser til evnen til å kommunisere hensiktsmessig og passende i en gitt situasjon i forhold til mennesker med en annen kulturell bakgrunn. Å være kritisk til egne holdninger og reflektere over hvilken rolle de spiller i måten man møter familier med minoritetsbakgrunn på, er her sentralt.

Våre empiriske funn samsvarer i stor grad med den eksisterende litteraturen på temaet. Spesielt familiens betydning og rolle generelt og i forbindelse med konflikter og konfliktløsning, samt den generelle skepsisen mot offentlige tjenester og opplevelsen av å ikke bli forstått, blir spesielt synliggjort både av oss og av andre. Våre bidrag kan først og fremst relateres til 1) den *geografiske konteksten* studien har tatt utgangspunkt i som er Stavanger. At studien er kontekstuellet forankret og at bidraget blant annet innebærer kontekstualisering av mer generalisert kunnskap, er viktig med tanke på lokal kunnskapsutvikling på det flerkulturelle feltet generelt og familievernet spesielt. Videre vil vi fremheve at 2) tilnærmingen vektlegger *minoritetenes stemme* uavhengig av deres tilknytning til en spesifikk moské eller erfaring med familievernet. I tillegg har vi i intervjuene hatt fokus på familierelaterte hendelser og konflikter i et livsløpsperspektiv, hvor disse har blitt beskrevet og drøftet i lys av en *longitudinell tilnærming*. Slik mener vi at vi, til tross for et forholdvis begrenset antall informanter, har løftet frem 1) de mange måtene man kan være del av og relatere til en muslimsk familie på, 2) ulike konflikter og måter disse løses på, samt hvordan de utvikles over tid eller kan relateres til en eller flere epoker eller situasjoner i livet og 3) at

informasjon og kompetanse er sentralt for å få flere minoritetsfamilier til å oppsøke tjenesten i forbindelse med familierelaterte utfordringer og konflikter og slik kunne oppleve at de blir møtt på deres behov på en god måte.

9.2 Anbefalinger

1. *Etablering av et lavterskeltilbud for nyankomne flyktninger.* Det er viktig at de familiene som nå kommer tidlig i migrasjonsfasen får hjelp og gjøres kjent med det eksisterende norske hjelpeapparatet. Tidlige intervensjoner vil også ha forebyggende effekter. Vi anbefaler spesifikt å undersøke mulighetene for ytterligere å styrke samarbeidet med Johannes læringscenter i form av opprettelse av en prosjektstilling med fysisk tilstedeværelse på senteret. Det er viktig at representant(ene) fra familievernnet på et slik opplæringscenter har interkulturell kompetanse og kjennskap til relevante fremmedspråk. Representanten bør også ha pedagogisk kompetanse eller erfaring og bidra i klasserommene når det er relevant. Innenfor samme logikk anbefaler vi også å styrke samarbeidet med lokale asylmottak.
2. *Styrke den formelle interkulturelle kompetansen hos ansatte i familievernnet via formell etter- og videreutdanning (studiepoenggivende).* Dette kan skje via praktisk og eventuelt økonomisk tilrettelegging for videreutdanning innen problemstillinger vedrørende flerkulturelle tematikker for de som ønsker det.
3. Ved stor interesse blant de ansatte, bør mulighetene for et *felles løft og et skreddersydd studieløp* diskuteres. SIK og VID Vitenskapelig høyskole (som eier SIK) kan være aktuelle aktører i forbindelse med et slikt løft.
4. *Styrke den interkulturelle kompetansen hos ansatte via etablering av pilotprosjekt hvor profesjonsutøvere i familievernnet besøker minoritetsfamilier over tid og deltar i deres familieliv (ikke studiepoenggivende).* Tilsvarende tilnærming er brukt i forbindelse med utviklingsprosjekter i en afrikansk kontekst. Organisasjonspsykolog ved SIK Sigurd Haus har solid erfaring med metoden og kan være med i diskusjonen rundt et eventuelt design. Prosjektet vil styrke den interkulturelle kompetansen som realkompetanse hos ansatte i familievernnet.
5. *Styrke andelen ansatte med minoritetsbakgrunn i familievernnet.* I tillegg til en generell rekrutteringsstrategi kan det etableres en eller flere stipendordninger for studenter eller profesjonsutøvere med minoritetsbakgrunn som ønsker å ta en mastergrad, på heltid eller deltid, innenfor fagfelt som er relevante for familievernnet. Her kan det også legges til rette for at aktuelle kandidater får tilgang til datamaterialet som er produsert i forbindelse med dette prosjektet og at forskere som har deltatt i prosjektet kan figurere som veileder(e) og/eller bi-veileder(e).
6. *Styrke informasjonsarbeidet rettet mot minoritetsfamilier.* Dette kan gjøres ved å oversette informasjonsfilmen produsert i forbindelse med dette prosjektet til ulike språk. Flere filmer, med ulikt fokus og med høy migrasjonspedagogisk og visuell kvalitet, bør også produseres, samt gode informasjonsbrosjyrer – også på ulike språk.
7. *Utarbeidelse av nettside med utgangspunkt i prosjektet som kan brukes som en ressurs for både relevante fagmiljøer og klientgruppen.* Her kan rapporten og de korte filmsnittene ligge, samt linker til andre relevante ressurser og aktører av ulik karakter.

Bibliografi

- Abbott, D. A., Springer, P. R., & Hollist, C. S. (2012). Therapy with Immigrant Muslim Couples: Applying Culturally Appropriate Interventions and Strategies. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 11(3), 254-266.
- Abdullah, S. (2007). Islam and counseling: models of practice in Muslim communal life. *The Journal of Pastoral Counseling*, 42(2007), 42-55.
- Aissaoui, N. (2012). Det handler om å bygge bruere. Hvordan opplever fagpersoner møte med klienter med innvandrerbakgrunn? Masteroppgave.
- Al Khateeb, J. M., Al Hadidi, M. S., & Al Khatib, A. J. (2014). Arab Americans with Disabilities and Their Families: A Culturally Appropriate Approach for Counselors. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 42(4), 232-247.
- Alizadeh, V., Törnkvist, L., & Hylander, I. (2011). Counselling teenage girls on problems related to the 'protection of family honour' from the perspective of school nurses and counsellors. *Health & Social Care in the Community*, 19(5), 476-484.
- Al-Krenawi, A., & Graham, J. R. (2000). Culturally sensitive social work practice with Arab clients in mental health settings. *Health and Social Work*, 25(1), 9.
- Al-Krenawi, A., & Jackson, S. (2014). Arab American Marriage: Culture, Tradition, Religion, and the Social Worker. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 24(2), 115-137.
- Al-Mateen, C. S., & Afzal, A. (2004). The Muslim child, adolescent, and family. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 13(1), 183-200.
- Alshugairi, N. (2010). Marital Trends in the American Muslim Community: A Pilot Study. *Journal of Muslim Mental Health*, 5(3), 256-277.
- Ansar, N. (2012). "Håp i arbeid mot tvangsekteskap og æresrelatert vold." Tidsskrift for Norsk psykologforening, 49 (8), 784-785.
- Ashbourne, L. M., Baobaid, M., & Azizova, K. S. (2012). Expanding Notions of Family Time and Parental Monitoring: Parents' and Adolescents' Experiences of Time Spent Together and Apart in Muslim Immigrant Families. *Journal of Comparative Family Studies*, 43(2), 201-215.
- Basch, L. G., Glick-Schiller, N., & Szanton Bland, S. (1994). Nations Unbound. Transnational Projects, postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States.
- Basit, T. N. (1997). 'I Want More Freedom, but Not Too Much': British Muslim girls and the dynamism of family values. *Gender and education*, 9(4), 425-440.
- Baggerly, J., & Abugideiri, S. E. (2010). Grief counseling for Muslim preschool and elementary school children.(Report). *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 38(2), 112-124.
- Baptiste Jr, D. A. (1990). The treatment of adolescents and their families in cultural transition: Issues and recommendations. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 12(1), 3-22.
- Bergset, K. (2010). Systemisk familierapi som kulturkompetanse: familierapeutar si oppleving av systemisk familierapi som fagleg bakgrunn for tverrkulturell dialog.
- Berry, J. W. (1997). Lead article: Immigration, Acculturation and Adaptation. And comments by Lazarus, Kagitcibasi, Pick Schönplug and Ward. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Bondesen, E. (1994). I gode og onde dager - kloden rundt: tverrkulturell foreldremekling: et samarbeidsprosjekt mellom Kirkens familierådgivningskontor Holmlia og Redd barna. Oslo: Redd Barna. 4/94.
- Bradby, H., Varyani, M., Oglethorpe, R., Raine, W., White, I., & Helen, M. (2007). British Asian families and the use of child and adolescent mental health services: a qualitative study of a hard to reach group. *Social Science & Medicine*, 65(12), 2413-2424.

- Bredal, A. (2002). Sviket mot minoritetsungdommen : om ulike strategier i arbeidet mot tvangsekteskap, med fokus på mekling. *Embla*, 7 (7): 48-52.
- Bushfield, S., & Fitzpatrick, T. R. (2010). Therapeutic Interventions with Immigrant Muslim Families in the United States. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 29(2), 165-179.
- Caroppo, E., Muscelli, C., Brogna, P., Paci, M., Camerino, C., & Bria, P. (2009). Relating with migrants: ethnopsychiatry and psychotherapy. *Ann Ist Super Sanita*, 45(3), 331-340.
- Carter, B. G. (2010). The Strengths of Muslim American Couples in the Face of Religious Discrimination Following September 11 and the Iraq War. *Smith College Studies in Social Work*, 80(2-3), 323-343.
- Cook-Masaud, C., & Wiggins, M. I. (2011). Counseling Muslim women: navigating cultural and religious challenges.(Report). *Counseling and Values*, 55(2), 247-256.
- Dahl, Ø. (2013). Møter mellom mennesker. Innføring i interkulturell kommunikasjon. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Danielsen, K. (2007). Regnbueprosjektet - en evaluering : forebyggende arbeid med minoritetsfamilier. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Døving, C. A. (2012). Pressens mørkemenn/troens tjenere – posisjon og selvforståelse blant sunni-muslimske imamer. I C.A. Døving & Berit S. Thorbjørnsrud (red.). *Religiøse ledere: makt og avmakt i norske trossamfunn* (s. 26–46). Oslo: Universitetsforlaget.
- Dyrnes, J. (2007). Mellom mangfold og hegemoni: en studie av et prosjekt rettet mot å forebygge konflikter i minoritetsfamilier. Oslo.
- Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. Garden City, NY: Anchor.
- Goforth, A. N. (2011). Considerations for School Psychologists Working with Arab American Children and Families.
- Graham, J., Bradshaw, C., & Trew, J. (2009a). Adapting Social Work in Working with Muslim Clients. *Social Work Education*, 28(5), 544-561.
- Graham, J. R., Bradshaw, C., & Trew, J. L. (2009b). Addressing Cultural Barriers with Muslim Clients: An Agency Perspective. *Administration in Social Work*, 33(4), 387-406.
- Graham, J. R., Bradshaw, C., & Trew, J. L. (2010). Cultural considerations for social service agencies working with Muslim clients.(Report). *Social Work*, 55(4), 337-346.
- Haboush, K. L. (2007). Working with Arab American Families: Culturally Competent Practice for School Psychologists. *Psychology in the Schools*, 44(2), 183-198.
- Hakim-Larson, J., Kamoo, R., Nassar-McMillan, S. C., & Porcerelli, J. H. (2007). Counseling Arab and Chaldean American families. Practice Report. *Journal of Mental Health Counseling*, 29(4), 301-321.
- Hall, R., & Livingston, J. (2006). Mental Health Practice with Arab Families: The Implications of Spirituality vis-à-vis Islam. *The American Journal of Family Therapy*, 34(2), 139-150.
- Hall, R. E., Livingston, J. N., Brown, C. J., & Mohabir, J. A. (2011). Islam and Asia Pacific Muslims: the implications of spirituality for social work practice. *Journal of Social Work Practice*, 25(2), 205-215.
- Hattar-Pollara, M., & Meleis, A. I. (1995). The stress of immigration and the daily lived experiences of Jordanian immigrant women in the United States. *West J Nurs Res*, 17(5), 521-539.
- Hodge, D. R. (2005). Social Work and the House of Islam: Orienting Practitioners to the Beliefs and Values of Muslims in the United States. *Social Work*, 50(2), 162-173.
- Høydahl, E. (red.) (2014). *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i 13 kommuner*. Rapporter 23. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. Kap. 11. Innvandrer og norskfødte med innvandrerforeldre i Sandnes (s. 403–435); kap. 12. Innvandrer og norskfødte med innvandrerforeldre i Stavanger (s. 436–468). http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/190485?_ts=147aaa8bd38 (lest 9.10.2014)
- Ibrahim, F. A., & Dykeman, C. (2011). Counseling Muslim Americans: Cultural and Spiritual Assessments. *Journal of Counseling & Development*, 89(4), 387-396.

- Johannessen, Ø. L., Odden, G., Ryndyk, O., & Steinnes, A. (2013). Afghans and early childhood education in Norway. SIK-rapport, 2013 (2).
- Jonassen, W. (2013). Fra kvinnemishandling til vold i nære relasjoner. Regjeringens handlingsplaner mot vold. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(01), 46-62.
- Khawaja, J. A. (2014). Reasons and Effects of the Immigration on Lives of Immigrants in Norway. Masteroppgave. Stavanger: MHS.
- Knott, K. (2010). Space and Movement. I Kim Knott & Seán McLoughlin (Eds.). 2010. *Diasporas: Concepts, Intersections, Identities*. London / New York: Zed Books: 79–83.
- Long, W. L. (1994). I gode og onde dager? Mekling med foreldrepar med fremmedkulturell bakgrunn. I Bondesen, E. (Ed.). *I gode og onde dager - kloden rundt: tverrkulturell foreldremekling: et samarbeidsprosjekt mellom Kirkens familierådgivningskontor Holmlia og Redd barna*. Oslo, Redd Barna. 4/94.
- Lopez, G. S. (2004). Kulturmøter på familiekontoret. Erfaringer og eksempler fra praksis. Rapport. Barne-, ungdoms- og familie- direktoratet, region øst.
- Lopez, G. S. (2007). Minoritetsperspektiver på norsk familievern. Klienters erfaringer fra møtet med Familievernkontoret. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport, 9(07).
- Lundqvist, A., Nilstun, T., & Dykes, A. K. (2003). Neonatal end-of-life care in Sweden: the views of Muslim women. *J Perinat Neonatal Nurs*, 17(1), 77-86.
- McFadden, J. E. (1993). Transcultural counseling: Bilateral and international perspectives. Alexandria, VA, US: American Counseling Association.
- McGoldrick, M., Giordano, J., & Garcia-Preto, N. (Eds.). (2005). *Ethnicity and family therapy*. Guilford Press.
- Mourad, M. R., & Abdella Carolan, M. T. (2010). An Ecological Approach to Culturally Sensitive Intervention for Arab American Women and Their Families (Vol. 18, pp. 178-183).
- Nassar-McMillan, S. C., & Hakim-Larson, J. (2003). Counseling Considerations among Arab Americans. *Journal of Counseling & Development*, 81(2), 150-159.
- Nesteruk, O., & Marks, L. D. (2011). Parenting in immigration: Experiences of mothers and fathers from Eastern Europe raising children in the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 809-825.
- Ozyurt, S. S. (2010). Bridge Builders or Boundary Markers? The Role of the Mosque in the Acculturation Process of Immigrant Muslim Women in the United States. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(3), 295-315.
- Østby, L., & Henriksen, K. (2013). Innvandrere – hva vi nå vet og ikke vet. *Samfunnsspeilet* 4.
- Rasmi, S., Daly, T. M., & Chuang, S. S. (2014). Intergenerational Conflict Management in Immigrant Arab Canadian Families. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(7), 1124-1144.
- Sabbah, M. F., Dinsmore, J. A., & Hof, D. D. (2009). A Comparative Study of the Competence of Counselors in the United States in Counseling Arab Americans and Other Racial/Ethnic (4), 29-45.
- Santa-Sosa, E., & Runyon, M. (2015). Addressing Ethnocultural Factors in Treatment for Child Physical Abuse. *Journal of Child & Family Studies*, 24(6), 1660-1671.
- Schbley, B., & Kaufman, M. (2007). Social work practice with Arab Muslim women living in Western societies. *The Journal of Practice Teaching and Learning*, 7(2), 25-38.
- Sciarra, D. T. (1999). Intrafamilial Separations in the Immigrant Family: Implications for Cross-Cultural Counseling. *Journal of Multicultural Counseling & Development*, 27(1), 31-41.
- Shirpak, K. R., Maticka-Tyndale, E., & Chinichian, M. (2011). Post Migration Changes in Iranian Immigrants' Couple Relationships in Canada. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(6), 751-770.

- Skogøy, E. (2008). Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Oslo.
- Springer, P. R., Abbott, D. A., & Reisbig, A. M. J. (2009). Therapy with Muslim Couples and Families: Basic Guidelines for Effective Practice. *The Family Journal*, 17(3), 229-235.
- Sæther, I. (udatert). Transnasjonalisme og kommunikasjon: Et ærlig forsøk på begrepsavklaring. *Sosiologen*. <http://sosiologen.no/student/transnasjonalisme-og-kommunikasjon-et-aerlig-forsok-pa-begrepsavklaring/> [hentet 14.12.2015]
- Tjelflaat, T. (1998). Familiekonferanser som metode i arbeidet med innvandrerfamilier. Trondheim, BUS Midt-Norge. nr 6.
- Vasquez, M. A., & Knott, K. (2014). Three Dimensions of Religious Place-Making in Diaspora. *Global Networks*, 3 (14): 326–347.
- Waagbø, J. (2008). "Møtet med minoritetsfamilien : et forebyggende tiltak i familievernet." *Fontene*, 8: 44-51.
- Windsholt, H. (2009). Rådhuset, *Komposten*, 1/2009: 10–11.
- Ådna, G. M. (2013). Rollemodeller blant muslimer i Stavanger. *Kirke og Kultur*, 2: 202–214.
- Ådna, G. M. (2014). The Reception of Islamic Prophet Stories within Muslim Communities in Norway and Germany. I Itzhak Weismann, Mark Sedgwick og Ulrika Mårtensson (Eds.). *Islamic Myths and Memories. Facing the Challenge of Globalization*. (s. 209–232). London: Ashgate.
- Ådna, G. M. (2015a). Muslimske familier – noen kulturelle og religiøse eksempler. I Elise Kipperberg (red.). *Når verden banker på. Nye utfordringer for profesjonsutøvelse*. (s. 157–182) Bergen: Fagbokforlaget.
- Ådna, G. M. (2015b). Troende, trøstende og kanskje tvilende – transnasjonal muslimsk hverdag. I Anne Kalvig og Anna Rebecca Solevåg (eds.). *Levende religion: Globalt perspektiv – lokal praksis*. (s. 132–153) Stavanger: Hertevik.
- Aalandslid, V. (red.) (2007). *Innvandrerens demografi og levekår i 12 kommuner i Norge*. Oslo / Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå: Rapporter (24), kap. 11: Fakta om innvandrerbefolkningen i Stavanger (s. 180–195). https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_200724/rapp_200724.pdf (lest 9.10.2014)

Vedlegg

Tabeller

Tabell 1. Predefinerte søkeord

På engelsk:	På norsk:
<ul style="list-style-type: none">- Family/Marriage/Couple <u>counseling</u> Muslim (migrant);- Family/Marriage/Couple <u>intervention</u> Muslim (migrant);- Family/Marriage/Couple <u>mediation</u> Muslim (migrant);- Family/Marriage/Couple <u>therapy</u> Muslim (migrant);- Family issue(s) Muslim migrant(s);- Divorce Muslim family(-ies);- Imam role family counseling, intervention, mediation, therapy;- Mental health providers Muslim migrant(s), client(s)	<ul style="list-style-type: none">- familierådgivning muslimer, muslimske familier;- familietiltak muslimer, muslimske familier;- familierterapi muslimer, muslimske familier;- familievern muslimer, muslimske familier;- konfliktløsning muslimske familier;- skilsmisser muslimske familier;- imams rolle muslimske familier, familierådgivning;- helse muslimske familier.

Tabell 2. Databaser og antall kilder angitt

Database	Forsker (MHS) Antall kilder gitt og (vurdert som relevant)	Assistent 1 (UiS) Antall kilder gitt og (vurdert som relevant)	Assistent 2 (UiS) Antall kilder gitt og (vurdert som relevant)
ORIA (engelsk)	65 (24)	51 (21)	67 (29)
ORIA (norsk)	43 (27)	-	-
ERIC	29 (20)	29 (29)	29 (21)
ATLA	9 (9)	9 (9)	9 (7)
PubMed	46 (17)	46 (9)	46 (11)
SocINDEX	28 (18)	24 (10)	27 (11)
CINAHL	37 (12)	30 (13)	32 (13)
NorArt (norsk)	8 (7)	-	-

Tabell 3. Endelige søkestrenger

Database	Søkestreng
ORIA (engelsk)	Full text: (famil* OR marriage* OR couple*) AND (counseling* OR mediation* OR therap*) AND (Muslim* OR Arab*) AND immigrant* AND (USA OR Canad* OR America* OR U.S.A. OR U.S. OR Europ* OR Nordic OR Scandinavia* OR German* OR Brit* OR Norw* OR Swed* OR Danmark OR UK OR U.K.) AND (professional* OR service provider* OR community leader*) AND Islam* + In the title: (famil* OR marriage* OR couple* OR counseling* OR mediation* OR therap* OR social* work* OR client*) AND (Muslim* OR Islam* OR Arab* OR eastern*)
ORIA (norsk)	(familierådgiv* OR familievern* OR familietiltak* OR familieterapi* OR familiemegling* OR familiemekling*) AND (minoritet* OR innvandr* OR muslim* OR islam* OR utlending* OR imam* OR ære* OR tvangs* OR storfamilie*)
ERIC	(Islam OR Muslim OR Muslims OR Islamic OR Arab OR Arabic) AND (family OR couple OR marriage OR marriages) AND (counseling OR therapy OR mediation)
ATLA	(Islam* OR Muslim* OR Arab*) AND (family* OR families OR familial OR couple* OR marriage*) AND (counseling* OR therapy OR therapies OR mediation*)
PubMed	(family OR families OR marriage* OR couple*) AND (counseling* OR mediation* OR therapy OR therapeutic OR therapies) AND (Muslim* OR Arab OR Arabs OR Arabic OR Middle-eastern) AND (immigrant* OR migrant*) NOT (cancer OR tuberculos*)
SocINDEX	(famil* OR marriage* OR couple*) AND (counseling* OR mediation* OR therap*) AND (Muslim* OR Arab* OR Islam* OR Middle Eastern) AND (immigrant* OR migrant*)
CINAHL	(famil* OR marriage* OR couple*) AND (counsel* OR mediat* OR therap* OR interven*) AND (Muslim* OR Arab* OR Islam* OR Eastern) AND (immigrant* OR migrant*)
NorArt (norsk)	(familierådgiv* OR familievern* OR familietiltak* OR familieterapi* OR familiemegling*) AND (minoritet* OR innvandr* OR muslim* OR islam* OR utlending* OR imam* OR ære* OR tvangs* OR storfamilie* OR identitet*)

Tabell 4. Informantenes landbakgrunn og aldersgruppe³³

No.	Landbakgrunn	Kjønn	Alder
1	Irak	Kvinne	27-29
2	Jordan	Mann	27-29
3	Tyrkia	Kvinne	27-29
4	Norge (Pakistan)	Kvinne	27-29
5	Tyrkia	Mann	30-36
6	Norge (Pakistan)	Kvinne	30-36
7	Egypt	Mann	30-36
8	Russland	Kvinne	45-49
9	Syria	Mann	45-49
10	Afghanistan	Mann	50-54
11	Sri Lanka	Kvinne	55-59
12	Sudan	Mann	55-59

³³ For å sikre informantenes anonymitet har vi bevisst ikke knyttet andre variabler enn aldersgruppe til hver enkelt informant.

Intervjuguider

1. Individuelle intervjuer

Fødeland / *country of birth* :

Fødeby / *city of birth* :

Foreldrenes fødeland / *parents' country of birth* :

Alder / *age* :

Statsborgerskap / *Citizenship* :

Hvis født utenfor Norge, årstall informanten forlot sitt hjemland / *If born outside Norway, when did the person leave the country of birth* :

Hvor dro personen? (rekonstruere migrasjonshistorien og forstå logikken) / *where did the person go? (reconstruct the migratory trajectory and understand the logic)* :

Årstall personen ankom Norge / *year of arrival to Norway*:

Utdanning / *education* :

Yrke / *job situation (what and where)* :

Sivil status / *marital status* :

Om gift, årstall / *if married, year of marriage* :

Om skilt, årstall gift og årstall skilt / *if divorced, year of marriage and divorce* :

Antall barn / *number of kids* :

Alder barn / *age of the kids* :

Bosted / *place of residence (city and district)* :

Bor sammen med / *live together with* :

Leier eller eier bolig / *own or rent house/apartment* :

-
- Kan du fortelle litt om hvordan livet ditt var i *hjemland?/din barndom i Norge?
*Can you tell me about how your life was back in *home country*
 - Kan du si noe om hvordan og hvorfor du kom til Norge?
Can you tell me why and how you came to Norway?
 - Kan du si noe om den første tiden din i Norge?
Can you tell me about your first time in Norway?
 - Hva betyr din familie for deg (i ditt daglige liv)?
What does your family mean to you (in your everyday life)?
 - Når er det godt å være en familie? (gjerne eks. på konkrete situasjon)
When is it good to be a family?
 - Når er det vanskelig å være en familie? (gjerne eks. på konkrete situasjon)
When is it difficult to be a family?
 - Er det annerledes å være ektepar (evt. familie) her enn i ditt hjemland?
Is it different being a family here and being a family in your home country?
 - Hvordan er det å oppdra barn i en annen kultur?
How is it to raise your children in another culture?
 - Når du kommer i en vanskelig situasjon, hvem spør du om råd?
When you are in a difficult situation, whom do you ask for advice?

- Kan du si noe om dine nettverk?
Can you tell me anything about your networks?
 - *Family*
 - *Friends*
 - *Jobs*
 - *Leisure activities*
 - *Religious organizations*
 - *Other organizations*

- Hva betyr din religion for deg i ditt daglige liv?
What does religion mean to you in your everyday life?

- Definerer du deg selv som en muslim?
Do you define yourself as a Muslim?

- Går du i noen av moskeene i området?
Do you attend any of the mosques in the Stavanger region?

- Hva er din definisjon på en muslimsk familie (hvem kan kalles en muslimsk familie og hvem kan ikke?)
What is your definition of a Muslim family? (who is a Muslim family and who is not?)

- Hvor tror du de fleste muslimer i Rogaland spør om råd?
Where do you think Muslim families in Rogaland tend to go to seek advice?

- Kjenner du til noen steder eller folk som kan hjelpe eller gi råd når man trenger det?
Do you know about any place or a person one can contact when one has a problem?

- Har du noen gang vært i kontakt med disse? Hvordan opplevde du det? Ble du møtt med forståelse?
Have you ever been in contact with any of these places/persons? How did you experience that? Do you feel that you were understood?

- Hva slag kompetanse tenker du er viktig at en har i møte med minoritetsfamilier?
People working with minority families, what kind of competences do you think it is important that they have?

- Har du hørt om Familievernkontoret?
Have you ever heard about the Familievernkontoret [The office for family counseling]?

- Er det et tilbud du som minoritet savner i Rogaland?
Is there something you miss in terms of help in Rogaland? (the offer directed towards minority families)

- Hva kan du si om dine fremtidsplaner?
What are your plans for the future? (short (job, family, education...) and long term (return?))
 - Ang. Familie, om man ikke er gift, hva slags familie ønsker du å forme?
 - With regards to family, if not married, what kind of family would you like to have?

- Takk for at du stilte opp, det setter vi pris på. Kanskje du kan si noen ord om hvorfor du takket ja til å stille opp?
Thank you for sharing your history/thoughts with me. I really appreciate it. Maybe you can say a couple of words about why you accepted to participate?

2. Intervjuer med nøkkelinformanter

Fødeland / *country of birth* :

Alder / *age* :

Utdanning / *education* :

Yrke / *job situation (what and where)* :

- Kan du fortelle meg om din jobb?
Can you tell me about your job?
- Kan du si noe om din kontakt med det muslimske miljøet?
Can you say something about your contact with groups with Muslim background?
- Hva slags utfordringer møter personene du har kontakt med?
What kind of problems/challenges/dilemmas do the persons you meet have?
- Kan du si noe spesifikt om familiemessige utfordringer?
Can you say something about family related problems/challenges/dilemmas?
- Hvordan kan du hjelpe/rådføre dem?
How can you help them/give them advice?
- Er det annerledes å være ektepar (evt. familie) her enn i ditt hjemland?
Is it different being a family here and being a family in your home country?
- Hvordan er det å oppdrage barn i en annen kultur?
How is it to raise your children in another culture?
- Hvor tror du familier (mor, far eller begge) går, eller til hvem går de, når de trenger råd eller hjelp?
Where or to whom do you think Muslim families (mother or father or both) tend to go when they need help or advice?
- Har du et inntrykk av at det er mange eller få med muslimsk bakgrunn som er tilknyttet en moske eller en annen type religiøs forening eller struktur?
Do you think that many or few of the Muslims in the region go to a Mosque or are member of a religious organization/structure?
- Føler du at tilbudet for minoritetsfamilier er godt nok? Om ikke, hva foreslår du?
Do you feel that the help offered to minority families in the Stavanger region is good enough? If not, what kind of help (structure) would you suggest?
- Tenker du at det offentlige bør ha et tilpasset tilbud for muslimske familier?
Do you think that the public services in Norway should have an offer adapted specifically for Muslim families?
- Har du hørt om Familievernkontoret?
Have you ever heard about the Familievernkontoret?
- Samarbeider du med de/Ville det vært aktuelt for deg å samarbeide med de?
Would you be interested in collaborating with such an office?
- Takk for at du stilte opp, det setter vi pris på. Kanskje du kan si noen ord om hvorfor du takket ja til å stille opp?
Thank you for sharing your history/thoughts with me. I really appreciate it. Maybe you can say a couple of words about why you accepted to participate?

3. Fokusgruppediskusjon

Introduserende temaer

1. Flerkulturell identitet

- Hva svarer du hvis folk spør hvor kommer du ifra? Hva tenker du om å være flerkulturell? Hva betyr det for deg / hvordan opplever du det i hverdagen din?
- Hva er positivt og negativt med å være flerkulturell

2. Religiøs identitet

- Hva betyr religionen din for deg i hverdagen din?

Hva betyr familie for den enkelte; hva betyr familie i de ulike minoritetsmiljøene

3. Familiens rolle

- Hva betyr familien din for deg i ditt daglige liv? Hvem er viktige i livet ditt når du tenker på familie?
 - Utvidet familie? Hvor mye er familien i hjemlandet involvert?
 - Når er det godt å være en familie?
 - Når er det vanskelig å være en familie?

4. Oppdragelse

- Hva er eventuelt utfordrende med å oppdra barn i en annen kultur / krysningspunktet mellom to kulturer? Finnes det verdikonflikter (mat, skole, klær, bursdagsfeiring, julefeiring , gå i kirken)?
- Hva er typiske konflikter som kan oppstå mellom barn/unge og foreldre i ditt miljø?

5. Ekteskap

- Hvordan valgte/ fikk du deg partner?
- Er det annerledes å være ektepar (eventuelt familie) her enn i ditt hjemland?

6. **Praksiser for å søke hjelp i forbindelse med familierelaterte konflikter** i de ulike miljøene ved eventuelle konflikter i familien (ekteskapelige eller relatert til oppdragelse)

- Når du eller noen i miljøet ditt kommer i vanskeligheter, hvem spør man om råd? Hvor får man hjelp? (Hva har man av nettverk / hvilke nettverk som er viktige: familie, venner, ressurspersoner, imamen, religiøse organisasjoner, offentlige tjenester?)
- Hva er praksis i miljøene? Hvorfor?
- Hva er eksempler på typiske konflikter?
- Hva betyr religionen din for deg når du opplever vanskeligheter / konflikter?

7. Offentlige tjenester

- Hva ville være nyttig for dem å vite / tenke på?
- Fordommer blant offentlig ansatte?
- Hva vet du om Familievernkontoret?
- Hva må til for at flere minoritetsfamilier skal velge å benytte seg av for eksempel Familievernkontoret sine tjenester?

8. Hvorfor valgte du å takke ja til å bli med i dag?

**Senter for Interkulturell Kommunikasjon
2015**

978-82-7721-130-5

ISSN: 1500-1474

Misjonshøgskolens forlag

Misjonsmarka 12, 4024 Stavanger, Tlf.: 51516247

Fax: 51516253, E-mail: forl@mhs.no